

UDK 949.7 Vlasi
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. III. 1996.

Balkanski Vlasi u svijetlu podataka Bizantskih autora

ZEF MIRDITA

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor se na početku svoga rada ukratko osvrće na dosadašnja istraživanja o porijeklu i povijesti balkanskih Vlaha, na različite rezultate i pristrane interpretacije pojedinih povjereničara, te zaključuje da mu je cilj pokazati etničku samosvojnost Vlaha na temelju srednjovjekovnih izvora. U uvodnim poglavljima istražuje koliko i na koji način o Vlasima govore srednjovjekovne povelje srpskih vladara, te latinski izvori zapadnih kroničara i papinskih isprava i pisama. Glavni dio rasprave obuhvaća opis Vlaha na temelju srednjovjekovnih bizantskih kroničara, povjesničara i pisaca. Na početku tog dijela autor umeće pregled o procesu dolaženja, miješanja i stapanja različitih naroda i etničkih skupina na Balkanu od IV. do X. stoljeća. Zatim analizira prvi spomen Vlaha u bizantskim kronikama iz X. stoljeća, a koje opisuju Vlahe u vrijeme cara Justinijana (VI. st.), te kako se oni spominju u kasnijim bizantskim djelima. Opisuje potom što isti izvori govore o porijeklu Vlaha, o njihovom etničkom karakteru, o njihovom kršćanstvu i crkvenoj organizaciji i konačno o njihovoj političko-socijalnoj strukturi i gospodarskoj djelatnosti.

Ni o jednom balkanskom narodu nije se toliko raspravljalo i pisalo koliko o Vlasima. No, unatoč tome, oni su ostali povijesna zagonetka na ovim prostorima. Jedan od razloga je svakako i način pristupa povijesnom problemu Vlaha, a posljedica toga su vrlo proturječni rezultati. Razlog tome je, s jedne strane, nedostatak povijesne građe, zbog čega su vlaholozi ponajviše upućeni na maštovitu kombinatoriku - bez obzira na to jesu li lingvisti, povjesničari, etnolozi, pa i antropolozi; s

Ugodna mi je dužnost da i na ovome mjestu zahvalim gospodinu prof. dr. Noelu Malcolmu iz Londona, koji mi je darovao *Fontes Historiae Daco-Romanae III. Scriptores byzantini saec. XI-XIV ediderunt Alexandru Elian et Nicolae-Serban Tanasoca.; IV. Scriptores et acta imperii byzantini saeculorum IV-XV. ediderunt Haralambie Mihaescu, Radu Lazarescu, Nicolae-Serban Tanasoca, Tudor Teoteoi. In aedibus Academiae scientiarum Dacoromaniae, (Bucurestii, 1975., 1982.), (dalje: FHDR)*. Ujedno se zahvaljujem gospodinu Vladimiru Rezaru, profesoru klasične filologije, za pregled grčkih i latinskih tekstova i za njegove savjete pri prijevodu tih tekstova.

druge strane, previđa se činjenicama je slučaj *Vlaha* - kako s pravom zaključuje rumunjski antropolog John G. Nandris -previše složen da bi bio lako razjašnjen, jer se on neizbježno sukobljava s jednostavnim istinama literalizma bilo u politici, nacionalizmu ili pak arheologiji.'

Ovo se osobito odnosi na historiografiju balkanskih naroda u koju spada i historiografija na području bivše Jugoslavije.² Ona je, kada je riječ o tretiranju prošlosti pojedinih susjednih naroda, a osobito različitih narodnih zajednica, etnija unutar vlastitog etnogeografskoga korpusa, podvrgnuta političkom pragmatizmu i nacionalnom šovinizmu³ Stoga ne iznenađuje da se Vlasima ne samo poriče etnokulturni identitet, kao što to, na primjer, čini Achille G. Lazarou, smatrajući ih latiniziranim Grcima,⁴ do označavanja pojmom »Vlah« samo stočare.⁵ Razlog tome nije samo nedostatak izvorne povijesne građe ili pak predmeta materijalne kulture iz vremena njihova etničkog formiranja, pa i kasnijih, nego i njihovo rasprostiranje na širokom geografskom području jugoistočne Europe, a i šire. Upravo zbog takva geografskog rasprostiranja Vlasima nije pošlo za rukom da, u vremenu kada su nastajale dr'ave balkanskih naroda, stvore svoje državno-političke i crkveno-kulturne institucije koje bi im štatile ne samo etnokulturni nego i etnopolitički identitet.⁶

No, i unatoč tome, oni su ipak u toj etnopovijesnoj i etnopolitičkoj kohabitaciji s balkanskim narodima i dalje ostali paradigma njihove povijesti. Naime, činjenica je daje va'nu ulogu u strukturi građanskog društva balkanskih naroda, i to ne samo Srba⁷ nego i Albanaca, Bugara, Grka, a i drugih naroda u Srednjoj, pa donekle i u Zapadnoj Europi u XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća, imao upravo vlaški etnički element, čiji je doprinos u gospodarstvu, politici, kulturi i izgradivanju nacionalne samosvijesti upravo tih naroda nepobitan. A za uzvrat upravo su

¹ John G. Nandris, *The Jebaliyah of Mount Sinai and the Land of Vlah*, u: *Quaderni di Studi Arabi* 8, Venezia, 1990., str. 59.

Ovdje mislim na historiografiju bivših jugoslavenskih zemalja u razdoblju od 1918.-1991. godine, navođenu i kao »jugoslavenska historiografija«.

² Mathias Gyóni, *Les sources byzantines de l'histoire Roumaine*, u: *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, IL/1-2 (Budapest, 1954.), str. 226 (dalje: AAASH).; Max D. Peyfuss, *Les Aroumains à l'ère des nationalismes balkaniques*, u: *Centre d'étude des civilisations de l'Europe Centrale et du Sud-Est. N°8. Les Aroumains. Publications Langues 0. INALCO*, (Paris, 1989.), str. 129-149; Michaela Bacou, *Entre acculturation et assimilation: Les Aroumains aux Xxe siècles*, na istome mjestu, str. 151-165.

³ Achille G. Lazarou, *L Aroumain et ses rapports avec le grec*, Thessaloniki, 1986.

⁴ Vidi o tome opširnije: Nikola Vukčević, *Etimologija pojma »Vlah« i njegova razna značenja*, u: *Predmet i metod izučavanja patrijarhalnih zajednica u Jugoslaviji, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti*, 7/3 (Titograd, 1981.), str. 315 ss, 330 ss.

⁵ Max D. Peyfuss, *Die aromunische Politik von den Ursprüngen bis zum Jahre 1905*, (Wien, 1970.); *Isti: Die aromunische Frage, ihre Entwicklung von der Ursprüngen bis zum Frieden von Bukarest (1913) und die Haltung Österreich-Ungarens*, (Wien-Köln-Graz, 1974.).

⁶ Dušan J. Popović, *O Cincarima, prilozi pitanju postanka naše čaršije*, (Beograd, 1937.); Neagu Djuvara, *La diaspora aroumaine aux VIIIe et XIXe siècles*, u: *Les Aroumains...*, str. 95-127.

im ti narodi, za čiju su se samostalnost borili perom i puškom, poricali samosvojni etnopolitički i etnokulturni identitet.⁸

U negiranju vlaške etničke samosvojnosti značajnu je ulogu imala Pravoslavna crkva balkanskih naroda. Ali, ipak, mentalitet po kojem se određen narod prepoznaje i izdvaja od drugoga nije uspjela preobraziti odnosno uništiti. Jer, geste, riječi, naoko nevažne navike i običaji u životu, tradicionalni i novi obredi i svetkovine, pjesme, pučka literatura, vicevi, glasine itd., sve to izražava način mišljenja, tj. mentalitet. I sve oblikuje čovjeka." Da su ti fenomeni vlašskog mentaliteta, koliko god bili potiskivani, još uvijek prisutni, jasno nam govore etnološka i etnografska istraživanja."¹

Problemu etničke identifikacije Vlaha treba pristupiti u kontekstu vremena i prostora. To svakako podrazumijeva i proces uzajamne akulturacije i suživljavanja s različitim etničkim aglomeracijama. Već i jedna pomna analiza povelja i zakona srednjovjekovnih vladara, dubrovačkih akata, bizantskih kroničara i povjesničara i povelja njihovih vladara, te turskih deftera u kojima se govori o Vlasima, jasno pokazuje etničku samosvojnost Vlaha u prostoru i vremenu.

Vlasi u srpskim poveljama

Ovdje ću razmotriti nekoliko najznačajnijih osvrtâ na spomen Vlaha u poveljama srpskih vladara.

Treba ipak reći da se »jugoslavenska historiografija«, kada je riječ o značenju pojma Vlah, nije odmaknula od zaključka do kojeg je bio došao u svojim ranim radovima poznati češki povjesničar Konstantin Jireček, prema kojem bi pojam Vlah imao značenje »pastir«.¹¹

Prvi se put pojam »Vlah« kao etnikon spominje u povelji Stefana Nemanje (1198.-1199.) kojom on manastiru Hilandara, gdje će provesti svoj život pod monaškim imenom Simeon, daruje veliko bogatstvo. U toj se darovnici spominje 170 familija Vlaha poimenično *sud'stvo deRadu i Đurđa*.¹² Istom manastiru Stefan

⁸ Vidi bilj. 3, 6 i 7.

⁹ Dr. Jozo Džambo, Povijest mentaliteta. Jedan historiografski pristup fenomenu bosanskog franjevaštva, u: Zbornik radova, Znanstveni skup. Sedam stoljeća bosanskih Franjevaca 1291.-1991., (Samobor, 1994.), str. 249.

¹¹ A. J. B. Wace-M. S. Thompson, *The nomads of the Balkans* (London-New York, 1972.²); Dragoslav Antonijević, *Obredi i običaji balkanskih stočara*, SANU, Balkanološki institut, Posebna izdanja, knj. 16 (Beograd, 1982.); Tom J. Winnifrith, *The Vlach. The History of a Balkan People*, (New York, St. Martin's Press, 1987.).

¹² Konstantin Jireček, *Die Geschichte der Bulgaren*, (Prag, 1876.), str. 80; Isti: Vlasi i Mavrovlasi u dubrovačkim spomenicima, u: Zbornik Konstantina Jirečeka, SANU, knj. 326/33 (Beograd, 1959.), str. 193.

Franz Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Sebiae, Bosnae, Ragusii*, (Wien, 1858.), str. 4-6; Stojan Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država Srednjega veka*, SKA, knj. 5, (Beograd, 1912.), str. 384. U tome je značajno stoje sudstvo veoma stara

Uroš I. (1242.-1276.) daruje 30 vlaških familija koje se nalaze na rijeci Drimu.¹³ Međutim, u darovnici kraljice Jelene, Uroševe žene, oko 1280. godine, kojom se potvrđuje darovnica njezina šogora Vladislava manastiru Vranini, i to s prijetnjom globe od 500 perpera, Vlasi se zasebno navode, kao i Arbanasi, Latini i Srbi;¹⁴ Stefan Uroš II. Milutin (1282.-1321.) svojom poveljom daruje manastiru Banjskoj, kraj Kosovske Mitrovice, šest *katuna* (na sjeveru se nazivaju selo) i u njoj se po prvi put spominje *Zakon Vlahom*. Nadalje, u toj se darovnici izričito navode dvije različite kategorije pravno-ekonomskog karaktera, a to su *vojniki*, povlaštena socijalna struktura, i *kielator*, koji su u to vrijeme predstavljali ovisne seljake.¹⁵ Stefan Prvovjenčani (1196.-1228.) manastiru Žiča poklanja 200 familija Vlaha, koji su se, po svoj prilici, nalazili na padinama Prokletija kod Peći.¹⁶ K tome još Stefan Prvovjenčani 1220. godine donosi odluku da svi Vlasi njegova kraljevstva trebaju pripasti Žičkoj arhiepiskopiji.¹⁷ Godine 1220. u Hvosnu, kraj Peći, spominju se vlaški knezovi kao *Gr'd*,¹⁸ odnosno 1282.-1298. i 1302.-1309. godine *Voihna*;¹⁹ Štefan Dečanski (1321.-1331.) pak 1330. godine manastiru u Visokim Dečanima, koji je sam osnovao, daruje pašište i katune Vlaha koji se nalaze uz rijeke Drim i Lim. U toj se darovnici jasno izražava etnička individualnost Vlaha, jer se oni spominju u nabranju zajedno s drugim narodima: (...) *ikto ulezju tevizabel ili Srblin ili Vlah ili Bugarin (...) i vsaki ktoprichodi na nj, ljubo Grk ili B jgarin ili Srblin, Latin, Arbanasin, Vlach...*²⁰

ustanova, a čiji se dvojniki nalazi na području Vlaha još do XV. st., jedinstvena na Balkanu. Zapravo tu se radi o jednom vlaškom katunu kojim upravljaju dva suca koji u djelima bizantskih autora podsjećaju na *enkrtoi* i *prokrtoi* ina suce Vlaha u Hrvatskoj, a modeli se susreću čak i u Sardiniji. (Usp. Matei Cazacu, *Les Valaques dans les Balkans occidentaux* (Serbie, Croatie, Albanie etc.). *La pax ottomanica* (XV^c-XVII^c siècles), u: *Les Roumains...*, str. 79-80.)

¹³ Franz Miklosich, *Monumenta Serbica*, 59, 79; Stojan Novaković, *Zakonski spomenici...*, str. 596-597.

¹⁴ Stojan Novaković, *Zakonski spomenici...*, str. 579.

¹⁵ Stojan Novaković, *Zakonski spomenici...*, str. 622-631; Isti: *Manatir Banjska*, u: *Glas SKA* 32, (Beograd, 1892.), str. 1-55; te se dvije kategorije Vlaha spominju i u drugim darovnicama prve polovice XIV. st. manastirima Gračanice, Decana i Prizrenskoj episkopiji (vidi još M. Cazacu, nav. dj., str. 81).

¹⁶ Franz Miklosich, *Monumenta Serbica...*, str. 11; Stojan Novaković, *Zakonski spomenici...*, str. 572.

¹⁷ Stojan Novaković, *Zakonski spomenici...*, str. 572.

¹⁸ Na istome mjestu.

¹⁹ Isto, str. 390-394. To su u stvari na latinskom *comes catuni* ili *catunarius*, tj. glavari odnosno starješine jednoga katuna koji je, kako ističe Silviu Dragomir, u početku bio vojnog porijekla, pa se kasnije primjenjivao i na pastoralne strukture (v. Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanicein Evul Mediu*, (Bucarest, 1959.), str. 113-115; M. Cazacu, nav. dj., str. 80).

²⁰ Franz Miklosich, *Monumenta Serbica*, str. 88; Silviu Dragomir, nav. dj., str. 52. A Božidar Petranović, raspravljajući o ropstvu na osnovi podataka srpskih spomenika i statuta primorskih dalmatinskih gradova, zaključio je da se *Vlasi od Srbije izričito razlikuju, gdje Srb stji*

Darivanje manastira s Vlasima nastavlja i Stefan Uroš II. (1355.-1371.). U njegovoj se povelji spominju kao pripadnici manastira sv. Nikole u Hvosnu, kraj Peći, i 30 familija Vlaha kao sluge manastira Gračanica, kraj Prištine.²¹

Nadalje, u tim poveljama i zakonskim aktima srpskih vladara postoji izričita zabrana ženidbenih odnosa između Vlaha i Srba. Tu zabranu nalazimo u poveljama banjskoj i dečanskog manastira.²² Uostalom, iako su pod vladavinom cara Stefana Dušana nazvanog Silni (1331.-1355.) u srpsko kraljevstvo, odnosno carstvo bile uključene nove oblasti Bizantskog Carstva (Makedonija, Epir, odnosno Albanija i Tesalija, Z. M.), a samim time u njima i vlaško pučanstvo, ipak razlučuje jasno Arbanase, Srbe i Vlahe.²³ Car Dušan je svojim zakonikom iz 1348. i 1353. godine, a koji se sastoji od dva dijela, i to Zakonom Srbijem i Zakonom Vlahom,²⁴ naređuje Vlasima da moraju manastiru sv. Arkandela kod Prizrena dati po jednu ovcu s janjetom i drugu neplodnu te svake godine konja ili 30 hiperperpera; dok će siromašni Vlasi raditi za Crkvu odnosno manastir, a drugi kao transporteri soli ili, pak, kositi sijeno, prepravljati utvrde, graditi torove, odnosno stanove, čuvati konje i obavljati transport za igumana.²⁵

Značenje ovog akta nije samo u tome što pokazuje da su vlasi pravno-politički bili potpuno izolirani i kao takvi bili su podvrgnuti crkvi i manastirima, nego se jasno vidi i njihova socijalna i gospodarstvena slojevitost, što je svakako uzrokovala i njihova sasvim različita etnička pripadnost u toj sredini. Tu socijalnu i gospodarstvenu slojevitost Vlaha potvrđuje nam car Dušan i svojom darovnicom crkvi

nasuprot Vlahu i obratno (v. Božidar Petranović, O robstvu. Po srbskim spomenicima i statutama primorskih dalmatinskih gradova, u: Rad JAZU 16, (Zagreb, 1871.), str. 65.

²¹ Franz Miklosich, Monumenta Serbica, 71, 564; Stojan Novaković, Zakonski spomenici..., str. 620.

²² Franz Miklosich, Monumenta Serbica..., 6, 83, 98; Stojan Novaković, Zakonski spomenici..., str. 622, 651; Isti: Selo, Srpska književna zadruga, knj. 301, kolo 44, (Beograd, 1943.), str. 37. Zapravo i u Hrvatskoj u XV. stoljeću kao što se vidi iz *Statuta Valachorum* Ivana Frankopana, iako se smatraju slobodnim, u mnogim stvarima nisu ravnopravni s hrvatskom vlastelom, (vidi: Vjekoslav Klaić, Acta Kegleviciana, (Zagreb, 1917.), str. 35 s); dotle Vuk Branković omogućava i Srbima i Vlasima da neometano trguju s Dubrovnikom, po čemu se jasno vidi njihov samosvojni etnoidentitet (vidi Franu Miklosich, Monumenta Serbica, str. 209, 268, 271, 354, 345).

²³ Zakonik Stefana Dušana cara srpskog 1349. 9 1354. Izdao Stojan Novaković, (Beograd, 1870.), str. 55; Stojan Novaković, Zakonski spomenici..., str. 696 ss. Božidar Petranović, nav. dj., str. 66. Iako svojim Zakonikom car Dušan utvrđuje pravne odnose unutar društva svoga carstva, svrstavajući stanovništvo u razne socijalno-pravne kategorije (vidi Konstantin Jireček, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien, u: Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.—hist. Klasse 58, V. III/1912., str. 76), Stojan Novaković, Selo..., str. 28-34, ipak stroga zabrana ženidbenih odnosa između Vlaha i Srba nije samo posljedica socijalno-ekonomske kategorije nego i jasna etnička razlika.

²⁴ Stojan Novaković, Zakonski spomenici, str. 696, 700; Valtazar Bogišić, Pisani zakoni na slovenskom jugu, (Zagreb, 1872.), str. 42.

²⁵ Stojan Novaković, Zakonski spomenici, str. 700-702; Silviu Dragomir, nav. dj., str. 27-28; Stojan Novaković, Selo, str. 43.

sv. Nikole Vranjskog u Hilandaru 1334.-1346. godine. Tu on unosi točne novosti **0** Zakonu Vlaha kada kaže: *onaj koji se zove vojnik dat će sv. Dimitriju jedan crveni pokrov, a drugi Vlasi koji tkaju jedan komad po glavi a ostatak tkanine za one napoličare. A kada je pastir na odmoru, Vlah će morati na konju čuvati kobile i morat će ići s igumanom ili ekonomom onamo gdje im budu zapovijedali i neka nose sol i sve ono što treba manastiru. Ikada budu radili na vinogradu, neka im se dade kruha i vina od crkve. Ako pasu stoku, neka ne budu plaćeni. Ukoliko pasu stoku više od godinu dana, neka imaju svoj dio i to jedno ždrijebe, a godinu iza toga neka dobiju stado. A iguman Hilandara će svake godine primiti po dva konja.*²⁶

Upravo temeljita analiza srpskih srednjovjekovnih dokumenata jasno govori **0** samosvojnem etničkom karakteru pojma »Vlah« sve do XVI. stoljeća. Budući da Vlasi nisu bili politički narod, oni se i ne spominju u titulaturi cara Dušana.²⁷ Tek nakon pojave denacionalizacije nekih značajnih grupa Vlaha na Balkanu počinje se ovaj pojam primjenjivati i shvaćati kao socioekonomski, odnosno profesionalni termin koji se od onda primjenjuje i na ostale narode koji se bave stočarstvom.²⁸ Upravo isto onako kao što kaže Milan Sufflay, da: *Usrednjem vijeku, kao što pogdje i danas, ime Arbanas, Arnautin kod polodjelskih se Slovena pokriva s pojmom pastir.*²⁹ Međutim, iz ovoga još nikome nije palo na pamet da se pojmu Albanac poriče etnički sadržaj, odnosno da se svede na čisto značenje profesionalne - ekonomske kategorije, čime bi se negirala etnička opstojnost Albanaca na tim područjima.

Ali, unatoč tome, iako su Vlasi bili bez svog određenog državno-političkog teritorija, raštrkani na cijelom području Balkana, oni se, ipak, u izvorima - kako slavenskima tako i latinskima i bizantskima - pojavljuju kao samosvojan etnikon sa značajnom društveno-ekonomskom i političkom ulogom u sredinama u kojima su živjeli. Plodovi tog suživota, istini za volju, jest proces akulturacije a zahvaljujući mjesnim pravoslavnim crkvama, i denacionalizacije.

Poznato je, naime, daje osnovni princip pravoslavnoga kršćanstva da se teritorij ekumenskog patrijarhata mora podudarati s geografsko-pravnim i političkim teritorijem Istočnoga Rimskoga Carstva.³⁰ Ovaj su princip doslovce preuzele i

Stojan Novaković, Zakonski spomenici, str. 414; Ma tei Cazacu, nav. dj., str. 82.

²⁷ Joseph Lad. Pič, Über die Abstammung der Rumänen, (Leipzig, 1880.), str. 50.

²⁸ Silviu Dragomir, nav. dj., str. 139-148.

²⁹ Dr. Milan pl. Sufflay, Povijest sjevernih Arbanasa (Sociološka studija), u: Arhiv za Arbanasku starinu, jezik i etnologiju. Seminar za arbanasku filologiju, knj. II. (1924.), (Beograd, 1925.), str. 226, (dalje: AAAJE).

³⁰ Arnold J. Toynbee, A Study of History, IV. (London, 1940.), str. 388. Radi pojašnjenja tog fenomena potrebno je istaknuti da je time Pravoslavna crkva, uostalom kao i druge religiozne zajednice na Istoku, stekla političku moć nad svojim vjernicima. Isto je tako i s pravoslavnim crkvama na Balkanu. Međutim, politički karakter tih pravoslavnih crkava zapostavit će teološko promišljanje vjere i evandeosko poslanje Crkve. Ipak politička funkcija Pravoslavne Crkve, koja se izražavala u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti rimsko-bizantskoga karaktera upravo kao u laičkoj državi, bila je izraz koncesije ili tolerancije Otomanskog Carstva (vidi: Charalambos Papastathis, L'Eglise et le droit coutumier aux Balkans

primijenile osamostaljene, autokefalne nacionalne pravoslavne crkve balkanskih naroda. To se odražavalo ne samo na sprječavanju fomiranja političke i nacionalne svijesti nego i u nepriznavanju nacionalnog identiteta svakog drugog naroda koji je pripadao pravoslavnoj vjeroispovijesti. Posljedica svega toga je bugarizacija, helenizacija, odnosno grecizacija i srbizacija Vlaha. Međutim, unatoč tome, samosvojni etnički identitet Vlaha nije uništen.³¹

Vlasi u latinskim srednjovjekovnim kronikama i papinskim pismima

To se uostalom vidi i u latinskim srednjovjekovnim izvorima u kojima se Vlasi spominju uz imena ostalih naroda: Albanaca, Bugara, Grka, Hrvata, Pečenega, Rusa, Turaka i drugih, dakako, ako su se susretali u kontekstu događaja na određenom prostoru u tom vremenu.

Najstariji latinski izvor koji spominje Vlahe kao zaseban narod je *Anuales Baresnes* iz prve polovice XI. stoljeća, odnosno iz 1027. godine,³² u kojem se čita: *Ove godine koitonitas (sc. komornik, Z. M.) Ispo došao u Italiju s velikom vojskom sastavljenom od Rusa, Vandala, Turaka, Bugara, Vlaha, Makedonaca i drugih da osvoji Siciliju.*³³

Od velikog su značenja svakako izvori koji se odnose na vrijeme križarskih vojni, a u kojima se jasno vidi etnički individualitet Vlaha. U tim se izvorima Vlasi pojavljuju uz ostale veće narode jugoistočne Europe s kojima su se križari susretali idući u pohode na Istok. Po važnosti i bogatstvu sadržaja vrijedni pozornosti su oni latinski izvori koji se osobito odnose na vrijeme *Drugoga bugarskog carstva*, u čijem su osnivanju, kao što će se pokazati, glavnu ulogu imali Vlasi.

pendant la domination Ottoman, u: Običajno pravo i samouprave na Balkanu i u susjednim zemljama. Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održan 1. i 2. novembra 1971. god. u Beogradu, SANU, Posebna izdanja balkanološkog instituta, knj. 1., (Beograd, 1974.), str. 187 ss.

³¹ »This view is rejected by the leading modern expert on Vlachs in the early Ottoman Balkans, who insists that they were regarded as a distinct population« (Noel Malcolm, *Bosnia - A Short History*, London, Macmillan, 1994., str. 79; Silivu Dragomir, nav. dj., str. 139-160. Uostalom i Branislav Đurđev, iako ne priznaje etnički identitet balkanskim Vlasima, ipak, on kao da ne može mimoći konstataciju velikoga njemačkog poznavatelja Osmanskog Carstva Franza Babingera, koji je *izrazio mišljenje* da su Vlasi u Srbiji pravi balkanski etnikon (vidi: Branislav Đurđev, *Ispisi iz detterà za Braničevo iz XV veka*, U: *Istoriski Glasnik*, 3-4/1951., (Beograd), str. 93-99).

³² Mnogi smatraju da bi se događaj o kojem govori *Annales Baresnes* odnosio na godinu 1025. Naime, na osnovi analize ne samo latinskih izvora nego i bizantskih dolazi se do zaključka daje bizantska vojska prodrila u južnu Italiju potkraj vladavine Bazilija II., a toje 1025. godina (vidi Mathias Gyoni, *Vlahii Barijskoj Letopisi*, u: *AAASH 1/1-2(1951.)*, str. 237 ss.).

³³ »1027. Hoc anno descendit Ispo Chitoniti in Italiam cum exercitu magno, id est Russorum, Guandalorum, Turcorum, Bulgarorum, Vlacherum, Macedonum aliorumque, ut caperet Siciliam« (*Monumenta Germaniae Histórica Scriptorum V./1928.*, 53, 34-42 (dalje: *MGHSS*); *Fontes Historiae bulgaricae VII./1959.*, str. 358 (dalje: *FHB*), M. Gyóni, *AAASH 171-2(1951.)*, str. 235-245).

Medu povjesničare trećega križarskog rata (1189.-1192.) treba spomenuti Ansberta, Roberta de Clarija i Geoffroyja de Villehardouina. Oni u svojim zabilješkama pružaju značajne podatke i o prilikama na Balkanu onoga doba.

Iz opisa Ansberta, koji je i autor spisa o trećoj križarskoj vojni, saznajemo da se je vojska Friedricha I. Barbarossc, prelazeći rijeku Savu, susrela s različitim narodima koji su je, poticani od bizantskog cara Isak II. Andela (1185.-1195.; 1203.-1204.), napadali.³⁴ U nabranjanju tih naroda on izričito razlikuje Bugare, Grke i Vlahe.³⁵ Kako Grci nisu bili skloni Vlasima, oni nastoje pridobiti pomoć Friedricha I. Barbarosse. Kada križari dolaze na područje Soluna, autor ističe da se u njegovoj blizini nalazi plodna ravnica koju on naziva *Flachia*.³⁶ On jasno razlikuje Bugare, Srbe i Vlahe. A za ove posljednje tvrdi da su osnivači *Drugoga bugarskog carstva*. Petar, koga on naziva i Kalopetrus, jest *Gospodar Vlaha*?³⁷ bez obzira na to što Vlasi, politički, a niti teritorijalno-administrativno kao ni crkveno, nisu bili organizirani, oni su, ipak, predstavljali značajnu snagu unutar provincija Trakije, Makedonije, Tesalije i Mezije,³⁸ (sc. današnje Srbije, Z. M.). To svakako pokazuje masovni pokret u pobuni Vlaha 1186. godine. Tu je činjenicu uočio i sam Ansbert. Još je zanimljivije da se Ansbert, kada je riječ o braći - Petru i Asenu - za koje veli da su Vlasi, a ne Bugari, u potpunosti podudara s Niketom Choniatom.³⁹

Isto tako i Robert de Clary, autor djela na francuskom jeziku pod naslovom »Osvajanje Carigrada«, opisuje borbe Latina s Grcima, a zatim i osvajanje Carigrada od strane Latina 1204. godine.⁴⁰ On u tom svom djelu govori o Ivanu, zakletom neprijatelju Latina i Romcjaca, a koji se kod Nikete Choniate zove Ivanko ("Pa^Y^6Qi"⁴¹ dok ga Robert de Clary zove *Iohan li Blaks*. A njegova nećaka i

³⁴ Georgije Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, »Prosveta«, (Beograd, 1969.), str. 378.

»Sed instinctu perfidi imperatoris Ysachii, nequissimo duce Brundisii procurante, Graeci, Blacii, Bulgari cum innummerabilibus aliarum populis nationum iam nostris exiciales raachinabantur insidias, et conventicula eorum de sanguinibus et de pernicie gentis nostre« (MGH SS V/1928. (Berolini), 131; FHB XII./1965., 224; P. Matković, *Putovanja po balkanskom poluotoku za srednjega vijeka*, Rad 42, JAZU, Zagreb, 1878., str. 428).

»(...) inuasit regionem opulentam Flachiam dictam, non multum a Thessalom'ca distantem« (MGH SS V./1928.; 44; FHB XII./1965., str. 277; P. Matković, nav. dj., str. 137, 141; Constantin R. von Höfler, *Die Walachen als Begründer des zweiten bulgarischen Reiches, der Assaniden, 1186-1257*, u: *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 95/1880. (Wien, str. 234-236).

³⁷ »Kalopetrus, Blacorum et maxime partis Bulgarorum in hortis Thraciae dominus« (MGH SS V/1928. (Berolini), str. 44; FHB XII./1965., str. 279; P. Matković, nav. dj., str. 138.

³⁸ R. Roesler, *Romanische Studien. Untersuchungen zu älteren Geschichte Romäniens*, Leipzig, 1871., str. 61.

³⁹ Niceta Choniatae, *Historiae*, p. 428; FHDR III./1975., str. 254; FHB XII-/1965., str. 257.

⁴⁰ Robert de Gary, *La conquête de Constantinople*, Paris, 1939. (Nije mi bilo dostupno.)

⁴¹ Niceta Choniatae, *Historiae*, p. 620, 621 ss; FHDR III./1975., str. 284, 286 ss.

nasljednika, kojega ubijaju 1207. godine, naziva kraljem Vlaha.⁴²

U nizu povijesnih spisa o križarskim vojnama, a u kojima se spominju i Vlasi, spada i djelo Geoffroya de Villehardouina, povjesničara četvrte križarske vojne.⁴³ I za njega je Johanes kralj Vlaha, odnosno *le roy de Blakie et de Bougrie*.⁴⁴ Međutim, za razliku od Nikete Choniatae, koji govori o Skitima i Vlasima,⁴⁵ Geoffroy govori o Kumanima i Vlasima.⁴⁶

A u *Ljetopisu Ogeria Paniskog*, koji obuhvaća razdoblje od 1197. do 1219. godine, dakle, razdoblje četvrtoga križarskog rata, među ostalim nalazi se podatak o tragičnom ishodu grofa Balduina Flandrijskog, koji se je 16. svibnja 1204. godine u Svetoj Sofiji okrunio za latinskog cara.⁴⁷ On je u bici kod Jedrena 14. travnja 1205. godine pao u ropstvo Johaniciusa, gospodara Vlaha.⁴⁸ U toj su bici na strani Bugara sudjelovali i Vlasi u savezništvu s Turcima: (...) *posvuda uznemireni i napadani od Vlaha podigoše se na oružje i progonili su one kojii su se dali u bijeg, te su veliko mnoštvo njih, oborivši na zemlju, ubili. Ali, napadom Vlasi se okrenuše i njega zarobiše (sc. Balduina, Z. M.) s tristo vojnika Franaka koje posjekoše mačem, a samoga cara zarobiše.*⁴⁹

Vlasi se kao zaseban narod spominju i u pismima cara Henrika, koji je naslijedio svoga brata Balduina u početku kao namjesnik, a zatim kao car od 20. kolovoza 1206. godine.⁵⁰ Iz tih se pisama (1206., 1208. i 1212.) saznaje i o sukobima Bugara i Latina i njegova nasljednika, Borila (1207.-1218.).

~ Charles Hopf, *Chroniques greco-Romaines, inédites ou peu connues. Publiées avec notes et tables généalogiques*, (Berlin-Weidmann, 1873.), str. 79-80.

⁴³ Geoffroy de Villeharduin, *La conquête de Constantinople*, éd. et trad. E. Faral, I.—II., (Paris, 1937., 1939.). (Nije mi bilo dostupno.)

⁴⁴ C. R. von Höfler, nav. dj., str. 234-237.

⁴⁵ Niceta Choniatae, *Historiae*, p. 519, 520, 617, 624, 663 ss; FHDRIIL/1975., str. 282, 288, 290.

⁴⁶ C. R. von Hofler, nav. dj., str. 234-237.

⁴⁷ G. Ostrogorski, nav. dj., str. 396 s.

⁴⁸ »a Johanicio Blachorum domino« (A. Theiner, *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, T. (Romae, 1863.), Nr. LXIII., str. 27.

⁴⁹ »(...) ubique infestati et preliati a Blachis, surexerunt ad arma secuti fuerunt illos terga vertentes et ex eis innumeram quantitatem prostraverunt et interfecerunt. Set tandem Blachi revertentes illum ceperunt cum 300 militibus Franchis qui omnes in faciem gladii mortui fuerunt et personam imperatoris retinuerunt« (Ogerii Panis Annales, MGH SS, XVIII., str. 123, 7-12). Zanimljivo je da ovdje G. Ostrogorski, iako se ne vidi zašto, ne spominje Vlahe nego samo Rumäne: »Ovde je 14. aprila 1205. godine došlo do znamenite bitke u kojoj su Kalojanove bugarsko-kumanske trupe satrle vojsku latinskih ritera« (G. Ostrogorski, nav. dj., str. 400). O zarobljavanju Balduina, carigradskog cara, od strane Ivana, nazvanog Vlah, govori kronika Vilhelma Andronskog iz prve polovice XIII. stoljeća: »Anno Domini 1205 Balduinus imperator Constantinopolitanus a Johanne cognomento Blake in conflictu inter se commisso captus fuit, nulli postea de suis comparens« (Wilhelmi Chronica Andrensis, u: MGH SS XXIV, str. 730, 1-6).

⁵⁰ G. Ostrogorski, nav. dj., str. 402.

i

Iako kaže da su njegova brata Balduina u bici kod Jedrena zarobili Kumani, on, ipak, izričito izdvaja Kumane od Vlaha: *Uzaštiti, pak, grada koji se zove Rossa (danas Ruskoj kod Kešana u Istočnoj Trakiji, Z. M.) ostavismo Teodorika de Renremondea, hrabrog i odlučnog čovjeka s mnoštvo vojnika i slugu. I dok su ondje pribivali oko blagdane očišćenja Blažene Marije, javljeno im je, da su Vlasi zauzeli neku tvrđavu koja se nalazila blizu Rossa. Oni, udaljivši se noću, naoružani iz Rosse, poubiše Vlahe koji su se ondje zatekli i, napustivši grad s plijenom i konjima Vlaha, vratili su se u svoj grad. No njih, dok su se vraćali zaskoči iz zasjede blizu Rosse veliko mnoštvo Vlaha i Kumana. I pošto se sukobiše Božjom su kaznom, kakve li boli, gotovo svi bili pobijeni ili zarobljeni, a oni pak kojima je bilo povjereno čuvanje grada otprilike 40 vojnika noću se sa svojim slugama vratili k nama zdravi (...), odnosno govoreći o zaključenju mira između stanovnika Filipopola (današnji Plovdiv, Z. M.) i Johanice, cara Vlaha i Bugara (1197.-1207.), o čemu govori i Niketa Choniata.⁵¹ Kada je stanovništvo Filipopola naslutilo njegovo lukavstvo, polako se počeo od njega udaljavati i jednoga od svojih proglasiše za svoga vladara, te Johanica, saznajući za ovaj čin: (...) s bezbrojnim mnoštvom Vlaha i Kumana dođe ispred spomenutoga grada i opsjedao ga je (...) i malo kasnije sa 100.000 ljudi i više, i to ponajviše Vlaha i Kumana koji su gori od Saracena jer su bez ikakvog zakona (...), te pošto je pobio sve viđene ljude koje je mogao silom ili prijevaram zarobiti, premjestio je sav puk sa svim stvarima i svom njihovom imovinom u Vlahiju.⁵²*

Uostalom i sam bugarski kralj Kalojan (1197.-1207.) sebe smatra kraljem Vlaha. To se jasno vidi iz njegove korespondencije s papom Inocentom III. (1198.-1216.). U pismu iz godine 1203. izričito se kaže daje kralj Bugara i Vlaha, i to upravo kao što su bili njegovi predšasnici Simeon, Petar i Samujlo koji su krunu i patrijarhalni blagoslov primili od Presvete Božje Rimske Crkve, što se vidi iz starih pisama i knjiga i zakona vladara njegovih predšasnika blažene uspomene P odnosno

⁵¹ Niceta Choniata, *Historiae*, p. 829, 13; FHDR III./1975., str. 322, 30.

⁵² »In munitione vero cuiusdam civitatis que Rossa dicitur, Theodoricum de Tennremonde, utique strenuum et discretum cum multis militibus et servantis reliquimus; et dum morarentur ibidem circa purificationem beate Marie nunciatum est eis Blacos prope Rossam castrum quoddam occupasse: qui de Rossa de nocte recedentes armati, Blacos quos illis invenerunt occiderunt, et castrum defedo, cum preda et equitaturis Blacorum versus civitatem suam rediere. Quibus recedentibus ex insidiis prope Rossam occurrit multitudo Blacorum et Commanorum, et, congressu facto ex utraque parte, proh dolor! ultione divina nostri fere omnes occisi sunt vel capti; illi vero quibus custodia civitatis commissa fuerat circiter 40 milites de nocte cum servantis suis recedentes ad nos sani rediere (...) Iohanicus cum infinita Blacorum et Commanorum multitudine ad prelibatam civitatem veniens, eam obsedit (...) et paulo post cum 100.000 hominum et eo amplius ut potè Blacorum et Commanorum, qui cum omni lege careant Saracenis deteriores sunt« (...) et nobilibus omnibus quos vi vel fraude opprimere potuit interfectis, universos plebeios cum universa praeda sua et omnibus eorum mobilibus in Biaciam transmisit« (PL CCKV, col. 1522-1523 (J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, Paris, 1844.-1864.); FHB XXL/1981., pag. 13-15).

⁵³ «Inquisivi antiquorum nostrorum scripturas et libros et beate memorie imperatorum nostrorum predecessorum leges, unde ipsi supserunt regnimi Bulgarorum et firmamentum imperiale, coronam super caput eorum et patriarchalem benedictionem: et diligenter perscrutantes, in eorum invenimus scripturis quod beate memorie, illi imperatores Bulgarorum et Blachorum. Symeon, Petrus et Samuel et nostri predecessores coronam imperii eorum et

u drugom pismu u kojem Kalojan ponovno traži od pape da udovolji njegovu zahtjevu pozivajući se na događaje iz godine 927., odnosno na njegove predšasnike koji su također primili krunu od pape.⁵⁴ Ovo se vlaško porijeklo Kalojana potvrđuje i u jednom pismu Baziliju II., nadbiskupa Zagore, koje šalje papi, a u kojem se kaže da Kalojan zaslužuje carsku krunu ne samo zbog naklonosti cijeloga njegova kraljevstva prema Katoličkoj crkvi nego i zbog njegova romanskog porijekla.⁵⁵ A to porijeklo ističe i sam Kalojan u jednom pismu koje šalje Inocentu III. 1199. godine, a u kojem se kaže da su vladari Bugara i Vlaha, upravo kao i njegovi predšasnici, iz Rima i nisu bili Bugari.⁵⁶ U pismu od 27. studenoga 1202. godine papa Inocent III. spominje molbu Kalojana u svezi s rimskom krunom koju su imali i njegovi predšasnici,⁵⁷ i zapovijeda da njegov poslanik pomno pripazi na one u Bugarskoj koji su se brinuli za Rimsku crkvu.⁵⁸ Isto mišljenje pape ističe i u svom odgovoru na pismo nadbiskup Zagore.⁵⁹ Iako u pismu od 10. rujna 1203. godine papa Inocent III. Kalojana spominje kao vladara Bugara, a u pismu od 25. veljače 1204. godine spominje Kalojana kao vladara Bugara i Vlaha,⁶⁰ šaljući mu žezlo i carsku krunu, dok nadbiskupa Trnave uzdiže u rang primasa kraljevstva Bugara i Vlaha, daje mu pravo krunjenja kraljeva Vlaha i Bugara i dijeljnje krizme u svim bugarskim i vlaškim crkvama. Iz toga se jasno vidi da je nadbiskup Trnave bio primas cijele Bugarske i Vlahije, upravo onako kao što je bio i sam car.⁶¹ Zapravo

patriarchalem benedictionem acceperunt a sanctissima Dei Romana Ecclesia et ab apostolica Sede, principe apostolorum Petro.» (A. Theiner, I., Nr. XLIII., str. 27-28.)

⁵⁴ «•••) ut compleret desiderium imperii mei Sanctitas Tua, secundum consuetudinem predecessorum meorum imperatorum Bulgarorum et Blachorum, Simeonis, Petri et Samuelis progenitorum meorum et ceterorum omnium Imperatorum Bulgarorum» (A. Theiner, I., Nr. XLVI., str. 29.) Vidi još: Inocentii PP. III epistulae ad Bulgariae historiam spectants ed. Ivan Dujčev, u: Godišnjak na Sofisk. Univers., Fak. hist.-filol. 38/3 (1942.), nr. 15, str. 43-44; nr. 18, str. 47; FHB XII./1965., str. 319, nr. 9; 334-340, nr. 16-19; 344, nr. 24; 359, nr. 32; 360, nr. 33; A. Potthast, Regesta pontificum Romanorum inde ab a. 1198 ad a. 1304, vol. II. (Berolini, 1875.), nr. 931.

⁵⁵ »Tamquam heredes descendentes a sanguine Romano« (A. Theiner, I., Nr. XLIII., str. 27); »Sed descenderunt ex sanguine Romanorum« (Ibidem, XLVIII., str. 30-31).

⁵⁶ »Quod de nobili Urbis Romae prosopia progenitores tui originem traxerint« (A. Theiner, I., nr. XVIII., str. 11).

⁵⁷ »et aliis progenitoribus tuis in libris tuis legitur coccessisse« (A. Theiner, I., nr. XXVII., str. 16).

⁵⁸ A. Theiner, I., nr. XXVII., str. 17.

⁵⁹ A. Theiner, I., nr. XXIX., str. 17-18.

⁶⁰ A. Theiner, I., nr. XLI., str. 25.

⁶¹ »me dominum et imperatorem totius Bulgariae et Vlachiae (A. Thiner, I., nr. XLIII., str. 27. O ovome vidi opširnije C. R. von Hofler, nav. dj., str. 204-243. Zanimljivo je stajalište bugarske historiografije, koja pošto-poto nastoji negirati samosvojni etnički entitet pojmu »Vlah«. Prema ovome mišljenju, sintagma »Kralj Bugara i Vlaha«, koja se nalazi u spomenutoj korespondenciji, samo je odraz politike kojom je papa htio privući Kalojana Katoličkoj crkvi i tako ga učiniti svojim saveznikom, odnosno i Kalojanovo isticanje »rimskog porijekla« trebalo je poslužiti utvrđivanju njegove političke vlasti (v. G. Cank-

korespondencija pape Inocenta III. s bugarskim carem i drugim spomenutim osobama jasno pokazuje da je u carstvu Asenida pokraj Bugara Slavena bilo i »Bugara« Latina, odnosno Vlaha,⁶² odnosno to je odraz jedne bugarsko-vlaške simbioze.

Ta se etnička samosvojnost Vlaha potvrđuje gotovo u svim pisanim dokumentima na latinskom jeziku tijekom 13. stoljeća.

Tako u pismu pape Grgura IX. (1227.-1241.) kralju Beli IV. od 14. studenoga 1234. godine, među ostalim, stoji: *Ma području biskupije Kumana,*⁶³ *kako smo saznali, postoje neki narodi koji se zovu Walati i koji, iako se imenom smatraju kršćanima, pod istom vjerom ipak imaju različite običaje i obrede i čine ono što je ovom imenu (sc. kršćanskom, Z. M.) neprijateljski i kako ne bi ovi spomenuti Vlasi, primajući sakramente od šizmatik prešli (sc. u šizmatike, Z. M.) neka se iz njihovih sredina odredi neki vikar koji će biti podložan katoličkom biskupu. Papa nastavlja dalje da dotični biskup prisili spomenute Vlahe da prime biskupa koga će im sama Crkva dodijeliti i da se tom biskupu dodijeli dostatan i častan prihod od primanja koja kumanski biskup od njih prima, kako je predviđeno po samom izboru biskupa^M Papa Grgur IX. piše pismo Časnom mužu Asanu, Gospodaru Bugara i Vlaha.⁶³*

ova-Petkova, La libération de la Bulgarie de la domination byzantine, u: Byzantino-bulgarica V./1978. (Sofia), str. 102. Jednom riječju, za bugarsku historiografiju Drugo bugarsko carstvo je djelo bugarske aristokracije u čijim su se rukama nalazili vođe Asen i Petar (usp. Vasilka Tapkova-Zaimova, Byzance et les Balkans a partir du Vie siècle. London. Variorum Reprints 1979.; Leonidas Mavromatis, La formation du duxième royaume bulgare vue par les intellectuels Byzantins, u: Étude Balcaniques 1985./4 (Sofia), str. 31 (dalje: EB). No takvi zaključci ne proizlaze iz podataka tih bizantskih autora.

⁶² P. S. Nasturel, Les Valaques balcaniques aux Xe-XIIIe siècles (Mouvements de population et colonisation dans la Roumanie grecque et latine), u: Byzantinische Forschungen VII-/1979. (Amsterdam), str. 97 (dalje: BF); Isti: Vlacho-Balcanica, u: Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher XXII. (1977.-1984.), Athènes, str. 224 ss.

Teritorij ove »Kumanske biskupije« koju je bio osnovao 1227. godine Bela IV: obuhvaćao je Kumaniju, tj. dio Moldavije i današnju Valahiju. U nju su bili obuhvaćeni Rumunji, Mađari i Saksonci. To je jedino područje za koje bi se moglo pretpostaviti daje na njemu u to doba živjelo stanovništvo sastavljeno od Rumunja, Mađara i Njemaca (v. Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400. p. Christum. Curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Caldi. Ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai. Budapestini, 1941., str. 15, n. 1 i 18, n. 2, dalje: DHVH).

⁶⁴ »In Cumanorum Episcopatu sicut accepimus, quidam populi, qui Walathi vocantur, existunt, qui etsi censeantur nomine Christiano, sub una tamen fide varios ritus habentes et mores illa committunt que huic sunt nomini inimica (...) quod prefatos Walathos compelleres ad recipiendum episcopum, quem eis ecclesia ipsa concesserit et assignare sibi de redditibus tuis quos ab eis percipis sufficientes redditus et honestos sicut idem electus nobis exposuit« (DHVH, str. 17, n. 7; A. Potthast, Reg. Pont. I., str. 83).

⁶⁵ PL CLXXXVII., coli. 107-111; FHB XXIV/1981., str 55, n. 10; 61, n. 15.

O Vlasima kao zasebnom narodu podaci se nalaze i u izvještajima apokrisara, odnosno izlaslanika pape Grgura IX., iz godine 1234., gdje se govori o savezu Ivana Asena i Ivana Vatacija protiv carigradskog carstva.⁶⁶

Zanimljivo je da od vremena kada je K. Jireček u svojoj knjizi *Povijest Bugara* iznio⁶⁷ mišljenje da pojam »Vlah« u XI. stoljeću kod bizantskih autora označava Bugarina, to je mišljenje prisutno i kod nekih drugih istraživača,⁶⁸ a osobito u bugarskoj historiografiji sve do naših dana.⁶⁹ Pa i u slučaju podataka pape Grgura IX. koji se odnose na Vlahe kaže se daje to zapravo samo odraz duhovne tradicije koju je započeo papa Inocent III.

Nastojanje bugarskih povjesničara da Vlasima ne priznaju kako njihovu etničku samosvojnost tako i njihovu odlučujuću ulogu u stvaranju Dragoga *bugarskog carstva* nisu naišla na pozitivan odjek objektivne historiografije,⁷¹ koja je neopterećena strastima balkanskoga političkog mentaliteta.

⁶⁶ J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, XXXIII., col. 292-293; FHB XXIV./1981, str. 38-39.

⁶⁷ Constantin Jireček, *Die Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1867., str. 220.

⁶⁸ Jos. Lad. de Pič. nav. dj., str. 87-92. Jos. Lad. Pič izričito naglašava da o prevlasti Vlaha imamo samo jedan podatak i to je carska povelja Bazilija II. »Bugarubojice«, koji spominje Vlahe cijele Bugaske zajedno s Turcima na Vardaru i koji ih, kako on kaže, poklanja Ohridskoj arhiepiskopiji. Po njemu, kako u Srbiji tako i u Bugarskoj Vlasi kao podložnici Crkve nisu imali nikakvu ni političku ni socijalnu ulogu, pa se zato ne mogu smatrati kao osnivači »Drugoga bugarskog carstva« (isti, str. 64, 69). Sto se tiče podataka Nicete Choniate i povjesničara križarskih ratova, ne samo da su preuranjeni, tvrdi on, nego su i nepouzdanjeni (isti, str. 62, 118).

⁶⁹ Str. Lišev, *Tretijat kr'stonoscn pohod i B'Igarite*, u: *Izvestija na Institut za B'Igarska Istoriija*, 7(1957.), str. 227-228 (dalje: UBI); I. Dujčev, *La date de la revolution des Asenides*, u: *Byzantinoslavica* 13 (1952.-1953.), str. 227-232; Isti: *La date de la revolution des Asenides*, u: *Medioveo Byzantino-Slavo*, vol. I. *Saggi di storia politica e culturale. Storia e letteratura. Racolta di Studi e testi*. 102 (Roma, 1965.), str. 341-348 (s opširnom literaturom). Postoji mišljenje da je Asen turskog porijekla Sv. Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica* 11.71958., str. 72), odnosno kumanskog (isti, str. 75). Međutim, za G. Cankova-Petkova, koliko god turski karakter ovoga imena ne dolazi u pitanje, on može biti i protubugarskoga karaktera. Prema autorici, u to je doba još postojao protubugarski jezik. Međutim, polazeći od činjenice imena Petra, a to je ime Asanova brata koji je na krštenju dobio ime Teodor, a ime Petar je novijeg datuma odnosno nakon ustanka, onda se smatra daje ime Petar *nomen honoris* koje bi trebalo podsjećati na Petra, kralja prve bugarske države. Stoga se u tom imenu, prema G. Cankovi-Petkovoju, krije povijesna tradicija i, pozivajući se na mišljenje da se je on zvao i Slavopetar, autorica zaključuje da bi Asen bio slaveno-bugarskog porijekla, a nipošto kumansko-bugarskoga ili pak turskoga (v. G. Cankova-Petkova, *Byzantinobulgarica* V/1978., str. 99-103), odnosno čistoga bugarskog porijekla (v. Ivan Božilov, *La famille des Asen* (1186.-1460.). *Genologie et prosopographie*, u: *Bulgarian Historical Review (Revue bulgare d'Histoire)*, 1-2/1981. (Sofia), str. 135-156, (dalje: BHR).

⁷⁰ Constantin R. von Hofler, nav. dj., str. 229-245; M. Banescu, *Un probleme d'histoire medievale: Creation et caractere du second empire bulgare* (1185.), (Bucaresti, 1942.); R. L. Wolf, *The Second Bulgarian Empire. Its Origins and History to 1204*, u: *Speculum* XXIV./2 (1949.), str. 167 ss, 180; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 378, n. 3; Stelian Brezeanu, *Les*

Bugarska historiografija smatra da često spominjanje imena Vlah, osobito kod Nikete Choniate, nije argument o stvarnoj etničkoj samosvojnosti Vlaha, niti o njihovoj odlučujućoj ulozi u stvaranju *Drugoga bugarskog carstva*, nego je to opći naziv načina života socijalnih struktura čija se egzistencija zasnivala na stočarstvu tipa transhumance.⁷¹

No, kada je riječ o »tradiciji« rimske kurije, na koju se poziva bugarska historiografija, a koja se odnosi na službene dokumente, onda se ona sigurno odnosi na konkretne narodne zajednice različite od drugih ako su zajedno živjele, a ne na neke bezlične socijalno-ekonomske kategorije. Naime, papa Grgur IX. je veoma izričit kada kaže da se na teritoriju »biskupije Kumana«⁷² nalaze *quidampopuli qui Walati vocant* (sc. neki narodi koji se zovu Vlasi). Istina je da se tu radi o srednjovjekovnom shvaćanju pojma »populus«, koji je podrazumijevao politički organizirani narod, čija kohezija nije bila osigurana kroz unutarnje socijalne, političke ili kulturne konstitutivne elemente, kao stoje to bio slučaj u antici *-populus Romanas* - nego jedino kroza svojstvo podanika, čiji se »politički« opstanak osigurava u njegovoj vlastitosti kao *fidelis subditas*, tj. podložna vjernost gospodaru, konkretno kralju.⁷³ Međutim, ta podložna vjernost nije nijekala etničku samosvojnost, nego samo politički individualitet i subjektivitet. To je osobito značajno za Vlahe koji su kroz cijelu povijest bili ugrađeni u nacionalne korpuse naroda s kojima su kohabitirali. S druge strane, jedan od osnovnih nedostataka historiografija balkanskih naroda, osobito bugarske, grčke i srpske, jest što se problematika srednjovjekovnog Balkana i njegovih naroda, koji se spominju u povijesnim vrelima toga doba, tretira s crkveno-pravoslavnog etnogeografskog stajališta, dakako, u političkoj funkciji utvrđivanja ili proširivanja današnjih etnopolitičkih granica dotičnih država. Unatoč tome, kada je riječ o bizantskoj administraciji Bugarske, valja istaknuti da je bila sastavljena od dva dijela: prvi dio se nazivao Paristrion, a ponekad i Paradunavis, u koji je ulazio i teritorij Bugarske između Dunava i Balkana čiji se je strategos, dux, archon ili katapano nalazio u Dristri (dan. Silistria),

»Vlaques« dans le sources byzantines concernant les debuts de l' Etat des Asénides. Terminologie ethnique et ideologique. I., u: *Revue des Etudes du Sud-Est Européennes*, 3/XXV. (1987.), str. 203-215, dalje (RESEE), IL, u: RESEE, 4/XXV. (1987.), str. 315-327; P. S. Naturel, *BF VII./1979.*, str. 97; Isti: *Vlacho-balcanica...*, str. 224 ss.

⁷¹ Uostalom i srpska historiografija novijeg doba pojam »Vlah« smatra, osobito od XII. i početkom XIII. stoljeća, za socijalnu kategoriju: *Promena etničkog položaja Vlaha predstavljala je složen i dugotrajan proces, čije se sve pojedinosti ne mogu uvek uočiti, ali koji je u XII. veku i na opštem planu zašao u završnu fazu. Već u prvopolovini XIV. veka, o »Vlasima« se govori kao o posebnoj društvenoj kategoriji koja se svojim osnovnim zanimanjem razlikuje od »Srba« zemljoradnika* (v. *Istorija Srpskog naroda*. Piva knjiga od najstarijih vremena do Maričke bitke, 1371.), Srpska književna zadruga, (Beograd, 1981.), str. 382.

⁷² Ovaj je teritorij Kumana 1227. godine postao feudalna provincija mađarskoga kralja (v. *DHVH*, str. 18, n. 4). Razlog je osnivanja ove biskupije bio taj što su Vlasi trebali plaćati »quinquagesimu«, koju su izbjegavali plaćati (na ist. mj., n. 5), uostalom kao i svugdje gdje su oni živjeli.

⁷³ J. Szücs, »Nationalität« und »Nationalbewusstsein« im Mittelalter. Versuch einer einheitlichen Begriffssprache, u: *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 18-1 (1972.), str. 24 ss, (dalje: AHASH).

a drugi se je dio nazivao Bugarska, čiji se je upravitelj nalazio u Skoplju.⁷⁴ Koliko god je etnička slika ovoga područja - a ja bih rekao i cijeloga Balkanskog poluotoka - bila veoma složena, ipak ne samo grčki odnosno bizantski izvori, nego i već spomenuti srpski i latinski, jasno govore o etničkoj samosvojnosti Vlaha, čija se uloga u stvaranju *Drugoga bugarskog carstva* ne može negirati.⁷⁵

Tu etničku samosvojnost i individualnost Vlaha nalazimo i u *Putopisu* Vilhelma de Rubruca, redovnika male braće koji je, na poticaj francuskoga kralja Ljudevita IX., od 1253.-1255. godine poduzeo jedno misijsko putovanje ali i s političkim ciljevima na Istok, i to Mongolima, na Krimu, u Turkestan, Kavkaz, Armeniju i Siriju. To je, zapravo, jedno od najboljih srednjovjekovnih putopisnih djela. Ono, uz opis stvarnih događaja svoga vremena, sadržava vjerne podatke koji su kasnije potvrđeni arheološkim iskopanjima. K tome je značajan izvor i za poznavanje načina života, socijalnih struktura i osobito duhovnih predodžbi nomada. Dapače, autor ovoga putopisnog djela, koje je napisano na latinskom jeziku, nastojao je upotrijebljenu terminologiju kralju protumačiti francuskim pojmovima. Osobito su vrijedni pozornosti njegovi etnološki podaci o Mongolima, Kumanima, Pečenezima i Uzima.

Tako on, opisujući svoj boravak na dvoru Mangu-hana, spominje Veliku i Malu Bugarsku. Među ostalim, kaže *da je Velika Bugarska posljednje područje u kojem se nalaze gradovi*. S područja Pascatur su izišli Huni, a zatim Ugri. Njihova je moć bila velika, kao što je danas imaju Tatari, pa nastavlja da su *s njima prodrli Blaci i Bugari i Wandali* (ovdje sigurno misli na veliku seobu naroda koja je započela potkraj III. stoljeća, Z. M.). Iz te, Velike Bugarske, došli su oni Bugari koji su preko Dunava blizu Konstantinopola. A od Pascatura su *Illac što je isto kao Vlah, jer Tatari ne znaju izgovoriti slovo -B od kojih su došli oni koji su u zemlji Asana* (sc. dinastija Asenida, Z. M.). *Jedne i druge nazivaju Illac i ove i one.*⁷⁶ Uz to što je to djelo važno za poznavanje života i kulture sjevernih nomada,⁷⁷ ono je značajno i zato što Vlahe spominje zasebno, i to uz Bugare i Vandale.

Ništa manje važan što se etničke samosvojnosti Vlaha tiče nije *Venecijanski Anonimus iz 1267. godine*. Govoreći o prenošenju tijela preblaženog Teodora

⁷⁴ R. L. Wolff, nav. dj., str. 175.

⁷⁵ »Prema tome nameće se zaključak - konstatira G. Ostrogorski - da su se stanovnici Stare Mezije, odnosno tadašnje teme Paristriona, u to doba nazivali Vlasima (ovaj naziv, kao što je poznato, nije imao samo etnički naziv (sic, Z. M.) već je služio i kao opća oznaka za pastirska plemena, jer su Bugarima nazivani stanovnici teme Bugarske, tj. Makedonije« (G. Ostrogorski, nav.d dj., str. 387, n. 3).

⁷⁶ »Cum illis concurrerunt Blaci et Bulgari et Wandali. De illa enim Maiori Bulgaria venenum i 11 i Bulagari, qui sunt ultra Danubium prope Constantinopolis. Et iuxta Pascatur sunt Illac, quod idem est quod Blac, sed B nesciunt Tatari sonare, a quibus venerunt illi qui sunt in terra Assani. Utrosque enim vocant Illac, et hos et illos.« (FHB XXIV./198L, str. 228, n. 16) Wilhelm de Rubruq uis, *Itinerarium ad partes orientales. Recueil de voyages et de mémoires publié par la Société de Géographie de Paris*, vol. IV/1939., str. 213-334; FHB XXIV./198L, str. 192.

⁷⁷ M. Petrova, *Leben und Kultur der nördlichen nomadisierenden Viehzüchter nach Mitteilungen von Wilhelm de Rubruck*, u: *Byzantinobulgarica IV/1973.*, str. 121-143.

mučenika u baziliku Gospodina i Spasitelja našega Isusa Krista iz Konstantinopola u Veneciju, a koji je učinio mnoga čuda, kaže daje za rimskoga pape Aleksandra IV. (1254.-1261.), 14. lipnja 1257. godine, Jacob Dauro, venecijanski građanin s nekoliko svojih sugrađana otputovao u carski grad Konstantinopol i ondje je njega koji je ondje boravio zadesila priprema vojske cara (sc. Balduina II, Z. M.) za pohod protiv naroda Vlaha.⁷⁸ Pa i u *Povijesti Mađara* od Simona do Keze iz druge polovice XIII. stoljeća koja je sastavljena od podataka Jordana, Pavla Đakona, Gotfrieda Viterbskog i drugih, iako vrvi od pogrešaka, a i nekritičkoga korištenja izvorima, ipak, govoreći o situaciji nakon ubojstava Atilinih sinova u bici kod Krumhelta protiv skitskih naroda, kaže daje *Panonija 10 godina ostala bez vladara. Tu su ostali samo Slaveni, Grci, Teutonci, Mezijci i Vlasi koji su zajedno sa svojim plemenima za života Atila robovali i njemu služili.*⁷⁹

Isto se jasno vidi i u kronikama i aktima ugarskih kancelarija XIII.⁸⁰ stoljeća, čija je vrijednost sadržaja neovisna od zapadnih izvora, kronika i povijesnih djela.⁸¹ Zapravo u svjetlu tih podataka ugarskih kronika i kancelarijskih akata Vlasi nam se predstavljaju kao zaseban etnički element u grupi drugih naroda jugoistočne Europe.

Etnička samosvojnost Vlaha vidi se i iz pisanih povijesnih vrela i kronika XIV. stoljeća, i to na širem području Balkanskog poluotoka. O tome se vrlo zanimljivi podaci nalaze u djelu anonimnog autora⁸² pod naslovom *Opis istočne Europe*, u kojem se, među ostalim, čita: *Ovdje treba zabilježiti da se između Makedonije, Ahaje i Tesalije nalazi mnogobrojan i prostran narod koji se zove Blaži i koji su i nekoć bili pastiri Rimljana, i u Ugaskoj su se, gdje su nekad čuvali stada Rimljana, zadržavali,*

⁷⁸ »(...) cum quibusdam suis civibus ad civitatem regiam Constantinopolitanam profiscente (sic!) ibique moram trahente contigit contra gentem Blachorum a potestate regie civitatis Constantinopolitanae et exercitu preparari« (Anonymi Veneti, u: FHXB XXIV/198L, str. 263-264, n. 1).

⁷⁹ »Postquam autem filii Ethele in prelio Crumhelt cum gente Scythica fere quasi déperissent, Pannonia extitit 10 annis sine rege, Sclavic tantummodo Grecis, Teutonicis, Messianis et Vlachis advenis remanentibus in eadem qui vivente Ethela populari servicio sibi serviebant« (Ex Simonis de Keza Gestis Hungarorum, u: NGH SS, XXIX., str. 523-546; FHB XXI V/1981., str. 271, n. 1). Svakako treba istaknuti daje ta kronika uza sve svoje nedostatke koji su navedeni značajna po tome što iznosi činjenicu da su Romani (se. Vlasi, Z. M.) živjeli u Panoniji prije Mađara, a u Transilvaniji prije naseljavanja Szeklera (usp. A. Arbruster, Romanitate Romanilor. Istoria unei idei, (Bucuresti, 1972.), str. 30; P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 98; Isti: Vlacho-balcanica..., str. 233).

⁸⁰ DVHV, Budapest, 1941.

⁸¹ U značenju ugarskih kronika koje se odnose na problem etniciteta Vlaha jugoistočne Europe, vidi opširnije: Stelian Brezeanu, »Romani« si »Blachi«. La Anonymes Istorie si idéologie politica, u: Rivistia de Istorie, 34/7 (1981.), str. 1313-1340 (nije mi bilo dostupno).

⁸² Pretpostavlja se daje autor ovoga spisa bio franjevac ili dominikanac, savjetnik Karla Valonskog, brat Filipa IV, kralja Francuske. Djelo je napisano 1308. godine i raspravlja o zemljopisu istočne Europe, gdje spominje Romane (v. A. Arbruster, nav. dj., str. 33 s); smatra se da je autor ovoga djela Simon de Keza.

zbog veoma zelenog i plodnog zemljišta. Ali kada su protjerani iz Ugarske, pobjeغوe u navedene krajeve (sc. u Makedoniju, Ahaju i Tesaliju, Z. M.).⁸³

Iz ovoga se jasno vidi da su Vlasi potiskivani prema jugu i jugoistoku.⁸⁴

Iz svega što je do sada rečeno, bez obzira na to crpu li se podaci iz povelja srpskih vladara ili latinskih izvora koji govore o Vlasima sve do vremena kada Turci prodiru na Balkan, jasno se vidi da su oni etnički samosvojni,⁸⁵ istina bez državno-političkog teritorija i bez crkvene institucije na njihovu jeziku. Ne poričući posljedice simbioze i akulturacije s narodima i kulturama unutar kojih se je događala njihova nepisana povijest, oni su uz jezik koji su prihvatili sačuvali i svoj jezik (dvojezičnost)⁸⁶, kao što će se jasno vidjeti i u kazivanju bizantskih autora, s etnopsihološkom samosvojnošću. To se, uostalom, odražava i u njihovu mentalitetu, koji seje, unatoč pritiscima mjesnih pravoslavnih crkava na nepriznavanje

⁸³ »Notandum est hic quod inter Macedoniam, Achayam et Thessalonicam est quidam populus valde magnus et spaciosus qui vocantur Blazi, qui et olim t'uerunt Romanorum pastores, ac in Ungaria ubi erant pastores Romanorum, propter nimiam terre viriditatem et fertilitatem olim morabantur. Sed tandem ab Ungaria inde expulsi, ad partes illos (sc. Macedoniam, Achayam et Thessalonicam, Z. M.), fugierunt.« (Olgier Gorka, *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, Cracoviae, 1916., str. 12-13). Zapravo, da je Ugarska nekada nazvana »pascua Romanorum« pisao je izvjesni dominikanac, Ricardus, 1237. godine, a anonimni autor »Gesta Hungarorum« kaže da, kada su Ugri došli u Panoniju, teritorij je bio nastanjen od »Sclavi, Bulgari et Blachi ac pastores Romanorum«, što prema P. S. Nasturel »ac« ne znači disjunkciju nego sinonim (v. P. S. Nasturel, *BF*, VII./1979., str. 97; Isti: *Vlacho-balcanica...*, str. 233; A. Armbruster, nav. dj., str. 36).

⁸⁴ U Nestorovoj kronici (sc. *Povest 'vremenyh let*) iz Kijeva, koja je iz godine 1039., spominju se »Volochi« i to tek u trećoj redakciji (1112, 1116-1118). Prema toj kronici, ti »Volochi« su se nastanili na Balkanu nakon Bugara te su 679.-680. godine napali Slavene na Dunavu i tako se nastanili među njih, dok ih Ugri nisu protjerali s područja Dunava. Zapravo, prema M. Gyôni, jednom od najboljih poznavatelja ovoga izvora, ovi »Volochi« bili bi Franko-Romani Karla Velikoga, odnosno Istočni Franci, tj. panonski predstavnici, pa se ne odnose na Vlahe (usp. M. Gyôni, *Les Volochs des Annales primitives de Kiev*, u: *Etudes Slavo-romains* 2 (1947.), str. 56-92, (dalje: ESR); Isti: *L'éuvre de Kekaumenos source de l'histoire roumaine*, u: *Revue de l'histoire comparée*, n. s. 23 (1945.), str. 129, n. 1., (dalje: RHC).

⁸⁵ To uostalom, iako ne baš izričito, ističe i srpski povjesničar, Sima Ćirković kada kaže: »U srednjovjekovnim izvorima javljaju se na srpskom području Vlasi, Arbanasi, Sasi i Latini. Vlasi su do kraja srednjega veka svakako jezički slavizirani (sic!) i kulturno u velikoj mjeri prilagođeni sredini koja ih je okruživala. Pojedinačno uključivanje u srpsku etničku masu bilo je nesumnjivo, ali u celini Vlasi nisu integrirani niti suprihvatani kao deo osnovne etničke mase. Dosledno razlikovanje Vlaha kao grupe dmgačijegporekla, načina privređivanja i statusa (Sima Ćirković, Srbi, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 7 (1968.), str. 506); Stojan Stojanović, *Istorija srpskog naroda*. Drugo izdanje. Beograd, 1910., str. 30; Silviu Dragomir, nav. dj., str. 53; Dušan Popović, *Problemi Vojvodine*, I., (Beograd, 1925.), str. 36,46; Božidar Petranović, nav. dj., str. 62.

⁸⁶ »(...) tout porte à croire que les Valaques doivent avoir été bilingues pendant tout leur histoire« (M. Gyôni, *La transhumance des Vlaques balcaniques au Moyen Age*, u: *Byzantinoslavica* 12 (1954.), str. 4L); Isti: *Le nom de BAAXOI I Alexiade d Anne Comnene*, u: *Byzantinische Zeitschrift* 44 (1951.), str. 247, (dalje: BZ); Noël Malcolm, nav. dj., str. 79.

njihova etničkog i duhovnog identiteta, ipak sačuvao do dana današnjega. Jer ne treba smetnuti s uma da su mentaliteti dane strukture povijesne stvarnosti.⁸⁷

Kada je riječ o mentalitetu vlašskog etničkog elementa, riječ je zapravo o rezultatu kolektivnog načina sudjelovanja u određenoj socijalnoj baštini, neovisno o individualnim obratima bilo kulturnih grupa ili pak nekih drugih vanjskih čimbenika. Drugim riječima, to je odraz jednog izoliranog društva s vlastitim poimanjima vrijednosti prema svijetu, moralu, etici, politici, suživotu i dr., što se odražava u mitovima, vjerovanjima, običajima i narodnom stvaralaštvu, pjesmi, igri, nošnji, prehrani i td. I koliko god su Vlasi skloni prilagođavanju i suživotu, ipak su otporni prema svemu što se ne podudara njihovu načinu mišljenja, koje je većim dijelom odraz nesvjesne dugotrajnosti.⁸⁸

Unatoč suživotu s drugim različitim narodima, što podrazumijeva povezanost s duhovnim stvaralaštvom podneblja, ipak je trajna karakteristika vlašškoga kolektivnog mentaliteta suprotstavljanje svemu što se ne podudara njihovu načinu shvaćanja i tumačenja prirode i društva u kojem žive. To je, pak, osnovno obilježje pastoralnih, odnosno stočarskih plemena, čija je životna subzistencija nomadstvo, odnosno transhumanca, način društvenog življenja gomila, a tumačenje prošlosti i izražavanje stvarnosti epsko pjevanje, odnosno ožkanje.

Vlasi u djelima bizantskih autora

Za razliku od prethodnih, uvodno razmotrenih izvora, bilo srpskih bilo latinskih - koji su svaki zasebno određena cjelina - djela bizantskih autora pripadaju dvorskoj i crkvenoj književnosti različitog roda i sastoje se od knjiga ceremonija, zbirki savjeta namijenjenih budućim upraviteljima Carstva, kronika, rasprava o diplomaciji, vojnoj strategiji, teologiji, kristologiji, eklesiologiji i dr. U tim se djelima jasno očituje sinteza grčko-helenističkog duha, rimsko državnopravno shvaćanje organizacije političke vlasti, utjecaj rimskih povjesničara u načinu pisanja carskih životopisa, mudrost antike i Srednjega istoka, te kršćansko vjerovanje koje je vodilo prema duhovno-crkvenom, a i političkom jedinstvu Carstva. Važnost i sadržaj tih podataka zavise od karaktera djela i duhovno-intellectualne formacije dotičnog autora.⁸⁹

⁸⁷ Vollker Sellin, *Mentalität und Mentalitätsgeschichte*, u: *Historische Zeitschrift* 241/3 (1985.), str. 598, (dalje: HZ).

⁸⁸ Vollker Sellin, HZ 241/3 (1985.), str. 555-598; *Mentalitäten - Geschichte. Zur historischen Rekonstruktion geistiger Prozesse*, Hrsg. von Ulrich Raulf, Berlin, 1989.; Dr. Jozo Džambo, *Povijest mentaliteta. Jedan historiografski pristup fenomenu bosanskog franjevaštva...*, str. 235-252.

Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches*. 2. Aufl., München, 1897.; Maria Elisabetta Colonna, *Gli storici bizantini dal IV al XV secolo*. I. *Storici profani*, Napoli, 1956.; Gyla Moravcsik, *Byzantinoturcica I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkenvölker*. Zweite durchgearbeitete Auflage. (Berlin, 1958.), str. 165-199.

Bizantski autori kada pišu o Vlasima, pa i o drugim narodima s kojima dolaze u dodir bilo kao državni djelatnici ili crkveni prelati, odnosno u vojnim operacijama, to čine metodom dihotonizacije odnosno diferencijacije »Mi« i »Oni«. Takav pristup metodom alteriteta jest rezultat povijesnog mentaliteta ali i političke stvarnosti izražene kroz misli i djela bizantskih autora. To i nije ništa drugo doli odraz procesa samoidentifikacije. U tom pristupu alteriteta odražava se i ideološki i politički profil Bizantskog Carstva.* Ali unatoč tome, podaci i konstatacije koje ti autori daju u duhovnom profilu naroda s kojima su dolazili u dodir ili u sukob, koliko god se mogu shvatiti kao pejorativna ili retorička izražavanja, oni ipak odražavaju sliku karaktera i mentaliteta tih naroda u određenom prostoru i vremenu.

U Ivanovoj Kronici iz XV. stoljeća, u kojoj se opisuju događaji u Epiru i Tesaliji u godinama 1341.-1400., a u kojoj se spominje Vlahia u Tesaliji, što podrazumijeva bizantsku Veliku Vlahiju, među ostalim kaže se da *su Albanci tvrdoglavi i nerazboriti*;⁹¹ Grk Teofilakt, ohridski arhiepiskop 1090.-1108. godine, u jednom otvorenom pismu, opisujući Bugare, gotovo kao divlje, nečiste, nerazborite, kaže i to da su oni i *majka svakogzla*, pa zato uzdiše vapajućim glasom, *oslobodite me od stravičnog ropstva i jesam li osuđen da živim među divljim zvijerima*.⁹² A za Gregoria Akropolitu *Srbi su perfidan narod, koji nikada ne iskazuje zahvalnost onima koji ih gostoprivstvom dočekuju*.⁹³

Ni o Vlasima ne nalazimo nekih boljih osobina. Kekaumen, inače iz jedne ugledne vojničke obitelji, sudionik u raznim vojnim ekspedicijama (1048. i 1049. godine) protiv Seldžuka i Pečenega, pa i u drugim značajnim akcijama, u svom djelu *Strategikon*, koje je napisao između 1071. i 1078. godine,⁹⁴ savjetuje svog sina

⁹⁰ Hélène Ahrweiler, *L'ideologie politique de l'Empire byzantine*, (Paris, 1975.), str. 25-29; Ista: *L'image de l'autre: Etrangers, minoritaires, marginaux. L'image de l'autre et les mécanismes de l'alterité*, u: *Rapports I. Grands Themes, méthodologie. Section chronologiques (I). Comité international des sciences historiques XVIe Congrès international des sciences historiques-Stuttgart du 25 août au 1er septembre 1985*, Stuttgart, 1985., str. 60-65; Alain Ducellier, *Mentalité historique et réalités politiques. L'Islam et les musulmans vus par les byzantins du XIIP^e siècle*, u: *BF IV/1972.*, str. 31 ss; Eugen Stanescu, *Quelques propos sur l'image byzantine de la romanité balkanique*, u: *RESEE XXIV./2* (1986.), str. 133-144; Jadranka Grbić, *Etnicitet i razvoj. Ogljed o etničkom identitetu i društvenom razvoju*, u: *Etnološka tribina 16. Godišnjak hrvatskog etnološkog društva*, (Zagreb, 1993.), str. 68-69.

ἘΚ τῆς ΤΟΥ Ἀχβεβρυτιῦν Συς-εποτῆιας Καὶ Κακογυαυῖας... u: FHDR IV, 1982, str. 344 (izdao: Lj. Vranousis, *To Hronikon ton Ioanion...* (Athènes, 1965, str. 57-115.

⁹² u.f(Tr)p ραχαç Koodaç ...PG CXXVI., col. 508; XXVII., col. 539 (J. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, Paris 1857 ss).

⁹³ ... γένοç κκο"7tov5ov Kat imóérro-te eiðoç /âpiv τοῖç εἰç ἀὰνὸ ἔrciSEi;au,évoιç... Georgii Acropolitae, *Opera I.*, p. 145. Georgii Acropolitae, *Opera recensuit Augustus Heisenberg*, I—II, Teubner, Leipzig, 1903.

⁹⁴ K. Krumbacher, *nav. dj.*, str. 268; M. E. Colonna, *nav. dj.*, I., str. 12-13; Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica F/1958.*, str. 350-351; G. Ostrogorski, *nav. dj.*, str. 302 s; *Das byzantinische Aristokraten. Das sogenannte Strategikon des Kekaumenos*, u: *Byzantinische Geschichtsschreiber V* (1956.) Graz-Wien-Köln.

kako da napreduje u vojničkoj karijeri. Kada opisuje Vlahe, kaže: (...) *Vlasi su jedan sasvim bezvjeran i bezakonit narod; oni niti pravo vjeruju u Boga a niti su vjerni svom caru, niti svojim rođacima, a niti prijatelju. Dapače, spremni su da svima podvale, mnogo lažu i još više kradu. Svaki dan prisilu najstrašnije zakletve svojim prijateljima i bez oklijevanja ih krše; sklapaju pobratimstva i kumstva samo s namjerom jednostavnog obmanjivanja prostodušnih (ljudi). Nikada nijedan od njih ne održi prema nikome riječ.*⁹⁵

Istina je da takva i slična mišljenja o karakteru i mentalitetu navedenih balkanskih naroda izražavaju intelektualci, teolozi, državnici i pisci tog vremena. Moguće je da su ti sudovi bili opterećeni ideopolitičkim, a i religioznim predrasudama, premda su navedena četiri naroda bili kršćani. No, bez obzira na sve to! To su sudovi koji su zasigurno nastali kao plod konfliktnih susretanja bilo vojnih ili pak zbog nasilničkog ponašanja balkanskih naroda. To je susret dvaju i više različitih mentaliteta, različitih naroda. Prvi su, dakako, Bizantinci, odnosno Bizantsko Carstvo, s povijesnom sviješću svog etnokulturnog i političkog identiteta, a oni drugi u očima bizantinskih intelektualaca su narodi bez povijesne svijesti koji svoj identitet prepričavaju i formiraju tradicijskim mitologemima. A to je, kao što je poznato, svojstvo svih agrarskih odnosno aliteralnih naroda, koji u povijesno sjećanje ulaze posredstvom strane historiografije koja je, u odnosu na one o kojima piše, odraz izrađenog, vlastitog, samosvojnog i svjesnog etnoidentiteta.⁹⁶ što dakako, nipošto ne umanjuje težinu i vrijednost navedenih sudova o naravi i mentalitetu balkanskih naroda, ovdje konkretno Vlaha. Oni su se sačuvali i u narodnim poslovicama koje najbolje odražavaju duh naroda, a koja se i dandanas mogu čuti.⁹⁷

Kekaumenos, Strategikon, p. 268:... *ejii Se to τὸν Βλαχτικὸν γένος; ἀμὸς τὸν ναυτικὸν καὶ σιτοπαρασκευαστικὸν πῦλον, οὐκ ἔστιν ἡμῶν φίλος, ἀλλὰ καὶ ἐχθρὸς καὶ ἐπὶ τῶν ποταμῶν καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐπιβουλεύων ἡμῶν, καὶ ἐπιβουλεύων ἐν τοῖς ποταμοῖς καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐπιβουλεύων ἡμῶν, καὶ ἐπιβουλεύων ἐν τοῖς ποταμοῖς καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐπιβουλεύων ἡμῶν.*

(Soveti i raskazi Kekavmena. Sočinenie vizantijskogo polkovodca XI veka, podgotovka teksta, vvedenie, perevod i komentarii G. G. Litavrina, Moscova, 1972.) (FHDR III./1975., str 38, n. 9). Zanimljivo je da ništa bolje mišljenje o njima nema ni car Henrik Flandrijski, latinski car u Carigradu (1206.-1216.) kada kaže: *«utpoteBlacorum et Cumanorum, quicum omni lege careant Saracenis deteriores sunt...»* (»ponajviše Vlaha i Kumana koji su gori od Saracena jer su bez ikakvog zakona«) (PL CCXV, col. 1523: FHB XXIV./1981., str. 15). Slična, ako ne i ista mišljenja o Vlasima susreću se i kasnije. Zrinski ih opisuje *«per natura ladri non temono Udio ne vogliano haversuperiore»* (»po prirodi su lopovi, ne boje se Boga i ne vole imati poglavare« (cit. kod Nada Klaić, Vinodolsko društvo u početku XVII. stoljeća, u: Vjesnik historijskog arhiva Rijeka i Pazin, XVII., Rijeka, 1972., str. 218; Ista: Društvena previranja i Bune u Hrvatskoj XVI. i XVII. stoljeću, »Nolit« (Beograd, 1976.), str. 174.

⁹⁶ Helene Ahrweiler, *Limage de l'autre...*, str. 61.

⁹⁷ Primjera radi evo nekoliko tih poslovice: *Ni u loncu suda, ni u Maha druga* (Banja Luka), odnosno *Ni u tikvi suda ni u Vlaha druga; Ni u moru mire, ni u Vlahu vire* (Sinac, Lika); *O Turčine za nevolju kume, a ti Vlaše silom pobratime; Sačuvaj te Bože situ Vlaha i pijana Turčina*

No, u djelima bizantskih autora, kada je riječ o Vlasima, opažaju se i određene proturječnosti. Da bi se to rasvijetlilo, potrebno je utvrditi autentičnost izvora, vremensko razdoblje i geografski prostor na koje se odnose dotični podaci. Tek onda se može kako-tako stvoriti zaokružena slika, ma koliko god podaci tih autora bili i fragmentarni. Primjera radi spomenut ću proturječnosti koje se očituju između Nikete Choniate i Georga Akropolite, a odnose se na problem *Drugoga bugarskog carstva*. Dok su, naime, za N. Choniatu Vlasi glavni i odlučujući pokretači ustanka protiv bizantske vlasti, dotle ih G. Akropolita, državnik i povjesničar (1217.-1282.), uopće ne pominje u tim političkim događajima. Jedan od razloga tome treba svakako tražiti u podcjenjivanju i osporavanju Vlaha s Haemusa, tj. Balkana, u događajima na Balkanskom poluotoku potkraj XII. i na početku XIII. stoljeća. Nema sumnje da se u tome odražavaju povijesne okolnosti, a i intelektualna shvaćanja društva i vremena u kojima su živjeli pojedini bizantski autori.⁹⁸

Uz navedene značajke, u djelima bizantskih autora očigledna je i tendencija alternacije, odnosno arhaizacije etnonima.⁹⁹ stoje i razlog krive identifikacije naroda.¹⁰⁰

No prije negoli analiziramo podatke o Vlasima, njihovu porijeklu, socijalnoj organizaciji, duhovnim fenomenima, gospodarstvenoj i vojnoj službi, potrebno je navesti o čemu pišu bizantski autori i kojeg se to točno geografskog prostora tiče.

Prvo spominjanje balkanskih Vlaha je podatak Ivana Skilitce, a odnosi se na ubojstvo Samujlova brata, Davida, za vrijeme ustanka četvorice *Kometopula*, sinova vojvode - Komeša Nikole. To se ubojstvo dogodilo 976. godine kod mjesta

(Crna Gora) (v. Petar Skok, »Vlah«, Etimologijski rječnik hrvatskoga i srpskog jezika, knj. III., JAZU, (Zagreb, 1973.), str. 608; Isti: *Vlah*, u: Enciklopedija Jugoslavije, sv. 8/1971., str. 515. O karakteru Vlaha-Cincara, vidi opširnije u: Dušan J. Popović, O Cincarima..., str. 30, 42, 43.

⁹⁸ Stelian Brezeanu, Les »Vlaques« dans les sources Byzantines concernant les débuts de l'Etat des Asénides. Terminologie ethnique et idéologique, I., u: RESEE XXV/3 (1987.), str. 203-205.

⁹⁹ Zlatno doba arhaiziranja imena jest V. ili VI. stoljeće, zatim se ponavlja u XII. stoljeću sve do XV. stoljeća. To se osobito vidi u onim djelima koja se temelje na antičkoj tradiciji, te retoričkoj literaturi i panegiricima (v Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica* I.²/1958., str. 198, II.²/1958., str. 13, 15).

¹⁰⁰ To je karakteristično za bizantske autore XII. i XIII. stoljeća. Primjera radi kod Nicete Choniate, a i kod nekih drugih koji pod Mysoi razumijevaju Vlahe, a Konstantin Manasia (1143.-1180.) (K. Krumbacher, nav. dj., str. 376-378; Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica* I.² (1958.), str. 353-356, pod Skitima razumijeva Hazare, iako su se u XII. stoljeću podrazumijevali Kumani, a ovi posljednji kod Manasa bi bili Gepidi; Daki, pak, bili bi Rumunji, a Tribali Srbi itd. (v. K. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876., str. 71, 376; E. Kurtz, Ešče dva neizdanyh proizvedenija Konstantina Manass, u: *Vizantijski Vremenik* XII./1966., str. 89-98; FHDR III./1975., str. 534-537); dotle Gy. Moravcsik, nav. dj., II.²/1958., str. 112, Gepide identificira s Ugrima, sa čime se P. S. Nasturel, *Valaques, Coumanes et Byzantins sous le règne de Manuel Comnene*, u: *Byzantina* 1/1969., str. 182, n. 53, ne slaže, jer kod Manassa Ugri bi bili Panonci.

Lijepi Hrastovi, na području Kastorije i Prespe.¹⁰¹ to je područje jugozapadne Makedonije koje je nominalno bilo pod bizantskom vlašću, ali ne i pod njihovom okupacijom. O postojanju Vlaha na tome području, pa i u kontinentalnoj Grčkoj potkraj X. stoljeća, govori nam i Kekaumen.

On nam je sačuvao jedan dokument koji je izdao Bazilije II. Bugaroubojica, iz kojeg se jasno vidi da je 978. ili 980. godine bilo povjereno protospathiaru Nikulitci duks, odnosno vodstvo nad Vlasima Helade.¹⁰² kada govori o ustanku Vlaha i Bugara godine 1066. na području Larise i drugim dijelovima, onda su posrijedi Vlasi Tesalije i Bugarske,¹⁰³ koji će se kasnije zvati Velika Vlahija. To je pučanstvo živjelo na obje strane rijeke Pleres (Blioures).¹⁰⁴ kada je riječ o Vlasima njegova doba, on ih povezuje s Dačanima iz vremena Decebala i Besa, raspršene na čitavom području Balkana. To je svakako odraz arhaizacije etnonima. U tom smislu treba shvatiti i brkanje rimske provincije Dakije iz doba rimskoga cara Trajana s provincijom Dacia Aureliana iz III. stoljeća.

No, ono što je bitno u cijelom njegovu izlaganju jest da pravi izričitu razliku između Vlaha i Bugara.¹⁰⁵

Djelo Ane Komnenc, najstarije kćeri Aleksija I. Komnena (1081.-1118.), pod naslovom »Aleksiada«, koliko god je po svojoj prirodi panegirik, a i tendenciozno, značajno je po podacima o Vlasima. Ona ih spominje u kontekstu Pečeneza koji su 1090./1091. godine opsjedali Carigrad. Da bi se oslobodio njihova

¹⁰¹ Ioannis Scylitzae historiarum, str. 382, v. 79-80 (ed. J. Thurn, Berlin, 1973.); P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 91; Isti: Vlacho-balcanica, str. 229. Kako se je do sada smatralo daje to kompilacija kasnijeg vremena, što je Kedrenos i prepisao od riječi do riječi, onda se je ono obično citiralo kao Cedrenus II., str. 435; FHDR III./1975., str. 144, nr. 25 (v. K. Krumbacher, nav. dj., str. 365-368; Gy. Moravcsik, nav. dj., I.²/1958., str. 335-341; M. Gyöni, Skylitzes et les Vlaques, u: RHC 255/1947., n. s. VI./2, str. 155-173; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 213; E. Stanescu, La population vlaque de l'Empire byzantin aux XI^c-XIII^c siècles. Structure et mouvement, Athènes, 1976., str. 3 (Xv^e Congrès International des Etudes Byzantines. Rapports et corapports I. Histoire); Isti: Byzantinovlachica. I. Les Vlaques a la fin su Xe siècle -début du XIe et la restauration de la domination byzantin dans la Péninsule balkanique, u: RESEE VI./3 (1968.), str. 407.

¹⁰² Kekaumen, Strategikon, str. 280; FHDR III./1975., str. 42, nr. 10; P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 93; Isti: Vlacho-balcanica, str. 230 s.

¹⁰³ Kekaumen, Strategikon, str. 252-254; FHDR III./1975., str. 26-28; P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 92; Isti: Les Valaques de l'espace byzantin et bulgare jusqu'à la conquête ottomane, u: Les Aroumains..., str. 94 s; Isti: Vlacho-balcanica..., str. 229; E. Stanescu, RESEE VI./3 (1968.), str. 417 ss; Isti: La population vlaque..., str. 4.

¹⁰⁴ Kekaumen, Strategikon, str. 260; FHDR HL/1975., str. 32.0 identifikaciji ove rijeke postoje različita mišljenja. Neki smatraju daje riječ o rijeci Apidanos, danas Farsalitikô, a drugi pak misle daje riječ o antičkoj rijeci Pamissos (v. A. Elian i N. S. Tanasoca, FHDR III./1975., str. 33, n. 47; P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 92).

¹⁰⁵ Mathias Gyöni, RHC n. s. 23/1945., str. 96-180; Isti: Les sources byzantines de l'histoire des Roumains, u: AAASH II./1-2 (1954.), str. 231; E. Stanescu, RESEE VI./3 (1968.), str. 417; T. J. Winniffrith, nav. dj., str. 105; P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 92; Isti: Vlacho-balcanica..., str. 230.

pritisaka, Ana Komnena kaže da je Aleksije u svoju vojsku regrutirao i Vlahe.¹⁰⁶ kako je car Aleksije vojsku koncentrirao na ušću rijeke Marice, onda je ovdje bez sumnje riječ o Vlasima iz Makedonije i Tesalije.¹⁰⁷ kada govori o Vlasima iz godine 1095., iako Mathias Gyoni¹⁰⁸ smatra daje to bilo 1094. godine, onda se to odnosi na područje sjeveroistočno od rijeke Marice koje Pečenezi nisu pokorili, a to je područje Rodopa.¹⁰⁹

Nije slučajno da se u XII. stoljeću govori o Velikoj Vlahiji, koju su sačinjavala navedena područja. U toje doba toliko poraslo pučanstvo Vlaha, da je bizantski car Andronik II. Paleolog (1282.-1328.), od straha da se ne bi ujedinili s Kumanima, 1285. godine velik broj njih preselio u Malu Aziju, gdje ih je stradalo mnogo.¹¹⁰

Međutim, Georgije Pachymer (1242.-1310.)¹¹¹ nam kaže da su se svremenom Vlasi Trakije vratili u svoju domovinu iz Male Azije i bili su sposobni ponovno kupiti svoje kuće.

¹⁰⁶ Anne Comnene Alexiade VIII., III., 4 (Anne Comnene, Alexiade (Regne de l'Empereur Alexis I Comnene, 1081-1118.), texte établi et traduit par Bernard Leib, Paris, 1937.-1945., vol. I.-III; FHDR III./1975., str. 108, 8.

¹⁰⁷ Anne comnene, Alexiade, VIII., III., 2, 28, str. 134-135, n. 1.

¹⁰⁸ M. Gyóni, BZ 44 (1951.), str. 251 ss; Isti: AAASH 3-4/1. (1952.), str. 501 ss, 512 ss.

¹⁰⁹ Catherine Asdrache, raspravljajući o ekonomskim, upravnim problemima na Rodopima, o crkvenoj organizaciji i društvenim odnosima, te o položaju i važnosti ovoga područja u okviru Bizantskog Carstva u XIII.-XIV. stoljeću, govori i o etničkom sastavu toga područja. I ona ističe činjenicu da su izvori o tim pitanjima veoma konfuzni, čime se otežava rasvjetljavanje problema etničkog sastava i geografsko-teritorijalnog rasprostiranja određenih naroda. Ona, ipak, konstatira daje grčka populacija razmještena uglavnom u gradovima na sjevernoj obali Egejskog mora i donjem dijelu toka Hebrosa. Međutim, Bugari ipak čine većinu stanovništva Rodopa. Uz njih su Vlasi, koji žive u planinama, dok Armeni, Zidovi kao i Grci žive u gradovima itd. (v. Catherine Asdracha, La région des Rhodopes aux XIe-XIVe siècles. Étude de géographie historique. Préface de Nicolas Svorokos, Athènes, Verlag der »Byzantinisch Neugriechischen Jahrbücher«, 1976., str. 69-72). Međutim, za bugarsku historiografiju Vlasi zapravo ne postoje (v. Zdravko Pljakov, État démographique et ethnique des villes byzantines aux XIIIe-XIVe siècles. (Quelques observations), u: BHR 1/1985., str. 46-71.

¹¹⁰ Georgii Pachymeris, De Michaele et Andronico Paleologis II, L, 37, str. 106 (Georgii Pachymeris De Michaele et Andronico Paleogis libri XIII, recensuit I. Bekkerus, I.-II, Bonn, 1835.); FHDR III./1975., str. 418. Nicolae-Serban Tanasoca, Une mention inconue des Vlaques a la fin du XIIIe siècle: Máximos Planude, Epistulae, XIV (édition Treu), u: RESEE XII/4 (1974.), str. 590. G. Pachymer u svojoj knjizi (L, L, 30, str. 83) spominje i Megalovlahoi. Međutim, kako je ovdje posrijedi dvoznačna terminologija koja se onda odražava i u dvoznačnom povijesnom jeziku, onda se tu radi o Megalovlahiji sa stajališta etnogeografskog, a nipošto o mnoštvu ili mnogobrojnosti Vlaha, nego o jakoj vojnoj jedinici kao što su s pravom smatrali Alexandru Elian i N. S. Tanasoca (v. FHDR III/1975., str. 433).

¹¹¹ K. Krumbacher, nav. dj., str. 288-291; Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica I.²/1958., str. 280-282; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 334, 372.

O Velikoj Vlahiji govori i izvjesni Niketa Akominatos, a njome je obuhvaćao Tesaliju, Albaniju i Makedoniju.¹¹² O njoj govori i Ivan Kantakuzen (+ 1383.), koji je kao Ivan VI. Kantakuzen vladao 1347.-1354. godine, u svome djelu *Historia* koje obuhvaća vremensko razdoblje 1320.-1362. godine.¹¹³ kaže da je Tesaliju dao na doživotnu upravu svome prijatelju i rođaku Ivanu Anđelu. Ovaj, iako je priznao *vrhovna prava svoga gospodara, skoro nezavisno je zapovijedao nad Epirom s Arkananijom, Etolijom i Tesalijom.*¹¹⁴

Za razliku od spomenutih bizantskih autora, Niketa Choniata (1150.-1214.) važan je autor za poznavanje događaja, i to osobito druge polovice XII. stoljeća. Od kada je stupio u državničku službu za Izaka Anđela (1195.-1203.), on je imao važne i intenzivne kontakte s raznim narodima Balkana. Shvatljivo je onda da mu je etnogeografska slika ovoga područja bila veoma dobro poznata.¹¹⁵ Vlasima se susreće još 1187. godine kadaje pošao u vojni pohod protiv njih i Bugara sjevernog Balkana. Kada Niketa Choniata piše o Vlasima, onda je uglavnom riječ o Vlasima koji su živjeli na području današnje Bugarske ali i o Velikoj Vlahiji.¹¹⁶

Ništa manje važni za poznavanje Vlaha s kraja XIII. i početka XIV. stoljeća nisu podaci Maksima Planude¹¹⁷ koji se nalaze u pismu od 22. studenoga 1299. godine, upućenom Ivanu Fakrasu, značajnom službeniku Andronika II. Paleologa (1282.-1328.), a u kojem se govori o ustanku Vlaha i ubojstvu orfanotrofa, Leona Bardalesa, od strane Vlaha koji je, inače, bio i jedan od najboljih Planudinih prijatelja.*¹

¹¹² Theodor Capidan, *Les Macédo-Roumains. Esquisse historique et descriptive des populations Roumaines de la Péninsule Balcanique*, Bucarest, 1937., str. 30.

¹¹³ K. Krumbacher, nav. dj., str. 298-300; M. E. Colonna, nav. dj., I., str. 9-11; Gy. Moravesik, *Byzantinoturcica I.*²/1958., str. 321-323; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 400.

¹¹⁴ Ioannis Cantacuzeni *Historiarum lib. II., III., 53*, str. 320 (Ioannis Cantacuzeni *eximperatoris historiarum libri IV*, cura L. Scopheni, vol. I.—III., Bonn, 1828-1832.); FHDR III./1975., str. 486, 489, n. 20. K. Krumbacher, nav. dj., str. 298-300; M. E. Colonna, nav. dj., I., 9-11; Gy. Moravesik, nav. dj., I.²/1958., str. 321-323; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 481; G. C. Soulis, *The Tessalian Vlachia*, u: *Zbornik radova Vizantološkog Instituta. SANU, VIII.*, 1/1963., str. 271-273, s bogatom bibliografijom.

¹¹⁵ K. Krumbacher, nav. dj., str. 91-93; M. E. Colonna, nav. dj., I., str. 89-92; Gy. Moravesik, nav. dj., I.²/1958., str. 444-450; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 331-334; Georg Stadtmüller, *Zur Biographie des Niketas Choniates*, u: *BF L/1966.*, str. 321-327.

¹¹⁶ *Nicetae Choniatae, Historia I.*, 4, str. 482, (*Nicetae Choniatae, Historia*, recensuit I. Bekker, Bonn, 1835.); FHDR III./1975., str. 254, n. 8.

¹¹⁷ *Maximi Monachi Planudis, Epistulae XIV*, str 29 (editio Maximilianus Treu, Breslau, 1890. (reprint Amsterdam, 1960); FHDR III./1975., str. 455-459).

¹¹⁸ *Nicolae-Serban Tanasoca, RESEE XII./4* (1974.), str. 577-590; P. S. Nasturel, *Vlacho-balcanica*, str. 245.

Međutim, o Vlasima s područja Dakije piše Ivan Kinamski,¹¹ zatim Demetrije Kidonski,¹² a Laonik Chalkokondylis nastoji Vlahe Dakije približiti u srodstvu s onima iz Pinda,¹²¹ te Theodor Pródromos.¹²²

Iz rečenoga se može zaključiti: a) Vlasi su raspršeni na velikom geografskom prostoru između Dunav, Crnog, Sredozemnog, Egejskog i Jadranskog mora, i b) kao i kod srpskih i latinskih izvora, tako i kod bizantskih autora Vlasi su uvijek individualizirani, samosvojan etnos, različit od drugih naroda s kojima su živjeli.

Imajući stoga na umu ovaj veliki geografski prostor ali i fragmentarnost podataka bizantskih djela koja se odnose na Vlahe, nameće se pitanje: je li moguće pisati povijest Vlaha u bizantsko doba, koje obuhvaća razdoblje od V. do XV. stoljeća, odnosno od Justinijana I. (527.-565.) pa sve do 1453. godine, kada Bizantsko Carstvo dolazi pod osmansko-tursku vlast?

Integracijski i dezintegracijski etnički i socijalni procesi na Balkanu od IV. do X. stoljeća

Bez obzira na nedostatnost i fragmentarnost podataka bizantskih autora o Vlasima, ipak se mora reći da je Skilitcin podatak iz 976. godine samo *terminus post quem* za ulogu Vlaha u povijesnim događajima Bizantskog Carstva, a samim time i odraz njihova djelovanja na intelektualce vremena koje slijedi nakon ubojstva Samujlova brata, Davida, 976. godine. Oni zapravo tim činom izlaze iz anonimnosti, odnosno povijesnog mraka.

Ne treba smetnuti s uma da je razdoblje od IV. do X. stoljeća, povijesno gledano, razdoblje transformacije, prijelaza iz kasne antike u rani srednji vijek. To je razdoblje poznato kao *colluvies gentium* (sc. »mješina naroda«), tj. razdoblje nastanka novih etničkih aglomeracija, dakako, kao rezultat procesa akulturacije

¹¹ Ioannis Cinnami, *Epitome*, VI., 3, str. 260, (Ioannis Cinnami, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio (sic!) Comnenis gestarum ad fidem codicis Vaticani recensuit Augustus Meineke*, Bonn, 1836.); FHDR III./1975., str. 238, n. 6; K. Krumbacher, nav. dj., str. 279-281; Gy. Moravcsik, nav. dj., I.²/1958., str. 324-328; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 331-332.

¹²¹ Demetrii Cydoni, *Ad Romaeos deliberative*, u: PG CLIV, col. 961-1008; Demetrius Cydones, *Correspondance*, publié par Raymond J. Loenertz O. P., I-II, Citta del Vaticano, 1956., str. 256, Ep. 337, str. 273; E. Stanescu, *Autour d'une lettre de Demetrios Kydones expédiée en Valachie*, u: RESEE VII./1969., str. 222, n. 2; K. Krumbacher, nav. dj., str. 102-103, 487-489; Gy. Moravcsik, nav. dj., I.²/1958., str. 244-245; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 442.

¹²² Leonici Chalcocondylae, *Historiarum demonstrationes* 31 D(I), 35 (Laonici Chalcocondylae *Historiarum demonstrationes ad fidem codicum recensuit, emendavit annotationibusque criticis instruxit Eugenius Darkó*, I.-II, Budapesti, 1922.-1927.); FHDR IV./1982., str. 452, n. 8; J. Darkó, *Zum Leben des Laonikos Chalkokondyles*, BZ 24 (1923./1924.), str. 29-39; *Isti: Neue Beiträge zur Biographie des Laonikos Chalkokondyles*, BZ 27 (1927.), str. 276-285; M. E. Colonna, nav. dj., L, str. 15-18; Gy. Moravcsik, nav. dj., I.²/1958., str. 391-397; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 437-439.

¹²² Adamantios Coray, *Atakta*, I., Paris, 1828., v. 122, str. 5; v. 361, str. 13 (FHDR III./1975., str. 188-189).

raznorodnih tradicija koje su bile na izmaku s novopridošlim elementima.¹²³ Rezultat tog je svakako nastanak novih poimanja socijalnih, duhovnih i kulturnih vrijednosti. Taj etnogenetski proces koji je popraćen integracijskim i dezintegracijskim silnicima, a koji je zahvatio teritorij Zapadnoga Rimskog Carstva,¹²⁴ na kojem sretnom kombinacijom starog s novim etničkim elementima, prožeti kršćanstvom, nastaju novi narodi, nije stran ni balkanskim prostorima. Iako se Bizantsko Carstvo održalo još punih tisuću godina nakon propasti Zapadnoga Rimskoga Carstva, pokretljivost etničkih skupina, kao jedno od značajnog obilježja ljudske povijesti, nije bilo strano na njezinu području.

Poznato je, naime, da su Rimljani nakon svake pobjede nad neprijateljima, ako bi ovi bili opasnost za mir u Carstvu, poražene raseljavali po čitavom Carstvu. Takva su se »etnička čišćenja« događala i na području Balkana.

Tako je 6. godine poslije Krista po svoj prilici guverner nove provincije Mezije, Aelius Catus, preselio 50.000 Geta sa sjevernog područja Dunava u Meziju.¹²⁵ A kada je Dacija bila osvojena u doba cara Trajana (98.-117.), počela je masovna kolonizacija u Daciju i iz nje,¹²⁶ tako da su koloni toga područja, kako kaže Eutropije, bili *iz čitavoga rimskoga svijeta*¹²⁷

Wilhelm Emil Mühlmann, Rassen, Ethnien, Kulturen. Moderne Ethnologie. (Neuwied und Berlin, 1964.), str. 64, 296; Isti: Ethnologie und Ethnogenese. Theoretisch-ethnologische und ideologiekritische Studie, u: Studien zur Ethnogenese. Westdeutsche Verlag GmbH, Opladen, 1985., str. 9-27, osobito 23; Reinhard Wenskus, Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes, Bühlau Verlag (Köln-Graz, 1961.), str. 435, 449 ss, 469; W. Tomaschek, Über Brumalia und Rosalia nebst Bemerkungen über den hessischen Volkstamm, Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, LX., (1866.), str. 400.

¹²⁴ Harald von Petrikovits, Fragen der Ethnogenese aus der Sicht der römischen Archäologie, u: Studien zur Ethnogenese, str. 101-132; Jacques Le Goff, Srednjovekovna civilizacija Zapadne Evrope, (Beograd, 1974.), str. 33 ss; Walter Pohl, Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr. Verlag C. H. Beck, München, 1988.

¹²⁵ Strabo VII., 3, 10 (303) *Κιχιοῦ* Κόξου, ΠΕΧΟΚΟΥΕΥ ΕΚ χῆς, ρεπαίαι, *χον* "Ιαπο-υ ΙΙΕΥΧΕ pupιδSac, ocoudxcov reapd xcöv TETWV opoyXcoxo-u xoic, öpa^iv ΕÖVO-UC, *ειῖ* x-iv öpdKnv Kai vöv ΟΙΚΟVΧΤΙ atiOoi Moiaoi KaXotipEVOi.

Strabonis Geographica, recognovit Augustus Meineke, Lipsiae I.-III., 1866.-1867.); Veil. 2, 103, 3 (Caius Vellerns Paterculus, Ex historiae Romanae libris II quae supersunt, ed. C. Halm, Lipsiae, 1909.); R. Vulpe, Les Getes de la rive gauche du Bas-Danube et les Romains, u: Dacia 4 (1960.), str. 317 s; PIR I² 25 Nr. 157.

¹²⁶ RE IV. (1901.), col. 1967.; J. Jung, Römer und Romanen in Donauländern. Historisch-ethnographische Studien. 2. Auflage, (Innsbruck, 1887.), str. 107.

¹²⁷ Eutrop. VIII., 6, 2: »Ex toto orbe Romano« (Eutropius, Breviarium ab urbe condita, recognovit Franciscus Ruehl, editio Stereotypa, Lipsiae, 1909.).

Zapravo još od Markomanskih ratova, započetih 177. godine poslije Krista, vođenih za vrijeme rimskoga cara Marka Aurelija (121.-180.), na Balkanu se susreću razna barbarska plemena. Prema pisanju Pausanija (111./115.—173./174.)¹²⁸ tijekom toga rata prodrli su Kostoboci, tračko-dačko pleme iz sjevernih dijelova provincije Dacije na Balkan i dospjeli su sve do Fokide.¹²⁹

Na osnovi podataka rimskih pisaca, balkansko je područje, koliko god bilo slabo nastanjeno, još više bilo opustošeno. Tako Karpi, dačko pleme, zajedno s Gotima i s ostalim barbarskim plemenima 237.-238. godine kršćanske ere, upadaju u Daciju i kasnije u Meziju i Trakiju. Oni su za vrijeme cara Galliena (253.-268.) opustošili Meziju, Ilirik i Italiju, te su 254. godine opsjedali Solun.¹³⁰ Barbarska plemena ne miruju. Već 269. godine, kao što se može pročitati u *Scriptores Historiae Augustae*, mnogi skitski narodi upadaju u Meziju, Trakiju i Makedoniju, gdje su harali i pljačkali.¹³¹ Protiv tih barbara Rim seje uspješno suprotstavio za vladavine careva Klaudija (268.-270.), koji je pobijedio Gote i Herule kod Niša 269. godine, zbog čega je i nazvan Gothicus Maximus,¹³² i Aurelijana (270.-275.), koji 270./271. godine pobjeđuje Juthunze, Sarmate, Vandale i Gote, koji su se bili usmjerili prema Italiji.¹³³

Ti su pohodi Gota i ostalih barbarskih plemena na balkanskim prostorima ostavili pravu pustoš na kulturnom i gospodarstvenom planu. Ali su utjecali i na promjenu demografske slike. Pod tim su se pritiscima razna plemena selila s jednog područja u drugo. U tome su sudjelovali i rimski carevi.

¹²⁸ O. Regenbogen, RE Suppl. VIII. (1956.), col. 1008-1097.

¹²⁹ Pausan. IX., 34: τὸ 5ε Κοστοβοττοκων Τόδῳ Χρῆξι Κ&v Τὸ ΚΟ.%' ἐπ.ε τῆν ἘΨῦ&a. εἰτε8πau,6ν ὀΗΚΕΤΟ Καί Ε7U Τῆν ἘΧ.έεΤΕiav.

Pausaniae Graeciae descriptio recog. Joannes Henricus Cristianus Schubart I.—IT., Lipsiae, 1870.); Anton von Premerstein, Klio 12 (1912.), str. 145 ss; RE XI. (1822.), col. 1504 ss; Dimitar Detschev, Die thrakischen Sprachreste, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung 14, (Wien, 1957.), str. 256; Hermann Bengtson, Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit. Fünfte, durchgesehene und ergänzte Auflage. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1977., str. 549.

¹³⁰ Zosim 1, 20, 1 (Zosimi Comitis et exadvocati fisci Historia Nova, edidit Ludovicus Mendelson, Lipsiae, 1887.); H. Bengtson, Griechische Geschichte..., str. 553; Isti: Grundriss der römischen Geschichte mit Quellen. Erster Band. Republik und Kaiserzeit bis 284 n. Chr. Zweite durchgesehene Auflage. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1970., str. 382; D. Detschev, nav. dj., str. 230-232; W. Tomaschek, Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung I. (Wien, 1893.), str. 108; RE III./1899., col. 1608-1610.

¹³¹ Vita Claudii 6, 2: »Scytharum diversi populi, Peuceni, Trutungii, Austrogothi, Virtingui, Sigipedes, Celtae etiam et Heruli praedae cupiditate in Romanum solem et rem publicam venerunt«. K. Müllenhoff, Deutsches Archiv für Erforschung (Geschichte) des Mittelalters IV², str. 541 ss ispravljia mjesto Tritungii, Austrogothi, Virtingui, Sigipidesu: Grutungii, Austrogothi, Tervingi, Visi, Gipedes (kod R. Wenskus, nav. dj., str. 473, n. 269).

¹³² P. Dameran, Kaiser Claudius Gothicus, u: Klio, Bh. 33, 1934.; H. Bengtson, Grundriss der römischen Geschichte..., str. 381, 382.

¹³³ Amm. Marcell. XXXI., 5 (Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt. Recensuit nostique selectis qui supersunt instruxit V. Garthansen, I.—II. (Lipsiae, 1874., 1875.);

Tako je Aurelijan zajedno s vojskom i ono malo rimskih građana napustio Daciju i prešao na desnu obalu Dunava, gdje je na području Moesiae Superior i Dardanije stvorio dvije Dacije,¹³⁴ a Galerije (293.-1296.) je, boreći se protiv Gota, Bastarna i Alamana 295. godine, preselio spomenute Karpe južno od Dunava.¹³⁵ Za vrijeme, pak, Konstantina Velikog (285.-337.) oko 300.000 Sarmata - nomadski konjanički narod iz južnih ruskih stepa koji su se oko godine Kristova rođenja nalazili na ušću Dunava - preseljeno je u Italiju i na Balkan,¹³⁶ čime se etnografska karta Balkana u IV. stoljeću još više mijenja.

Politika preseljavanja stanovništva rimskih careva, posvjedočena je i u djelima bizantskih autora. Konstantin Porfirogenet, pišući o Dalmaciji i narodima koji je nastanjuju, kaže: *Car Dioklecijan vrlo oblubi Dalmaciju, zato i dovede narod iz Rima i naseli ga skupa s obiteljima u toj istoj Dalmaciji. Nje nazivlju i Romanima, jer su iz Rima preseljeni, a nose to ime do dana današnjega (...). Država pako ovih Romana siže do rijeke Dunava.*¹³⁷

Val pokreta barbarskih plemena nije se smirio. Tome daju novi poticaj Huni, nomadski narod iz unutrašnjosti azijskog kontinenta. Oni se 375. godine pojavljuju na rijeci Dnjepru, granici između Istočnih i Zapadnih Gota, te ove posljednje potiskuju i već se 376. godine nalaze na Dunavu, na granici rimskoga Carstva. S carskim dopuštenjem oni se nastanjuju u Tračkoj dijecezi i zajedno s Istočnim Gotima počeli su harati i pljačkati. Da bi stao na put tom pustošenju barbara, car Valens (364.-378.) vrati se s Istoka i 9. kolovoza 378. godine kod Jedrena - gdje je i poginuo - zarati protiv Zapadnih Gota, koji su potpomognuli Istočni Goti.¹³⁸ Posljedica tragičnog ishoda ove bitke je da se Goti od 382. do 395. godine kao prvi barbarski narod nastanjuju u rimskoj provinciji Donjoj Meziji i smatraju se obveznicima rimskoga naroda.¹³⁹

Get. 89 ss (Jordanis Romana et Getica, ed. Th. Mommsen, u: MGH AA V, 1, Berolini, 1882.); Zos. I., 23 ss; Zon. XII., 21, XXIV, 26 (Joannis Zonarae Epitomae Historiarum cum Caroli Ducansi suisque annotationibus. Edidit L. Dindorfi I-V, Lipsiae, 1868.-1870.); H. Bengtson, Grundriss..., str. 351-357, 289; R. Wenskus, nav. dj., str. 462-485.

¹³⁴ Festus Rufus, Brev. Vili.: »Daria Gallieno ammissaest, et per Aurelianum translatis exinde Romanis duae Daciae in regionibus Moesiae et Dardaniae factae sunt« (Festi Breviarum rerum gestarum populi Romani, edidit Carolus Wagner, Lipsiae-Pragae, 1886.). Flavius Vopiscus, Vita Aureliani 39, 7: »Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam Transdanuvianam Daciam, a Traiano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri abductosque ex ea populos in Moesia collocavit.«; Eutrop. IX., 15; RE IV./1901., col. 1975 s.

¹³⁵ Eutrop. IX., 25, 12; Aur. Victor De Caesaribus 39, 43; Jord. Get. 91; Oros. VII., 25, 12 (Pauli Orosii, Historiarum adversus paganos libri Vili., ed. C. Zangeumeister, Leipzig, 1899.); Amm. Marcelli. XXVIII. 1, 5; D. Detschev, nav. dj., str. 231.

¹³⁶ Euseb. De vita Const. IV, 6 (Eusebius Caesarensis Historiae Ecclesiasticae, ed. E. Schwarz, Leipzig, 1892.); Zosim I., 31; RE II, 2 (1920.), col. 2542-2549.

¹³⁷ Konstantin Porfirogenet, O upravljanju carstvom, cap. XXIX.

¹³⁸ Amm. Marcelli. XXXI, 11 ss; G. Ostrogorski, nav. dj, str. 72.

¹³⁹ J. Straub, Philologus 95, 1943, str. 255 ss.

Hunska država, koja je počivala na vojnoj organizaciji, pravi je etnički konglomerat. To nam opisuje Prisk, koji je, kao član bizantskog poslanstva, prolazio kroz današnju Srbiju i Vojvodinu. On izričito kaže da pokraj Huna i Gota ima i drugih barbara, čija imena, na žalost, ne spominje. Dapače, dok je boravio u Atilinoj prijestolnici, bio je pozdravljen i na grčkom jeziku, što ga je veoma iznenadilo, pa nastavlja: *jer su ovi stanovnici koje su doveli kao zarobljenike iz Trakije.*¹⁴¹

Atilinom smrću 453. godine propada hunska država. Granice Rimskoga Carstva su sada bile mirnije i sigurnije. Razlog tome je, s jedne strane, što se na tom prostranom području neće pojaviti punih stotinu godina hegemonija neke barbarске države, kao što je bila hunska, a, s druge strane, carska se politika u osiguravanju granica poslužila *diplomacijom bez oružja*. Pod time se, naime, razumijeva godišnje plaćanje skitskih vojskovođa. Time je jačao njihov politički položaj, pa nisu trebali poduzimati pljačkaške pohode. K tome ova *diplomacija bez oružja* podrazumijeva i stvaranje nevidljiva sustava obrane među pobunjeničkim grupama.

Međutim, na scenu stupaju Avari, nomadsko-stepski savez plemena, koji su zajedno s ostalim barbarskim plemenima prodirali prema zapadu. Car Justinijan I. (527.-565.) ipak svojom diplomacijom *politike bez oružja* nije uspio obraniti bizantske granice od prodora barbara sa sjevera.

Dok je bio zauzet ratovima na istoku, Balkan je ostao bez sigurne zaštite. Da bi spriječio pljačkaške pohode barbara na Balkan,¹⁴¹ car Justinijan poduzima gradnju kastruma uz Dunav, a i u unutrašnjosti.¹⁴² Unatoč brojnim pobjedama na bojnopolju, Justinijanu I. ipak nije pošlo za rukom obnoviti Rimsko Carstvo, čemu je podredio svu svoju politiku.¹⁴³ I ne samo njemu nego ni njegovim nasljednicima nije uspjelo zadržati barbare na granicama Carstva. Tako se Avari, u savezu s ostalim barbarskim plemenima, nastaniše na području gdje su prije bili Langobardi i Gepidi. K tome se još potkraj VI. stoljeća pojavljuje još jedan val avaro-slavenske seobe.¹⁴⁴ Godine 582. pada Sirmium (Srijemska Mitrovica),¹⁴⁵

Prisci fragmentum 8, p. 305 (Hist. Graeci Min. I, ed. Dindorf), cit. kod Fr. Barišić, Prisk kao izvor za najstariju istoriju Južnih Slovena, u: Zbornik radova knj. XXI. Vizantološki institut knj. 1. SAN (Beograd, 1952.), str. 53.

¹⁴¹ Takvih pljačkaških pohoda je bilo više: 540. i 541. upadaju bugarski »Huni«; 545. Slaveni te 548. i 550.-552. ponovno Slaveni uz podršku Gepida; 551. godine upadaju Kutriguri (v. W. Pohl, nav. dj., 19).

¹⁴² Procopius Caesarensis, De aedificiis IV. 1,4 (Procopii Caesarensis, Opera omnia, recognovit Jacobus Haury..., Lipsiae, 1905, 1906, 1913.).

¹⁴³ G. Ostrogorski, nav. dj, str. 87-103; E. Stein, Histoire du Bas Empire II. De la disparition de l'Empire d'Occident a la mort de Justinien (476-565), Paris-Bruxelles-Amsterdam 1949.

¹⁴⁴ O avarsko-slavenskom savezu treba reći da još uvijek postoje nejasnoće unatoč tome što je o tome veoma puno raspravljano (v. W. Pohl, nav. dj, str. 107-121).

¹⁴⁵ W. Pohl, nav. dj, str. 70-76.

Singidunum (Beograd), Viminacijum (Kostolac),¹⁴⁶ 586. godine pod vlast Avara dolaze Ratiara (dan. Arčar), Bononia (dan. Vidin), Dorosturum (dan. Silistria) i Marcianopolis (dan. Devnja),¹⁴⁷ i nakon te godine Mezija se više ne spominje.

Bizantski car Mauricije (582.-602.) poduzima još jedan ratnih pohod protiv Avara i drugih neprijatelja Carstva, poznat u historiografiji i kao Mauricijev balkanski rat a koji je trajao od 592. do 602. godine. Ali bez uspjeha. Avare i njihove saveznike mogla je poraziti samo kuga, jer bizantska vojska nije bila dorasla ratničkoj vještini i brojnosti barbara u tom ratu. Godine 600./602. carska politika doživljava svoj kraj na Dunavu.¹⁴⁸

Vladavina cara Mauricija je razdoblje velike seobe naroda na Balkanu, čime se mijenja i etnografska karta. I nije neobično da se *vlaški element*, koji je dugo vremena bio skrovit, sada počeo susretati sa stranim etničkim elementima. No, o tome, kasnije. Međutim, od osobite važnosti za to razdoblje je da se Slaveni pod avarsku vlast šire, čime i počinje slaviziranje bivših rimskih provincija, konkretno Trakije i Ilirije.¹⁴⁹

Problem vremenskog i slojevitog upada Slavena na Balkan i njegovo slaviziranje nije predmet ove rasprave. Uostalom, o tome u historiografiji postoje različita, pa i suprotna mišljenja.¹⁵⁰ No, potrebno je istaknuti da balkanske provincije nisu bile podjednako na udaru Slavena i drugih barbarskih naroda u njihovu prodiranju. Također treba reći i to da, iako se samostalne upravne jedinice poznate kao *sklavinije*, karakteristične za Slavene, prvi put spominju u drugoj polovici VII. stoljeća,¹⁵¹ ipak se srpska plemena i plemena ostalih Slavena na Bal-

¹⁴⁶ Isti, str. 76 ss.

¹⁴⁷ Isti, str. 85 s.

¹⁴⁸ Isti, str. 128-162.

¹⁴⁹ Paul Lemerle, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'époque romaine jusqu'au VIIIe siècle*, u: *Revue historique* 211, 78/2, Paris, 1954.), str. 287-295; Isti: *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Demetrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, IL, (Paris, 1981.), str. 179 ss; VI. Popović, *Les témoins archéologiques des invasions avaroslaves dans l'Illyricum byzantin*. *Mélanges de l'Ecole Française de Rome* 87(1975.), str. 488 ss; Ion Nestor, *La pénétration des Slaves dans la Péninsule balkanique et la Grèce continentale, considération sur les recherches historiques et archéologiques*, u: *RESEE* 1 (1966.), str. 67; J. Karayannopoulos, *Zur Frage der Slawensiedlungen auf dem Pelopones*, u: *RESEE* IX./3 (1971.), str. 443-460; Henrik Birnbaum, *Von ethnologistischer Einheit zur Vielfalt: Die Slaven im Zuge der Landnahme der Balkanhalbinsel*, u: *Südostforschungen* Bd. 51/1992., str. 8-11; W. Pohl, nav. dj., Str. 94-127.

¹⁵⁰ W. Pohl, nav. dj., str. 123.

¹⁵¹ P. Lemerle, *RH* 211, 78/2 (1954.), str. 306 s; W. Pohl, nav. dj., str. 125, 378, n. 51, 52; Stjepan Antoljak, *Unsere Sklavinien*, u: *XIIe Congrès International des Études byzantines*. Ochrides, Boegrad, Vizantološki institut SAN, 1964., vol. IL, str. 9-13; Isti: *Naše »Sklavinije«*, u: *Hrvatski u prošlosti*. Izabrani radovi. Izabrao i uredio Stjepo Obad. »Književni krug«, Split, 1992., str. 739-743; VI. Popović, *Aux origines de la slavisation des Balkans: La constitution des premiers Sklavinies macédoniennes vers la fin du VIe siècle*, u: *Compte*

kanu pod njihovim vlastitim imenima navode tek u IX. stoljeću.¹⁵²

Prodor barbara na Balkan u kasnoantičku doba i njegovu demografskom širenju i previranju pridonijeli su, među ostalim, i veoma pogoršani gospodarstveno-društveni uvjeti.

Osiromašenje i općenito slabljenje sitnih seoskih gospodarstava učinilo je da se sa sela bježi u grad. Uzalud su bile sve carske zabrane i edikti koji su nam radi zaštite krupnih zemljišnih posjednika, zabranjali prihvaćanje odbjelog roba ili seljaka iz jednog mjesta u drugo. Socijalne su napetosti utjecale na to da se taj osiromašeni seoski sloj udruži s isto tako osiromašenim gradskim elementom, robovima i kolonima, i tako ujedinjeni stvarali su pljačkaške grupe nazvane *scamarae*.¹⁵³ K tome je još sustav *villa*, kao jedan od značajnih gospodarstvenih čimbenika u kasnoj antici, na području podunavskih provincija gotovo iščeznuo, čime je omogućena ubrzana barbarizacija toga prostora.¹⁵⁴

Uostalom, i državni je aparat spomenutim mjerama, a i nametanjem nepodnošljivih poreza, omogućio brži prodor barbara. Prema kazivanju Prokopija,¹⁵⁵ a i Theofilakta Simokate,¹⁵⁶ građani su radije prelazili k barbarima negoli plaćali porez. To je zapravo vodilo depopulaciji tih područja. Svemu ovome treba pribrojiti i egipatsku kugu koja se je polovicom VI. stoljeća širila iz provincije u provinciju, stoje uzrokovalo demografski šok, o čemu govore Prokopije¹⁵⁷ i Agathia.¹⁵⁸

rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, (Paris, 1980.), str. 230-257, (dalje: CRAI).

¹⁵² P. Lemerle, RH 211/78/2 (1954.), str. 305; W. Pohl, nav. dj., str. 124,241,377, n. 30; Franjo Barišić, Vizantijski izvori za istojnu naroda Juogoslavije I, (Beograd, 1955.), str. 186-188, n. 3, (dalje: VIZINJ); M. Čorović-Ljubinković, Les Slaves du centre balkanique du VIe au IXe siècle, u: Balcanoslavica 1/1972, str. 43-58; Ivan Dujčev, Dragovista-Dragovitia, u: Medioevo Bizantino-Slavo, II. (Roma, 1968.), str. 137. Istina u Miracula S. Dem. 2,1,179, p. 175 i 2,4, p. 209-211, te kod Theofana I, p. 359,13-14 (Chronographia, ed. De Boor) u Makedoniji spominju područja slavenskih plemena, kao i Severe i »sedam plemena« u Meziji koje Atanzije »Chronographia tripartita« II, p. 227, 10-27 prevodi »sedam rodova« mjesto »sedam plemena« *EKKŪ yevea'i*, a to je područje na koje će napasti Protobugari. (O ovom problemu i o mističnom značenju broja 7 vidi opširnije: I. Dujčev, Les sept tribus Slaves de la Mésie, u: Medioevo Bizantino-Slavo I, (Roma, 1965.), str. 55-65; Isti: Protobulgares et Slaves (Sur le probleme de la formation de l'état bulgare), na istome mjestu, str. 67-82; W. Pohl, nav. dj, str. 121, 237, n. 1).

¹⁵³ RE Suppl. II, (1968.), col, 1239-1242.

¹⁵⁴ W. Pohl, nav.dj, str. 20; Joachim Henning, Südosteuropa zwischen Antike und Mittelalter. Archäologische Beiträge zur Landwirtschaft des 1. Jahrhunderts u. Z. (Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 42, Berlin, 1987.).

¹⁵⁵ Procop. Anekdotia II. (ed. J. Haury, Lipsiae, 106).

¹⁵⁶ Theophilacti Simocathae Historiae VII, 3, p. 249 (ed. I. Bekker, Bonn, 1834.).

¹⁵⁷ Procop. De bello Persico II, 22 (rec. J. Haury, 1905.).

¹⁵⁸ Agathias 5,10, p. 175 (rec. L. Dindorf, HGM II, Lipsiae, 1871.); Miracula Demetrii I, 3, p. 75. O demografskim i etnografskim promjenama na Balkanu, o odnosu između sela i grada ili odnosu između autohtonih i »barbara« vidi opširnije: G. Ostrogorski, Uticaj

Kada se Vlasi prvi put spominju u izvorima

Mnogi narodi iz tih etničkih previranja, pa i oni autohtoni, ne spominju se u djelima bizantskih autora. Poznato je da je bizantska etnografija toga doba kabinetskoga karaktera.¹⁵⁹ Stoga je shvatljivo što su se bizantski autori zanimali za te pokrete jedino ako su se oni suprotstavljali strateškim interesima njihove države,¹⁶⁰ odnosno kada Bizant širi svoju vlast u unutrašnjost Balkana, gdje se susreće s već organiziranim etničkim aglomeracijama koje ne pripadaju kulturnom bizantinitetu. Zato ih smatraju stranim, odnosno barbarskim elementima, kao Albance, Bugare, Srbe i Vlahe.¹⁶¹

O Vlasima balkanskog porijekla, koji su se još u doba Justinijana I. (527.-565.) nastanili na Sinaju i to pri samostanu sv. Katarine, govori nam u svojim *Analima* Eutychie, koji je 7. veljače 933. godine postao aleksandrijski patrijarh. Koliko god je tekst nejasan, u njemu se ipak spominju *Lachmienses*, tj. Vlasi, pa ga zato donosim u cijelosti: *Zatim pošalje* (sc. car Justinijan I., Z. M.) *drugog poslanika i zajedno s njim stotinu muškaraca, robova Romana, s njihovim ženama i djecom, i zapovijedi mu da i iz Egipta uzme još stotinu muškaraca s njihovim ženama i djecom i da im pokraj brda Sinaja izgradi kuće u kojima će boraviti kako bi mogli čuvati samostan i redovnice. (...) Kada je, dakle, poslanik pdošao do brda Sinaj, izgradio je više obitavališta pokraj samostana u smjeru istoka, utvrdio ih tvrđavom i smjestio u njih one robove da čuvaju samostan i da paze na njega. (...) Nakon što im se broj povećao zbog djece koju su rodili i kad je muhamedanstvo bilo prihvaćeno (što se dogodilo pod kalifom Abdulom Malekom Ebn Mervanom), navalili su jedni na druge i međusobno se poubijali. (...) Medu njima su Lachmienses.*¹⁶²

Slovena na društveni preobražaj Bizantije, u: *Istoriski Glasnik* 1 (Beograd, 1948.), str. 12 ss; Isti: *Istorija Vizantije...*, str. 137-156; P. Lemerle, *RH* 211,78/2 (1954.), str. 265-308; Isti: *Esquisse pour une histoire agraire de Byzance. Les sources et les problèmes*, u: *RH* 219, 1 (1958.), str. 63 ss; Isti: *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius, II. Le commentaire*, (Paris, 1981.), str. 178 ss; Fr. Barišić, *Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvor*, Beograd, 1953.; E. Stein, nav. dj., II., str. 758; Fanoula Papazoglou, *Structures ethniques et sociales dans les régions centrales des Balkans a la lumière des études onomastiques*, u: *Actes du VIIe Congrès international d'épigraphie grecque et latine* (1977.), Bucarest, 1979., str. 153-169; W. Pohl, nav. dj., str. 20.

¹⁵⁹W.Pohl, nav. dj., str. 20.

¹⁶⁰ Isto, str. 5. 123.

Sima Cirković, Albanci u ogledalu južnoslovenskih izvora (Les Albanais à la lumière des sources historiques des Slaves du Sud, u: *Iliri i Albanci*. SANU. Naučni skupovi knj. XXXIX. Odeljenje istorijskih nauka knj. 10, (Beograd1988.), str. 326s, 345 s.

¹⁶² Eutychi Patriarchae Alexandria Annales, PG CXI., col. 1072,165-168: »Deinde alium misit (sc. Justinianus, Z. M.) legatum, unaque cum ipso, a vernis Romanorum una cum liberis et uxoribus ipsorum centum viros jubens etiam ut ex Aegypto alios centum una cum uxoribus et liberis acciperet, quibus extra montem Sinam domos exstruerat in quibus ibi degerent, quo monasterium et monachos custodirent (...) Cum ergo ad montem Sinam pervenisset legatus extra monasterium Orientem versus multa extruxit domicilia, eademque arce communivit, in quibus servos istos collocavit quo monasterium custodirent, idemque tuerentur (...) Cum vero genitis liberis multiplicati, diu ibi substissent, ac Mohamedanismus

Navedeni tekst, koliko god je po sadržaju uopćen, on je, ipak, po određenim podacima veoma značajan za povijest *Vlaha* na Balkanu, koji se u ovom tekstu spominju pod imenom *Lachmienses*. Ta je, naime, populacija, preživjela do današnjih dana kao pleme *Jebaliyeh*. Prema mišljenju etnoantropologa J. G. Nandrisa, inače vrnog poznavatelja toga plemena, ono je dovedeno iz zemlje zvane *Vlah* u jugoistočnoj Europi i ono je također i u fizičkom i u kulturnom smislu jedno od najstarijih izdvojenih grupa na Bliskom istoku. Naime, samo su Samarićani iz antike stariji.¹⁶³ To se zaključuje iz Eutychieva navedenog teksta. On, naime, za sluge samostana sv. Katarine na Sinaju kaže da su domaće sluge Romana. Ovaj naziv, kao i *Vlah*, J. G. Nandrisu ima široko značenje - on podrazumijeva latinitet *Romaioi*, odnosno *Bizantinci*, a naziv sluga mogao je također označavati građanima.¹⁶⁴ Međutim, značajno je to što Eutychie kaže: *da su oni* (se. servi monasterii, Z. M.) *od istih Lahmienses*,¹⁶⁵ koji su 700. godine prihvatili islam, iz čega se jasno vidi da su bili kršćani.¹⁶⁶

Analizirajući porijeklo etnonima *Lachmiensis*, J. G. Nandris pretpostavlja dva moguća objašnjenja, uz svakako velike filološke poteškoće.

Prva mogućnost jest njegovo povezivanje s imenom plemena *Lachmid*, koje se je u II. i III. stoljeću kršćanske ere kretalo prema sjeveru i pripadalo je nestorijanstvu. Međutim, uz ostale poteškoće identificiranja *Lachmida* s *Lachmienses*, inkompatibilni je završetak tih dvaju etnonima.¹⁶⁷

Druga je mogućnost povezivanje etnonima *Lachmienses* s etnonimom *Vlah*.

Valja istaknuti jezične poteškoće u arapskome kod vokalizacije dvaju početnih suglasnika i zbog činjenice da slovo »V« nije postojalo u doba Eutychia, iako u suvremenom arapskom jeziku postoji znak za to slovo. Prihvatljivo rješenje u ovome daje poznati engleski arabist E. H. Palmer u početnoj transformaciji koja je postojala 1871. godine. Pišući o plemenu *Jebaliyeh*, među ostalim, kaže: *Oni su sami imali tradiciju da su došli iz zemlje nazvane K'lah. U tom slučaju »hamza« je uvedena između dva početna suglasnika i sasvim je jasno da se početno »V« modificira. U slučaju »Lachmienses« početni suglasnik je mogao biti jednostavno izostavljen. Ime je latinizirano, dok je Eutychie možda pisao na grčkom.*¹⁶⁸ Ovoj

obtineret (quod sub Chalifa Abdil Malcc Ebn Merwan acedit) alii in alios irruentes mutuis se caedibus sustulerunt (...) *suntque ex ipsis Lachmienses*« (potcrtao Z. M.).

¹⁶³ J. G. Nandris, Sinai and Vlah: An Ethnoarchaeological link with South-East Europe, u: Dritter Internatkonaler thrakologischer Kongress. Zu Ehren W. Tomaschek 2.-6. Juni 1980, Wien. Bd. Bulgarisches Forschungsinstitut in Österreich Verein. »Freunde des Hauses Wittgenstein«. Institut für Thrakologie an der bulgarischen Akademie der Wissenschaften, Sofia, 1984, str. 297; Isti: The Jebaliyeh of Mount Sinai and the Land of Vlach, u: Quaderni di Studi Arabi 8, Venezia, 1990, str. 57-58.

¹⁶⁴ J. G. Nandris, Sinai and Vlah..., str. 300.

¹⁶⁵ »Suntque ex ipsis Lachmienses«, PG CXI, col. 1072,168.

¹⁶⁶ J. G. Nandris, isto, str. 298.

¹⁶⁷ Isto, str. 300.

¹⁶⁸ Isto, str. 300-301.

lingvističkoj argumentaciji J. G. Nandris dodaje i usmenu tradiciju koja govori o prošlosti *Jebaliyecha* kao zasebnoj etničkoj grupi i koja je živa unutar ovoga plemena, pa i antropološka obilježja koja *Jebaliyech* izdvaja od ostalih beduinskih plemena na Sinajskom poluotoku.¹⁶⁵

No. na pitanje iz kojeg je dijela jugoistočne Europe car Justinijan I. premjestio ove Vlahe, odnosno Lachmienses, J. G. Nandris kaže da je on poslao ljude prikladne za područje i dužnosti koje su imali obavljati na Sinaju, a to su vodiči i goniči mazgi. Oni su, zapravo, iz Trakije latinskoga govornoga jezika, a to su Aromuni. Oni su navedene poslove obavljali i u drugim manastirima na Balkanu, osobito na Gori Athos. Dokaz za to uzima podatak Antonina Martira iz 570. godine, koji govori o prisutnosti Besa među monasima manastira,¹⁷¹ pozivajući se, dakako, na mišljenje W. Tomascheka, prema kojemu su romanizirani autohtoni element na Haemus i Rodopima, poznati općim imenom Romani.¹⁷¹

Navedeni tekst je važan i po tome što se u njemu govori o postojanju Vlaha i u vrijeme podizanja samostana sv. Katarine na Sinaju, a to je 550./551. godine.

Može se ustvrditi da Eutychiu Vlasi nisu bili nepoznati. U njegovo je doba bio poznat etnički i geografski pojam Vlah. U prilog tome J. G. Nandris poziva se na armenskog geografa Mosesa Khorenatzija, koji, pišući o Saramatiji i Trakiji, spominje *nepoznatu zemlju koju su oni zvali Balakh,*^m a to bi se područje pružalo između Karpata i Transilvanije.¹⁷³

Time se potvrđuje postojanje jedne povijesne tradicije o Vlasima, koji su, istina, nastanjeni na planinskim prostorima i kao nomadi u dogledno su vrijeme bili izvan interesnih sfera kako bizantske politike tako i njihove intelektualne znatiželjnosti. Međutim ovu prazninu pisanih izvora o Vlasima u ovo doba nadomješta, iako je i on nedostatan, lingvistički materijal. Ovdje je ponajprije riječ o toponimiji karakterističnoj za vlaški jezik.¹⁷⁴

U djelu *Ograđevinama* Prokopija Cezarejskog, napisanog između 535. i 555. godine kršćanske ere,¹⁷⁵ sačuvala su nam se mnoga latinska imena gradova i kastruma kako u Meziji i Dardaniji, tako i u Makedoniji i Epiru,¹⁷⁶ koja su, istina, ti-

¹⁶⁹ Isto, str. 301.

¹⁷⁰ Isto, str. 298-299.

¹⁷¹ W. Tomaschek, *Über Brumalia und Rosalia...*, str. 390-400.

¹⁷² Zanimljivo je da se antroponim Valah, kao ime kneza Sabira, inače hunsko pleme, spominje još 520. godine kršćanske ere (Gy. Moravcsik, nav. dj., II.²/1958., str. 85, 262 s.

¹⁷³ J. G. Nandris, *Sinai and Vlah...*, str. 299.

¹⁷⁴ Th. Capidan, *Les Macédo-Roumains...*, str. 23; Cicérone Poghirc, *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivance et évolution*, u: *Les Aroumains...*, str. 23 ss.

¹⁷⁵ K. Krumbacher, nav. dj., str. 230-237; M. E. Colonna, nav. dj., I, str. 105-111; Gy. Moravcsik, nav. dj., I.²/1958., str. 489-500; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 20.

¹⁷⁶ Petar Skok, *De l'Importance des listes toponomastiques de Procope pour la connaissance de la latinité balkanique*, u: *Revue International des études balkaniques* 3 (1937.), str. 47-58, (dalje: RIEB); Ernest Stein, nav. dj., II, str. 709-723, 837.

jekom vremena nestala, pa ih je teško lokalizirati i identificirati. Kao tipično vlaško ime lokaliteta uzimaju se: *Skeptekases* («Sedam kuća»), *Burgualtu* («Stari grad»), *Lupofontana* («Vučji zdenac») i *Gemellomuntes* («Brda blizanci») koje spominje Prokopije,¹⁷⁷ gdje se vidi promjena *-on* u *-un*, što je karakteristično za vlaški jezik.¹⁷⁸ Premda će se mnogi od njih rehelenizirati, ipak će se održati govorni jezik domaćeg stanovništva koji, unatoč provalama barbara i Slavena, nije nestao.¹⁷⁹ U prilog tome govori svakako i proces latinizacije na području između Balkana i Dunava, koji nije bio jakog intenziteta.¹⁸⁰ Osobito je seosko stanovništvo toga područja i dalje govorilo domaćim jezikom.¹⁸¹ No, ni taj latinski jezik kojim se je govorilo na tim područjima, a koji je posvjedočen na epigrafskom materijalu, velik dio stanovništva, pa i onaj koji je živio u gradovima, nije poznao.¹⁸² Poznato je da se kroz govorni jezik može ustanoviti politička, društvena i ekonomska struktura, pa i kulturni identitet stanovništva određenog područja. I dok su se u selima govorila narječja,¹⁸³ u gradovima se obično govorio latinski, koji je bio jezik administracije i kulture.¹⁸⁴ To što su latinski i grčki jezik potvrđeni nastelama ili pak na votivnim arama, ne znači da ih je stanovništvo dotičnog područja govorilo. Osobito je to značajno za votivne are čiji su dedikanti mogli biti i takvi koji nisu znali ni grči ni latinski.¹⁸⁵ Razumljivo je da jezik domaćeg stanovništva, bez svoje administracije i bez svog vlastitog pisma, ostaje nepoznat. Stoga je veoma teško govoriti

¹⁷⁷ Procop. De aedificiis IV, II, 20 (ed. J. Haury, Lipsiae, 1913.); A. J. B. Wace and M. S. Thompson, nav. dj, str. 256.

¹⁷⁸ C. Pogirc, Romanisation linguistique..., str. 34.

¹⁷⁹ Radoslav Katicic, Die Balkanprovinzen, u: Die Sprachen im römischen Reich der Kaiserzeit. Kolloquium vom 8. bis 10. April 1974. Beihefte der Bonner Jahrbücher. Bd. 40, Köln-Bonn, 1980, str. 114.

¹⁸¹ Boris Gerov, Romanizm't mezdu Dunava i Balkana, II, 2: ot Hadrian do Konstantin Veliki, u: Godisnik na Sofijskija Univerzitet. Istorisko-filologiceski Fakulte. 48, 1952.-1953, str. 105-153 (307-355); Isti: Easpect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans a l'époque romaine (F-IIPs), u: Studi Urbinati di storia, filosofia e letteratura, n. s. 1959, str. 173-191; Velizar Velkov, Les Campagnes et la population rural en Thrace au IVe-VIe siècles, u: Byzantinobulgarica I. (1962.), str. 31-60; Vasilka Tapkova-Zaimova, Sur les rapports entre la population indigène des régions balkaniques et les «barbares» aux VIe-VIIe siècles, u: Byzantinobulgarica I. (1962.), str. 67-78.

¹⁸¹ Georg Renatus Solta, Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkanlateinischen, (Darmstadt, 1980.), str. 64-81 ss; Antonio Tovar, Das Vulgärlatein in den Provinzen, u: Die Sprachen..., str. 331-342.

¹⁸² Haralambie Mihaescu, La langue latin dans le Sud-est de l'Europe, Bucarest-Paris, 1978.; Zef Mirdita, Antoponimia e Dardanise ne kohen romake (Die Anthroponymie Dardaniens zur Römerzeit), »Rilindja«, Prishtine, 1981.

¹⁸³ Ladislav Zgusta, Die Rolle des Griechischen im römischen Kaiserreich, u: Die Sprachen..., str. 123.

¹⁸⁴ R. Katicic, Die Balkanprovinzen..., str. 114.

¹⁸⁵ Boris Gerov, Die lateinisch-griechische Sprachgrenze auf der Balkanhalbinsel, u: Die Sprachen..., str. 164.

o osobitostima jezika domaćeg stanovništva, pogotovu Vlaha, iako se općenito smatra da su oni govorili latinskim jezikom istočnoga karaktera.¹⁸⁶

Taj se zaključak zasniva i na odlomku iz Teofilakta¹⁸⁷ i Teofana Ispovjedalaca,¹⁸⁸ a odnosi se na događaj iz 586. godine kršćanske ere.¹⁸⁹

Te je godine bizantska vojska bila angažirana u Trakiji protiv Avara. Bizantski vojskovođe Komentiolos i Martin su s Haemusa (sc. Balkana, Stara planina, Z. M.) pošli prema Antici da bi s leđa napali Avare, koji su bili utaboreni nedaleko od *Calvo Munti i Lividurge*.⁹⁰ Kako je teret na jednoj od mazgi počeo padati, mazgar je na »domaćem jeziku« (*lepiorio te glote*) povikao: »torna« (*torna, toma*), a u nekim rukopisima »*retorna*«, kako kaže Teofilakt Simokata, odnosno »torna, torna, frater«, kako kaže Teofan Ispovjedalac.¹⁹¹ Kako su jedinice bile heterogenog sastava, te su riječi shvaćene kao znak za povlačenje i izazvale su paničan strah u redovima kohorte.

Oko interpretacije navedenih riječi i kojem jeziku pripadaju, mišljenja se razilaze. Dok je za jedne to obična zapovjedna, vojna riječ koja je u latinskom obliku bila u upotrebi bizantske vojske sa značenjem *polukrug*, *okreni se natrag*,¹⁹² dotle drugi, i to uglavnom rumunjski znanstvenici, smatraju da su to riječi romanskog stanovništva Balkana i da se u njima nalazi svjedočanstvo najstarijega, prvotnoga rumunjskog jezika sa značenjem »vрати natrag«.¹⁹³

¹⁸⁶ Elena Scarlatoiu, *The Balkan Vlachs in the Light of Linguistic Studies - Highlights and contribution*, u: RESEE XVII./1 (1979.), str. 17-37.

¹⁸⁷ Theophyl. Sim. II., 15, p. 99-101.

¹⁸⁸ Theophan, p. 258,1-22 (ed. C. De Boor).

¹⁸⁹ W. Pohl, nav. dj., str. 85 s; P. Lemerle, RH 211, 78, 2 (1954.), str. stavlja događaj u 585. godinu, a VI. Popović (CRAI 1980., str. 239) stavlja u 586.-587. godinu.

¹⁹⁰ W. Tomaschek, *Über Brumelia...*, str. 400.

Petre S. Nasturel, *Torna, torna, fratre. O problema de istorie si de linguistica*, u: *Studi si cercetari de istorie veche. Tomul VII., nr. 1-2* (1956., Bucarest), str. 179-188; Isti: *Quelques mots de plus a propos du TÖPNA, ÖPÄTPE...* u: *Byzantinobulgarica 2/1996.*, str. 217-219; H. Mihaescu, *Torna, torna, fratre*, u: *Byzantina 8/1976.*, str. 23-35; Achille G. Lazarou, nav. dj., str. 108-111.

¹⁹² W. Tomaschek, *Über Brumalia...*, str. 400; M. Gyöni, *Az állitölágos legregibb roman nyelvemlek (Das angeblich älteste rumänische Sprachdenkmal)*, u: *Egyetemes Philologiai Közlöny (Archivum Philologicum)*, 66 (1942.), str. 1-11; Isti: AAASH/1-2 (1954.), str. 230, n. 8 i dr.

¹⁹³ Th. Capidan, nav. dj., str. 23. Zanimljiva je ali ne i uvjerljiva analiza P. S. Nasturela. On, naime, koristeći se metodom kombinacije argumenata povjesničara i filologa dolazi do jednog kompromisa. Po njemu je riječ *torna* latinskoga govornog jezika i kao vojni termin ušao je u bizantski grčki, dok se *retorna* javlja i u XV. ili XVI. stoljeću pod utjecajem francuskog ili talijanskoga glagola »*retourner*« odnosno »*ritornare*«; dotle je *riječ frater* originalna latinska, pa veli daje Komentiolus pozvao druga svog po oružju na latinskom jeziku, što znači daje u toj jedinici bilo i domorodaca koji su govorili latinski jezik. Stoga zaključuje P. S. Nasturel, *TORNA, TORNA, FRATRE* su riječi latinskog jezika istočnog karaktera (v. P. S. Nasturel, *SCIV*, VII., nr. 1-2 (1956.), str. 179-188; Isti: *Byzantinobulgarica 2* (1966.), str.

Međutim, čini mi se da je mišljenje H. Mihaescua (vrsnoga rumunjskog poznavatelja grčkog i latinskog jezika na Balkanu, inače vlašskog porijekla s Pinda) najprihvatljivije. Prema njemu, u 20.000 latinskih natpisa u jugoistočnoj Europi, koji vremenski zahvaćaju do VI. stoljeća kršćanske ere, ima više primjera narodnoga latinskog jezika koji bi bili kudikamo ispravniji da se shvate kao podložak rumunjskome. K tome, nastavlja H. Mihaescu, poznato je daje još od III. stoljeća prije Krista u latinskom jeziku nastao proces promjena struktura, koje su se s vremenom povećale i u VIII. i IX. stoljeću su završile novom kvalitetom, nastankom romanskih jezika. U tom oceanu neprekinutih promjena, riječi *Toma, toma, fratre* čine samo jednostavan akcident, pa Mihaescu kaže daje uzimanje te dvije, tri riječi za početak rumunjskog jezika presmiono.¹⁹⁴

U prilog tome razmišljanju govore i neke povijesne činjenice, naime, prihvati li se da se spomenuti događaj zbio u Trakiji, konkretno na području Besa, što bi, prema W. Tomascheku,¹⁹⁵ bila etnogenetska jezgra Vlaha, onda je njihov jezik bio u upotrebi još u kasnoj antici,¹⁹⁶ a kako su Tračani, Dačani i Geti etnički i jezično bili usko srodni,¹⁹⁷ onda smatram da ne bilo neosnovano govoriti o postojanju zajedništva dijalekata na Balkanu između VI. i X. stoljeća kršćanske ere, o čemu govori i Gustav Weigand u predgovoru svoga lingvističkog atlasa dako-rumunjskoga jezičnog područja.¹⁹⁸ To, dakako, pretpostavlja mogućnost interakcionog djelovanja na govorni jezik domaćih i došljaka. Istini za volju, treba naglasiti i činjenicu da su bizantski autori, suočeni s invazijom Slavena u VI. i VII. stoljeću na Balkanu, to široko prostranstvo smatrali kao slavensko, dok domaće, autohtono pučanstvo nigdje se ne spominju. To, dakako, ne znači da ga nije bilo. Dapače, onje sastavni dio toga etnosa.¹⁹⁹ Zapravo onje ostao kao etnički substrat i nakon vihora prouzrokovanoog seobom naroda.

217-222. Ne čini mi se suvišnim navesti mišljenje prema kojem bi riječ *tóma* bila zajednička koliko srpskom toliko i romanskim jezicima, a ne rumunjskom ili vlaškom (v. R. L. Wolff, nav. dj, str. 204; T. J. Winnifrieth, nav. dj, str. 86 s.

¹⁹⁴ H. Mihaescu, *Byzantina* 8/1976., str. 35.

¹⁹⁵ W. Tomaschek, *Über Brumalia...*, str. 393 ss.

¹⁹⁶ B. Gerov, *Romanizm* 11, str. 91: »La population rural dans sa majorité a continué à parler le thrace«; Isti: III, str. 408; G. Cankova-Petkova, *La survivance du nom Bessos au Moyen age*, u: *Linguistique Balkanique* 6 (1963.), str 93-96 (dalje: LB); R. Katičić, *Die Balkanprovinzen*, str. 113: »für die Bessert haben wir sogar direkte Zeugnisse, das ihre Sprache noch in späten Altertum gesprochen wurde«.

¹⁹⁷ R. Katičić, na ist. mj.; Ariton Vraciu, *Quelques remarques sur la position linguistique du Thraco-dace*, u: *Dritter Internationaler Thrakischer Kongress*, L/1984, str 220-222; Međutim, Vladimir Ivan Georgiev negira tu njihovu srodnost (v. VI. I. Georgiev, *Trakijiskijat ezik*, Sofija, 1957.; Isti: *Albanisch, Dakisch, Mysisch und Rumänisch*, u: LB II. (1960.), str. 1-19.

¹⁹⁸ Gustav Weigand, *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909, col. 8.

¹⁹⁹ I. Dujčev, *La formation de l'Etat bulgare et de la ntion bulgare*, u: *Medioevo Bizantino-slavo* III./119, (Roma, 1971.), str. 84.

Već je spomenuto da su Slaveni uspješno organizirali upravna područja, poznata pod imenom *sklavinije*. Međutim, i u tim *sklavinijama* je živjelo neslavensko stanovništvo.²⁰⁰

Čini mi se da u prilog tome jasno govori pojava *Vlachorynchina*.^{sen} Bez obzira na to što o pojavi ovih Vlaha na obali rijeke Rynchin u Makedoniji, koji su se u VII. stoljeću kršćanske ere naselili uz Sklavene (Slavene) i Ante kod Soluna postoje oprečna mišljenja,²⁰² ipak je pojava *Vlachorynchina* jedan od dokaza o njihovu povijesnom postojanju na tom području. Ali, mora se priznati da osim usputnih lingvističkih podataka koji nam, uza sve popratne poteškoće pri interpretaciji, govore o prisutnosti Vlaha na širem geografskom prostoru između Dunava, Crnoga, Egejskoga i Jadranskoga mora, drugih pisanih izvora prije X. stoljeća o Vlasima, zapravo i nemamo. No, šutnja bizantskih autora nije dokaz o njihovoj kasnijoj opstojnosti na ovome području.²⁰³ Jer, kao što je rečeno, sve dok pojedini narodi nisu predstavljali određeni politički faktor koji bi poremetio državne interese Carstva, oni zapravo i ne nalaze mjesto u djelima bizantskih autora.

Gottfried Schramm, Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im Ersten Jahrtausend n. Chr., (Stuttgart, 1981.), str. 163.

²⁰¹ P. Uspenskij, Istorija Athona, čest III., Kiev, 1877., str. 311, smatra da je riječ o nekim podunavskim narodima koji su, iskoristivši anarhiju koja je nastala kao posljedica ikonoklazma, emigrirali prema jugu. Među njima su bili »Rehini ili jednostavno Vlahorehini kao i Sagudati« koji su prodrli do Gore Athos (kod M. Gyöni, Les Vlaques du Mont Athos au début du XIIe siècle, u: ESR 1/2 (1948.), str. 31, a W. Tomaschek, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel. Sitzungsberichte der philos.—hist. Classe der Kais. Akad. der Wissenschaften XC (1881.), str. 475¹178, smatrao je daje riječ o slavenskim plemenima Rynhinoi i Sagoudata. Međutim, rumunjski znanstvenici, kao D. Onciul, Teoria lui Roesler: Convoribir literare XIX. (1885.), str. 428, i A. Philippide, Originea Romanilor I. (Jasi, 1923.), str. 708,798; A. D. Xenopol, Romanilor din Dacia Traiana II., Bucuresti, 1925.³, str. 107; N. Jorga, Histoire des Roumains et de la romanité orientale IL, Bucarest, 1937., str. 412, te G. I. Bratianu, Ein Rätsel und ein Wunder der Geschichte: das rumänische Volk, Bukarest 1942., str. 115 (kod M. Gyöni, ESR I/2 (1948.), str. 31) smatraju daje navedeni podatak najstariji pisani spomen o migraciji Rumunja sa sjevera prema jugu; dotle A. Sacerdoteanu, vlahii din Calcidica: In memoria lui Vasile Parvan, Bucuresti, 1934., str. 303-311, smatra da su 'Pvyxívoi Vitae Demetrii Vlasi, a ne Slaveni (kod M. Gyöni, ESR I/2 (1948.), str. 31) (vidi još o tome: M. Gyöni, ESR I/2 (1948.), str. 30-31; P. Lemerle, RH 211/78, 2 (1954.), str. 301 s; P. Lemerle, Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Demetrius, II. Commentaire, (Paris, 1981.), str. 111-136; T. J. Winniffrith, nav. dj., str. 99; J. G. Nandris, The Jebal-iyeh of Mont Sinai, str. 58, P. s. Nasturel, Les Valaques de l'espace byzantin et bulgare..., u: Les Aroumains, str. 49; A. G. Lazarou, nav. dj., str. 90.

²⁰² M. Lascaris, Les Vlachorynchines. Une mise au point, u: RHSE, XX. (1943.), str. 189, smatra daje riječ o kompilaciji koju je sastvio monah Gregorie iz 1698. godine, dakako kao slavenske podatke o životu sv. Demetrija, solunskog patrona; R. L. Wolff, nav. dj., str. 204; A. G. Lazarou, nav. dj., str. 90-91, n. 31, 32.

²⁰³ M. Sivignon, Les pasteurs du Pind septentrional, Lyon, 1968., str. 29, oslanjajući se na kazivanje Ivana Lidijskoga kaže: »Leur existence dans la péninsule balkanique est connue depuis le VIe siècle apres J.-C. Les bergers Valaques de notre région sont tres anciens habitants du pays« (cit. kod A. G. Lazarou, nav. dj., str. 66, n. 2).

Međutim, kada se bizantska politička djelatnost usmjeruje prema unutrašnjosti Balkana, konkretno protiv Samujlova bugarskog carstva, ona se susreće i s fenomenom Vlaha kao značajnim vojničkim elementom u suradnji s Bugarima protiv Bizanta.²ⁿ⁴ Stoga pri utvrđivanju prvoga povijesnog spominjanja Vlaha na Balkanu treba imati na umu događaje, a ne datume odnosno godine. Razlog takvu pristupu djelima bizantskih autora jest što oni nisu uvijek dosljedni u kronološkom redu.

Veće rečeno daje kazivanje Ivana Skilitce,²ⁿ⁵ opisujući ubojstvo Davida, jednog od četvorice Komitopoula, prvo pisano spominjanje balkanskih Vlaha u povijesti. On *k'dže: Ali od ove četvorice braće* (sc. David, Mojsije, Aaron i Samuel, Z. M.), *David je odmah bio ubijen između Kastorije i Prespe kod mjesta zvani »Lijepi Hra-stovi« od strane Vlaha hodita (»vodiča«, »razbojnik«, »luralica«).*²ⁿ⁶

O vremenskom je kontekstu toga događaja pisano mnogo. Sigurno se može reći da se to ubojstvo dogodilo nakon preuzimanja vlasti od Kometopula 976.

²ⁿ⁴ Treba istaknuti da su bizantski diplomati skupljali podatke samo o onim narodima za koje su samtrali da su zanimljivi za carsku diplomaciju. Dapače, ne jednom bi izbijao međusobni nesporazum oko shvaćanja strukture političke strategije, načina ratovanja, pa i unutarnjih razdora barbara koji su bili u pokretu. Nije to bilo samo obilježje carskoga dvora, njezinih diplomata i intelektualaca koji su bili u službi njegove politike nego i samih stanovnika određene provincije koja je bila na udaru barbarskih provala. To je odraz i bizantske etnografije koja je bila kabinetskoga karaktera (v. W. Pohl, nav. j, str. 5,133, n. 6).

²ⁿ⁵ Poznato je da je njegovo djelo pod naslovom »Kratka povijest« obuhvaćalo razdoblje između 811. i 1057. godine. Po svojoj je koncepciji i načinu pisanja pripadala tiup bizantskih carskih kronika. Međutim, važno je istaknuti da je sam bio svjestan nekritičnosti i tendencioznosti starijih djela koja su pisana na osnovi usmenih kazivanja (v. Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum editio princeps. Recensuit Ioannes Thum, Berolini, 1973., str. VIII.-XXVIII.; K. Krumbacher, nav. dj., str. 365-368; M. E. Colonna, nav. dj., I, str. 116-118; Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica I.²/1958., str. 335-340; Isti: RHC 25/1947., n. s. VI, nr. 2, str. 168-169; G. Ostrogorski, nav. dj, str. 213.

²ⁿ⁶ Scylitzes, p. 382,79-80; Cedren II, p. 435; FHDR III./1975, str. 144, n. 35: ΤΟΥΤΟÛ Β 8è x&v teaoâpçov âðetaçev AobîS pèv ajceBçcov âvaipeueiç, péaov Kaaxopiaç Kai tlpéarçaç Kai ràç Axyopevac KaXàç Apûç raxpà TIVÔV BXâ%iov Ô8uâ>v...

U svezi s prvom pojavom Vlaha u povijesti u djelu Ivana Skilitca »Kratka povijest«, koju je, kako je već istaknuto, Kedren prepisao (v. I. Thurn, nav. dj, str. X; Jadran Ferluga, Jovan Skilica, u: VIZINJ 3 (1966.), str. 51, n. 3.), Henrie Grégoire (Byzantion, 14 (1939.), str. 303) kaže: *C'est un pure hasard qui nous relevé l'existence des Valaques Balkaniques avant l'année 1145. Si nous n'avions pas une ligne de Cedrenus et le Strategoicon* (se. Kekaumenovo djelo, Z. M.) *nous n'en saurions rien* cit. kod A. G. Lazarou, nav. dj, str. 67, n. 7). Međutim, u pravu je E. Stanesco, RESEE VI./3 (1968.), str. 432, kada kaže da to nije slučajno, nego odraz određenog stupnja razvitka Vlaha. Istini za volju, treba ipak reći da se Vlah, kao antoponim pojavljuje još 520. godine (Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica II.²/1958, str. 85; W. Pohl, nav. dj, str. 24, 29, 31, 39); no geografsko ime Valachia prvi se put javlja oko 1166. godine kod španjolskog rabina, Benjamina de Tudele, koji u svome putopisu (Viajes de Benjamina de Tudela 1160-1173, ed. Ignacio Gonzales Llubera, Madrid, 1918, str. 61) govori o Vlasima iz Lamie, mjesta sjeverno od Termopila, gdje se križaju putovi. Tu, kaže on počinje Valachia (v. P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace byzantin..., u: Les Aroumains, str. 53).

godine, odnosno za vrijeme ustanka četvorice »Kometopula« sinova vojvode Komeša Nikole u Zapadnoj Makedoniji, tadašnjoj bizantsko-bugarskoj granici,²⁰⁷ gdje je bugarska vlast bila više nominalna negoli vojna okupacija.²⁰⁸

Svakako, to ubojstvo nije slučajno²⁰⁹ i jasno govori da su Vlasi živjeli na tom području, kao i danas, baveći se transportom robe. O njihovoj prisutnosti na tom području još prije ovog događaja jasno govori i toponimija koja se spominje u navedenom izvoru. Bizantski car Bazilije II. Bugaroubojica (976.-1025.), oslonjen na primorske gradove i kaštele na Rodopima, u svojim vojnim akcijama protiv bugarskog cara Samujla (976.-1014.) morao je prolaziti kroz lokalitetu *Kimbaloggou kai Kleidiou* (Kimbalongu kaj *Kleidiu*).¹¹ *Kimbaloggos* je grčka transkripcija vlašskog naziva *Campalung* ili *Campolong* sa značenjem *Dugopolje*, odnosno *Kleidion*, klanac koji se nalazi zapadno od gornjeg toka Strumice, što jasno govori o prisutnosti Vlaha na tom području, odnosno da su tu bili domaći.²¹¹

Možemo zaključiti da su Vlasi centralnoga balkanskog porijekla i u vrijeme uplitanja Bizantskog Carstva u unutrašnjosti Balkana oni postaju prava povijesno-politička stvarnost. Tako se Tesalija (Helada) u početku XIII. stoljeća počinje zvati Velika Vlahija, Etolija i Akarnanija - Mala Vlahija. Osim tih etno-geografskih naziva postoji i Gornja i Donja Vlahija, koje se odnose na Vlahe Pinda i Ahaje. Oni su posvuda posvjedočeni kako na Halkidiku, na planinama Rodopa, na azijskom dijelu Bospora, u Atici i drugdje.²¹²

²⁰⁷ W. Tomaschek, *Tjber Brumalia und Rosalia...*, str. 401; R. Roesler, nav. dj., str. 107; M. Gyôni, RHC 25 (1947.), n. s. VI., nr. 2, str. 168 ss; Isti: AAASH, II./1-2 (1954.), str. 225; E. Stanesco, RESEE VI./3 (1968.), str. 410; Isti: *La population vlaque de l'espace byzantin...*, str. 3; P. S. Nasturel, *Le Valaques de l'espace Byzantin...*, u: *Les Aroumains*, str. 49; Isti: BF VIL/1979., str. 91.

²⁰⁸ G. Ostrogorski, nav.dj., str 286; Jadran Ferluga, *Le soulèvement des Comitopoulos*, u: *Zbornik radova Vizantološkog instituta IX./1966.*, str. 75-84; E. Stanesco, RESEE VI./3 (1968.), str. 410.

²⁰⁹ Zanimljivo je da crkvena tradicija u Bugarskoj smatra da je David bio veoma religiozan zbog čega se je povukao u jedan manastir, čime je prepustio svoje prijestolje bratu Samujlu. Zbog toga ga Bugarska pravoslavna crkva štuje kao sveca. Bugarski povjesničari smatraju da je on umro prirodnom smrću, na što M. Gyôni kaže daje to zasnovano na crkvenim izvorima novijega doba i sumnjiva porijekla (v. M. Gyôni, RHC 25 (1974.), n. s. VI., nr. 2, str. 164; A. G. Lazarou, nav. dj., str. 69, n. 15.

²¹⁰ Skylitzes, 457; Cedren. II., p. 457; FHDR III./1975., str. 146, n. 26. Prema F. Lot, *Les invasions et le peuplement de l'Europe I*, Paris, 1937., str. 271, ovaj bi toponim bio najstarije svjedočanstvo koje govori o makedo-rumunjskom jeziku iz godine 1014. On potječe od latinskog *Campus longus*, u rumunjskom *Cambulunga*. Istoga je mišljenja i M. Gyôni, RHC 25/1947., n. s. VI., nr. 2, str. 171; A. G. Lazarou, nav. dj., str. 126, n. 1.

²¹¹ W. Tomaschek, *Tjber Brumalia...*, str. 401; M. Gyôni, RHC 25/1947., n. s. VI., nr. 2, str. 174; E. Stanesco, RESEE VI./3 (1968.), str. 413; P. S. Nasturel, *Les Valaques de l'espace byzantine...*, u: *Les Aroumains...*, str. 60.

²¹² Nicolae-Serban Tanasoca, RESEE XII./1974., str. 577-578; P. S. Nasturel, BF VIL/1979., str. 109 s; Isti: *Les Valaques de l'espace byzantin...*, u: *Les Aroumains...*, str. 56-61.

Komnena protiv Pečenega.²¹⁸ Kako proizlazi iz cijeloga trećeg poglavlja, Pečenezi su već dospjeli do pod zidina Carigrada. Istodobno Tzachos, emir Seldžuka koji je bio saveznik Pečenega, napada Bizant s morske strane. Uklješten s obje strane, Carigrad je 1090.-1091. godine doživljavao veoma teške trenutke. Stoga car nastoji da svoju vojsku brojčano poveća i plaćenicima. U tom smislu Ana Komnena govori o skupljanju velikog broja Bugara s područja Marice i *nomadskih plemena (obično u narodnom jeziku Vlasi) s područja Vardara i Strumice.*²¹⁹

Ova je rečenica poslužila svima onima koji su nastojali da pojmu »Vlah« daju socijalno-profesionalnu konotaciju, tj. »pastir«, »nomad«.

Međutim, svi koji veoma dobro poznaju djelo i stil spisateljice smatraju suprotno.

Ana je Komnena veoma dobro poznavala etnografiju Balkana svoga vremena. Stoga je svakako bila sigurna u identifikaciji naroda o kojima ona u svome djelu govori. A da su Vlasi njezina vremena bili nerazdvojni dio života na Balkanu, o tome nema dvojbe. Uostalom, da je tu riječ o etničkom imenu, a ne samo o nekom općem imenu sa socijalno-profesionalnom konotacijom, vidi se i po tome što ona Vlahe spominje uz Bugare. S pravom naglašava M. Gyôni da Ana Komnena izbjegava upotrebljavati narodna imena naroda i stalno upotrebljava arhaizme kako bi označila Ugre, Uze i Pečenege. A da bi sintagmi »Bugari i Vlasi« dala određeno značenje, ona se služi stilskim postupkom. Naime, narodno ime Vlah piše pod navodnicima kako bi sačuvala čistoću povijesnog sadržaja.²²⁰ Daje Ana Komnena htjela spomenuti opći naziv »pastir«, onda bi ona upotrebljavala tadašnje izraze za tu vrst djelatnosti kao što su p o i m e n, b 6 s k o s, p i s t i k 6 s l d r.²²¹

Iako je glavna gospodarska djelatnost Vlaha potkraj XI. i u prvoj polovici XII. stoljeća transhumanca, ipak je »Vlah« tijekom XII. i XIII. stoljeća kod bizantskih autora etnonim, a nipošto opća imenica koja označava socijalno-profesionalnu kategoriju.²²² Razlog tomu što se ime Vlah pojavljuje upravo u kontekstu važnih političkih događaja usko povezanih s djelatnošću bizantskih careva na Balkanu, treba tražiti u sazrijevanju svijesti etničkih i socijalnih interesa. Ovime se označava i njihov definitivni ulaz u svjesnu povijest Europe kao »nacije«, premda ta individualizacija još ne označava nacionalnu svijest, koja u to vrijeme i nije postojala.²²³

²¹⁸ G. Ostrogorski, nav. dj., str. 339, 345.

²¹⁹ Anne Comnene, *Alexiade*, VIII., III., 2, str. 134, n. 1.; 135. n. 1, 2.

²²⁰ M. Gyôni, BZ 44 (1951.), str. 244, 245.

²²¹ P. S. Nasturel, *Les Valaque de l'espace byzantin...*, u: *Les Aroumains*, str. 53.

²²² M. Gyôni, BZ 44 (1951.), str. 246.

²²³ Cicérone Poghirc, *Romanisation linguistique et culturelle...*, u: *Les Aroumains*, str. 13. Svakako pri tome treba uzeti u obzir činjenicu da, kao što s pravom kaže M. Gyôni, kada srednjovjekovni izvori, a ja bih rekao i bizantski, upotrebljavaju ime nekog naroda, ne znači da se tu radi o čistom, homogenom etničkom elementu. Jer srednjovjekovni su narodi glade svoga porijekla konglomerat različitih naroda (v. M. Gyôni, BZ 44 (1951.), str. 247).

Kada je riječ o definitivnom ulasku Vlaha u »svjesnu« povijest Europe, onda se u djelima bizantskih autora podrazumijeva njihovo sudjelovanje u političkim događajima na balkanskim prostorima tijekom XII. i XIII. stoljeća. To se u prvom redu tiče njihova sudjelovanja u osnivanju *Drugoga bugarskog carstva*. Dakako, ne može se ne uzeti u obzir i osobna stajališta autora prema tim političkim događajima koji su duboko utjecali na shvaćanja politike Bizantskog Carstva i u interpretaciji tih događaja. To se osobito jasno vidi u djelima Nicete Choniate i Georgija Akropolite.

Niceta Choniate je suvremenik tih događaja i Vlahe poznaje u neposrednim kontaktima; Georgije Akropolita (1217.-1282.), državnik i povjesničar u vrijeme kada piše o događajima iz godine 1185, ne spominje Vlahe kao osnivače Drugoga bugarskog carstva, jer je vladajuća dinastija toga carstva u njegovo vrijeme već bila bugarizirana, pa je stoga i shvatljivo što potpuno iščezava interes za sjećanje na ulogu Vlaha u navedenim događajima.²²⁴ Jer, kako s pravom ističe P. S. Nasturel, G. Akropolita, parafrazirajući N. Choniatu, on je zadržao samo ime Bugara kako bi označio neprijatelje Bizanta, upadajući tako u jednostavni anakronizam.²²⁵

Upravo analiza povijesnih događaja jasno pokazuje i objašnjava zašto kod bizantskih autora u prikazivanju istih političkih događaja postoji i različit pristup, a tuje i fenomen korištenja arhaičnih imena za narode svoga doba, što onda zajedno za sobom povlači i povijesne nejasnoće a i netočnosti. To se osobito vidi kod N. Choniate, koji državu Asparuha smatra državom Meza (sc. Vlaha, Z. M.) i Bugara, a ne samo Bugara.²²⁶ Ovakva pojmovna etnička neodređenost kod bizantskih autora zahtijeva svakako veliku opreznost pri etničkoj identifikaciji tih etnonima.²²⁷ Jer, uz ideološko-političku komponentu kod prikazivanja tih balkanskih populacija, prisutna je i ideja rasprostranjenosti romaniteta na širim prostorima Balkana i Podunavlja. To osobito vrijedi za N. Choniatu, ali ne samo za njega, jer mu je, zahvaljujući neposrednim kontaktima s raznim narodima pa i kao državnim kancelaru, bila poznata i pristupačna značajna pisana građa.

Jedno od objašnjenja treba svakako tražiti u utjecaju antike na shvaćanju povijesnoga kontinuiteta i u evoluciji etnopolitičke terminologije. Pojam »Mysoi« s kraja antike označavao je ne samo teritorijalnu konotaciju nego i stanovništvo

N. Banescu, Un probleme d'histoire médiévale: Création et caractère du second Empire bulgare (1185), Bucarest, 1943, str. 60, Stelian Brezeanu, RESEE XXV./3 (1987.), str. 203 ss.

²²⁵ P. S. Nasturel, Vlacho-balcanica..., str. 226.

²²⁶ Zapravo Niketa Chômâtes etnički pojam »Mysoi« upotrebljava koliko za Vlahe (N. Choniatae Historiae, I, 4, p. 482; FHDR III./1975, str. 254, n. 8), toliko i za Bugare (Isti: I, 5, p. 485; II, 1, p. 515, 516, 520, 521; I, 4, p. 614, 621, 622, 829; FHDR III./1975, str. 2254, n. 8; 260, n. 11; 264, n. 12, 278, n. 19, 284, 19, 286, 19, 322, n. 30); Gy. Moracsik, Byzantino-turcica I.²/1958., str. 208-209; E. Stanescu, RESEE VI./3 (1968.), str. 420, n. 48.

²²⁷ Mathias Gyöni, analizirajući pitanje imena »Skita« koje spominje Ana Komnena u svome djelu (Alexiade, III, XIV, 3, ed. B. Leib), zaključuje da se pod tim imenom kriju Pečenezi, a ne Skiti (v. M. Gyöni, Zur Frage der rumänischen Staatsbildungen im XI Jahrhundert in Paristrion, u: Archivium Europae Centro-Orientalis 9-10 (1943.-1944.), str. 83-188, (dalje: AECO); Isti: AAASA II./1-2 (1954.), str. 229.

između Dunava i Balkana, dakako latinofonsko. Ta je tradicija bila prisutna u djelima bizantskih intelektualaca XII. i XIII. stoljeća. S druge strane, u toj alternaciji, odnosno arhaizaciji etnonima, odražava se i pravno-političko stajalište bizantskih autora.

Oni su time htjeli legalizirati i legitimizirati bizantska osvajanja teritorija i uspostavljanje vlasti novoga Rima.

Prvi koji je uveo arhaično ime *Mysoi* za teritorij i državu Asparuha, bio je Leon Đakon u svom djelu *Historia*, u kojem je obuhvaćeno razdoblje od 959. do 976. godine, tj. od smrti cara Konstantina Porfirogeneta do smrti cara Ivana Cimiskog.²²⁸ Prema Leonu Đakonu, Ivan Cimiski je samo reintegrirao *Myziju*, tu državu Asparuha Bizantskom Carstvu, kojem je i pripadala.²²⁹ Tu su njegovu pravno-političku konstataciju prihvatili bizantski autori kasnijih stoljeća, čime je onda postala i povijesna tradicija u Bizantskom Carstvu, tradicija koja je identificirala antičke Mezijce s Bugarima.²³⁰ Stoga tako treba shvatiti i stajalište N. Choniatae, za koga su Vlasi romanizirani nasljednici antičkih Mezijaca.²³¹ S druge strane, iz njegovog se kazivanja jasno vidi da su Vlasi kohabitirali u istoj državi s Bugarima.²³²

²²⁸ K. Krumbacher, nav. dj., str. 266-269; E. M. Colonna, nav. dj., I., str. 69-70; Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica I.*²/1958., str. 398 ss.

²²⁹ Leonis Diaconis *Historiae*, p. 157 (ed. C. B. Hase, Bonnae, 1828.).

²³⁰ Gy. Moravcsik, nav. dj., I.², str. 101-104; Stelian Brezeanu, *RESEE XXV/3* (1987.), str. 211-212.

²³¹ N. Choniatae *Historia*, p. 374; St. Brezeanu, *RESEE XXV/3* (1987.), str. 213 s.

²³² O ovoj kohabitaciji Vlaha s Bugarima jasno govori i narodna pjesma - *POULOLOGOS* - pisana između 1300. i 1350. godine, u kojoj se nalazi dijalog između prepelice i sove. Prepelica kaže da, ako Bugari ili Vlasi sa Zagore - Haemusa - čuju njen glas, puknut će od gorčine: *POULOLOGOS*, v. 503-506:

Ki äv >xov\ EK Tijv Zayopäv BoiAyapoi Elte BXaxoi,

TO vä OE 5oöv aKotiawoiv KOKXÖLAV; tijv qxovijv aoi),

EK TIIV TtiKpäv tov aipa^ov-tai, vñäyovv äjtoBävouv,

Kat ai> xoXjiüq Katrryopeiv euivav, KOUKODBia.

Kritische Textasgabe mit Übersetzung sowie sprachlichen und sachlichen Erläuterung von Stamatia Krawczynski, Akademie-Verlag, Berlin, 1960., *Berliner Byzantinische Arbeiten*, 22; *FHDRIV./1982.*, str. 156. Zapravo u tom se tekstu jasno vidi razlika između Vlaha i Bugara. Drugim riječima, jasno se ističe etnička stvarnost XIV. stoljeća, a možda i XII., ali svakako i XIII. stoljeća te govori, kao uostalom i drugi tekstovi toga doba, o postojanosti Vlaha koji žive zajedno s Bugarima na Haemusu, tj. Balkanu (v. P. S. Nasturel, *Vlacho-balcanica...*, str. 227).

Možemo zaključiti da, kada N. Choniate upotrebljava etničko ime Mezijaca za Vlahe, onda on misli na barbare koji su se prije nazivali Mezi, a sada se zovu Vlasi.²³³ Iako neki od bizantskih autora X.-XV. stoljeća Meze poistovjećuju s Bugarima, za N. Choniatu, na osnovi svega stoje izloženo, jasno se vidi da su to Vlasi s balkanskih prostora koji su imali svoj jezik,²³⁴ svoje običaje i način privređivanja, samosvojni na tim balkanskim prostorima i veoma aktivni u političkim događajima.

U tom duhu arhaiziranja etnonima treba shvatiti i đaćki etnonim za Vlahe kod Ane Komnene,²³⁵ odnosno kod Laonika Chalkokondyla.²³⁶ I dok se kod Kekaumena

primjećuju u etnogenetskom procesu formiranja Vlaha dva substrata, a to su Besi i Dačani,²³⁷ kao i kod Ivana Zonare, oba povijesna sloja subsumiraju se pod pojmom Paiones,²³⁸ kao i kod anonimnog autora djela *Descriptio Europae orientalis*,

²³³ N. Choniatae Historiae, I, 4, p. 482; FHDR III./1975., str. 254, n. 8: ... *tama* 8è pàXiaxa KOCI 'Pwpaioic̄ èKTIOT̄. ÈπειO'αç touç Kaxà TOV Aίpov TO όpoc̄ papf\$âpot>ç, oī Muerai 7tpŌTepov cbvopâçovTO, vuvi 8è BXâxoi KncXjjaKovxai.

²³⁴ N. Choniatae Historiae, I, 5, p. 617; FHDR III./1975., str. 282, n. 19: ...Si' 6uocpa>viaç toç **ϊSpiç** TIIC̄ xōv BXâxcov **εpovfiç** EίÇ **ÈΞΘΩV** **αὐxov** ÈKKaXotipeVOÇ.

Da se pod »Mysoi« razumijevaju Vlasi i u XIV. stoljeću potvrđuje nam i Nicefor Gregorije, koji, sudjelujući na uskršnoj liturgiji u jednoj crkvi u Strumici, kaže da ti Mysoi (se. Vlasi, Z. M.) iz okolnog područja Strumice u crkvi pjevaju na svome barbarskom (sc. vlaškom, Z. M.) jeziku (v. Nicephori Gregoriae Byzantinae Historia, VIII, 14, p. 379, ed. L. Schopeni, Bonnae, 1829.-1830.).

²³⁵ Anne Comnene, Alexiade, II, VII, 1,1, p. 87 (ed. B. Leib); FHDR IH/1975., str. 94, n. 7.

²³⁶ Laonici Chalcocondylae Historiarum demonstrationes, I, p. 31, 71-72, 125; II, p. 92; FHDR IV/1982, str. 452, n. 2,6, p. 454, n. 6, p. 459, n. 9, p. 484, n. 24). Ako se uzme u obzir činjenica da su se etnički pojmovi »Dačani« i etnografski »Dacia« u bizantskoj terminologiji počeli pojavljivati od XI. stoljeća, svakako kao odraz širenja političke vlasti i poznavanja »romaniteta« tih područja, onda je ovdje sigurno riječ o Karpatsko-podunavskom geografskom prostoru. A to je teritorij antičke Dakije (v. E. Stanescu, Byzance et les pays Roumains..., str. 411,428). E. Stanescu ide još dalje pa kaže da se u XI. stoljeću pod pojmovima »Getes« i »Daces« razumijevaju Vlasi (v. E. Stanescu, Les »mixobarbares« du Bas-Danube au Xi^e s. (Quelques problèmes de la terminologie des textes), u: Nouvelles études d'histoire, Bucarest, 1965.), str. 50-51 (dalje: NEH), (Nije mi bio dostupan). Tome se stanovištu suprotstavlja V. Tapkova-Zaimova, ističući daje potrebno više usporednih argumenata. Jer, ta bugarska povjesničarka ističe da su bizantski autori ovoga doba brkali značenja ovih pojmova na vrlo zbunjujući način (v. V. Tapkova-Zaimova, Les MIHOBAPBAPOI et la situation politique et ethnique au Bas-Danube pendant la seconde moitié du Xi^e s, u: Actes du XIVe Congrès international des Etudes Byzantines, Bucarest, 6-12, septembre 1971, vol. 11/1974, str. 618, n. 18).

²³⁷ Kekaumenos Strategikon, p. 268; FHDR III./1975, str. 40, n. 9: OÏTOI yâp Eiaiv oi **XEÿôpevoi Aâicai** îcai Béaoi,

²³⁸ Zon. XVIII, p. 1495 (Iohannis Zonarae, Lexicon ex tribus codicibus manuscriptis nunc primum edidit observationibus illustravit et indicibus instruxit Johannes Augustus Henricus

koji je smatrao da su Blaži (sc. Vlasi, Z. M.), a koje je susretao u južnoj Makedoniji i Tesaliji, *Pannonipastores romanorum*, što se svakako odnosi na njihovo latinsko porijeklo, iako su za L. Chalkokondyla *Palones Ugri*.²⁴⁰

Već je istaknuto da je arhaizacija etničkih imena na području Balkana od strane bizantskih autora velika poteškoća svakome tko se bavi problemom etno-identifikacije u Bizantskom Carstvu toga doba. Poznato je, naime, da ono od euroazijskog carstva potkraj XIII. i u početku XIV. stoljeća postaje tako reći čista balkanska država.²⁴¹ Čitav taj balkanski teritorij je konglomerat etnikona, što se jasno očituje i u složenim etnonimima kao što su *Bulgaroalbanitovlahoi* ili *Serboalbanitobulgarovlahoi*,²⁴² koji, izuzevši *Ugrovlahoi*,²⁴³ odražavaju nejasnu spoznaju bizantskih autora o etničkom sastavu na tim prostorima. No, unatoč tome, navođenjem pojedinih etničkih arhaiziranih etnonima bizantski su autori zapravo isticali ulogu tih naroda u određenom povijesnom trenutku na određenom području. Ali to je i i podsjećanje na prošlost Rimskoga Carstva, čijim se nasljednikom smatralo Bizantsko Carstvo. To se osobito očituje u pojmu *R o m a n i*.

U vrijeme krize bizantski su autori nastojali pošto-poto dokazati daje Bizantsko Carstvo bez obzira na njegov materinski jezik, a i etnički sustav, prirodni kontinuitet Rimskoga Carstva, bez obzira na njegov materinski jezik, a i etnički sastav. Dakako, u vrijeme krize bizantski su autori nastojali pošto-poto dokazati daje Bi-

Tittmann, vol. 1-2, Leipzig, 1808.); FHDR IV./1982., str. 66: tlafoveg- yévoc, AOCTÍVOV rj eOvoq ©paiciKÓv.

²⁴⁰ L. Chalcocondylae Historiarum demonstrationes I., 72; FHDR IW1982., str. 452, n. 2, 5.

²⁴¹ G. Ostrogorski, nav. dj., str. 436 ss, 446 ss; E. Stanesco, Byzance et les pays Roumains..., str. 414.

²⁴² Dj. Sp. Radojčić, »Bulgaroalbanoblahos« et »Serboalbanitobulgaroblahos«, u: Romanoslavica 13/1966., str. 77-79. Međutim, navedeni pojmovi koji se susreću u bizantskim tekstovima, prema L. Vranoussiu (nav. dj., str. 101) označavaju samo geografsko porijeklo i sredinu u kojima žive obitelji Vlaha Momčila; dotle P. S. Nasturel, Vlacho-balcanica..., str. 246, tvrdi da je to jedna od velikih realnosti balkanske demografije i neprestanog rasta naroda.

²⁴³ Ivan Kantakuzen, govoreći o intervenciji bugarskog cara Mihajla II. i Andronika III. godine 1323.-1324. izričito kaže daje bio potpomognut od Ugrovlaha i Skita dok je bizantski car opkoljavao Filipopolis: ó 8é xfv te iSfáv atpatíav o-uvayaycbv Kal éi; Otiyic-pofS^áxwv Koxá 0\>u.u.axí.c(v OVK óA.fyT]v, exi 8é 00 IKDGIKIJV 7tapaX.apá>v, paaiXei uiv x& 'Pü>u.aíov dnXutjtoímoXiv 7to,UopKO>VTi éniévaí OVK eyvco 8etv.

Ioannis Cantacuzeni I., 36, p. 175 (Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum libri IV, cura L. Schopeni, vol. I.-III., Bonn, 1828.-1832.); FHDR III./1975., str. 482). Prema E. Stanesco, ovdje je riječ o nazivu stanovnika feudalne države između Dunava i Karpata, a koje seje područje od XIV. stoljeća zvalo Ugrovlahia (v. E. Stanesco, Byzance et les pays..., str. 414; A. Armbruster, nav. dj., str. 39 s; G. Moravesik, Byzantinoturcica I.²/1958., str. 225). Taj se etnonim prvi put spominje u dubrovačkim spisima 1375. godine i to u pismu Dubrovčanina Andriji Gunduliću (v. K. Jireček, Vlasi i Mavrovlasii u dubrovačkim spomenicima, u: Zbornik Konstantina Jirečeka I./1959., str. 204).

zantsko Carstvo prirodni kontinuitet Rimskoga Carstva.²⁴⁴ Ideolozi toga kontinuiteta, suočeni sa sve većom i značajnijom prisutnošću heterogenih etničkih elemenata u političkom životu, čime se je geopolitički integritet sve više i više sužavao i slabio, smatraku su da u spašavanju cjelovitosti toga carstva nije dovoljna samo vojna snaga nego su potrebni i ideologija i doktrina. Time su htjeli opravdati legitimitet bizantskih vojničkih i političkih zahvata, osobito na teritorijima koji su nekoć bili sastavni dijelovi Rimskoga Carstva. Stoga se sadržaj ovoga pojma može objasniti ne samo u opoziciji prema *Graikoi*, *Hellenes* i *Barbaroi*, čiji se je sadržaj u vremenskoj vertikali mijenjao, nego i iz djela bizantskih autora, tj. njihovim ideološkim i političkim shvaćanjem države i njezinih institucija gdje dolazi do izražaja politički subjektivitet građanina, odnosno podanika.

U prvoj knjizi čuda sv. Dimitrija, djelo iz VII. stoljeća, čita se da su Rhomaioi građani rimske države,²⁴⁵ a suprotno ovoj strukturi jesu barbari.²⁴⁶ Dakako, politička je razlika između te dvije strukture u načinu organizacije i funkcioniranja političke vlasti. Naime *Rhomaioi* imaju monarhiju, a *Barbaroi* poliarhiju, tj. vladavinu plemenskih vladara.²⁴⁷ Suprotnosti se očituju i na duhovnom i religioznom području. Rhomaioi su kršćani pod zaštitom jednoga Boga, koji im pomaže po zagovoru sv. Dimitrija, zaštitnika grada Soluna, pa su i njihovi gradovi kršćanski, pravoslavni,²⁴⁸ te kao takvi oni su i mirotvorci.²⁴⁹ Barbari su mnogobošci, pogani i uzročnici ratova.²⁵⁰

" Michaelis Attaliate Historia, p. 193-195 (Opus a. W. Bruneto de Prešle Instituti Gallici socio inventum descriptum correctum recognovit I. Bekkerus, Bonnae, 1853.); Haralambie Mihaescu, Byzance - Foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud-Est de l'Europe, Byzantina 6 (1974.), str. 220.

²⁴⁵ Miracles I, 134, 5 (Paul Lemerle, Les plus anciens recueils des Miracles de saint Demetrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans, I.: Le texte I. (Paris, 1979.), commentaire II. (Paris, 1981.); H. Mihaescu, Byzantina, 6, 1974, str. 220 s.

²⁴⁶ Miracles I, 101, 9; 185, 24; 186, 14.

²⁴⁷ Miracles I, 209, 6, 29; 210, 22; 214, 19; 217, 20; 218, 27, 30; 219, 7; 220, 19. Zapravo kao arhiepiskop Ivan koji se smatra autorom prvoga dijela »Miracula Sancti Demetrii«, tako i autor drugoga dijela koji je nepoznat, u svom tretiranju različitost između »Monarhije« i »Barbarikona« upotrebljavaju jasnu političku terminologiju u duhu »Mi« i »Drugi«. Tako se zajednica u kojima je sustav vladavine Monarhija stalno precizira kao $\chi\alpha\omicron\varsigma\ \tau\acute{o}\nu\ \acute{\alpha}\rho\chi\alpha\iota\omega\nu$ »Populus romanus« (Miracles I, 106, 15; 112, 15; 114, 3; 287, 22), a barbari *etinje* sastavljene od plemenskih organizacija a/ fula... (Miracles I, 108, 28; 179, 3-4; 202, 14; 115, 19; 117, 14; 185, 9; 220, 24).

²⁴⁸ Miracles I, 241, 11; 286, 12; 288, 1; 296, 8-9.

²⁴⁹ Miracles I, 102, 8.

²⁵⁰ Miracles I, 107, 15; 113, 14; 126, 3; 132, 12-13; 159, 30. Vidi o tome opširnije: Franz Dölger, Rim in er Gedankenwelt der Byzantiner, u: Zeitschrift für Kirchengeschichte, 56, 1937, str. 8-); J. Gaudemet, Létranger au Bas-Empire, ne Coll. «Recueils de la société Jean Bodin, IX, (Paris, 1958.), str. 215; Stelian Brezeanu, »Romains« et »Barbares« dans les Balkans au VIIe siècle a la lumière des »Miracles de Saint Demetrius. Comment on peut devenir l' »autre«, u: RESEE, XXIV./I 986, str. 128-129.

Unatoč toj ideološko-političkoj razlici, koja je bila konstantna pojava sve do pada Carigrada i nestanka Bizantskog Carstva, u kulturnom i vjerskom smislu nije tako. Već početkom srednjega vijeka Bizantsko je Carstvo opkoljeno kršćanskim narodima i neke od njih u kršćanstvo uvode upravo misionari koji dolaze iz tog carstva. Međutim, koliko god se je kroz kristijanizaciju susjednih naroda prenosio bizantski duh, pismenost i kultura uopće, ipak se nije izbrisao ili preoblikovao mentalitet. Jer, prihvaćajući narodni jezik u liturgiji, Bizantinci su udarili temelje slavenskoj pismenosti, a samim time kroz pravoslavlje i autokefalnosti pojedinih crkava, koje će biti odlučujući čimbenik u očuvanju državno-političke samosvojnosti balkanskih naroda.²⁵¹ To potvrđuju u etnička imena pojedinih balkanskih naroda kao što su Bugari, Rumunji, Srbi i Vlasi, iako ovi posljednji nisu imali svoj državno-pravni i politički teritorij. No, ako se i može govoriti o nekoj *helenizaciji* - a ja bih rekao *bizantinizaciji* - onda je to asmo u vanjskom aspektu mediteranskog značaja bez etničkih obilježja nekog određenog naroda.²⁵² Jer ne treba smetnuti s uma činjenicu daje Bizant u pravom smislu riječi tijekom čitave svoje povijesti carstvo s višenacionalnim stanovništvom sa zahtjevom da zadrži *oikumenu*, tj. čitavu *nastanjenu zemlju*, odnosno *univerzum*.²⁵³ Takvom je političkom duhu služila ideološka i intelektualna misao bizantskih autora koja se je izražavala upravo i arhaiziranjem etnonima.

Stoga se samo po sebi nameće pitanje što se razumijeva pod pojmom *Romani!*

Car Konstantin Porfirogenet (905.-959.)²⁵⁴ pravi razliku između Rhomaioi i Romani. Dok su prvi za njega Grci-Bizantinci, Romani su starosjedioci i govore latinskim jezikom, a car Dioklecijan ih je preselio iz Rima u Dalmaciju.²⁵⁵

Ne ulazeći u detaljnu analizu teksta cara Konstantina Porfirogeneta, te unatoč tome što se Konstantin Jireček poziva na podatak/1/za/a iz 817. godine, koji se pripisuje Einhardu i *Vita Hludovicii imperatoris*, koji razlikuju dva tipa Dalmati-

²⁵¹ Ivan Dujčev, *Bisanzio e il mondo Slavo*, u: *Medioevo Bizantino-Slavo I./1965.*, str. 6, 11-12. Zanimljiva je konstatacija Jovana Cvijića koji u svezi karaktera Srpske pravoslavne crkve kaže : »*Jasno se vidi da su se pravoslavlje i srpska narodnost, čije je međusobno prožimanje otpočelo još od sv. Save, potpuno stopoli krajem XV.veka. Pravoslavna vera je gotovo izgubila dogmatički i crkveni i uzimala sve više etnički karakter i tako je postala »srpska crkva«. Ona je bila sastavni deo narodnog duha gotovo isto onako kao i folklor*« (potcrtao: Z. M.) (Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i Južnoslovenske zemlje. Osnove antropogeografije*, knj. I., (Zagreb, 1922.), str. 252).

²⁵² A. Grabar, *Le peintures byzantine*, Genève, 1953., str. 31.

²⁵³ I. Dujčev, *Isto*, str. 20.

²⁵⁴ K. Krumbacher, *nav. dj.*, str. 252-264; M. E. Colonna, *nav. dj.*, I., str. 27-35; Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica I.*²/1958., str. 356-390; G. Ostrogorski, *nav. dj.*, str. 268-272; Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju*, str. 5-26 (Nikola pl. Tomašević, *Život i djelo cara Konstantina VII. Porfirogeneta*, u: Konstantin Porfirogenet. *O upravljanju, »August Cesarec«*, Zagreb, 1994.).

²⁵⁵ K. Porfirogenet, *O upravljanju*, str. 67, 85, 93, 94.

naca: Romani i Slavi,²⁵⁶ pa pojmu Romani daju etničku konotaciju, treba reći da to ne stoji.

Istina je da neki od bizantskih autora, kada govore o porijeklu Vlaha, onda ističu njihovo latinsko odnosno italsko porijeklo. No, istina je također da se pod pojmom *Romani* ne može razumijevati nikakva etnička kategorija, iako se je prema ranosrednjovjekovnom nazoru smatralo da su Vlasi i Romani jedan te isti *nacionalitet*.²⁵⁷ Ali kako je pojam *nacionalitet čisti umjetni povijesni proizvod* pri čijem formiranju odlučujuću ulogu ima politički faktor, jasno je da pojmovi *nacionalitet* i *etnikum* nisu identični, iako u formiranju nacionaliteta značajnu ulogu mogu imati etničke osobitosti.²⁵⁸ Nadalje, treba imati na umu i velike etničke transformacije ne samo barbariziranog Zapada nego i Balkana, pri čemu pojam *Romani* nedvojbeno gubi onu početnu konotaciju *čistogrinskog* porijekla i dobiva novu dodatnu etničku konotaciju, i to *barbarsku*, kao što su Franci, Goti i drugi narodi zapadne Europe.²⁵⁹ U tom smislu i pojam *Romani*, osobito nakon VI. stoljeća kršćanske ere pa nadalje, ne može imati određenu etničku konotaciju. To ne znači da na širem području Rimskoga Carstva nije bilo skupina ljudi koji su načinom života mogli pokazati kontinuitet barbarizirane antičke tradicije i kršćanstva. No, unatoč tome, teško je utvrditi koliko je bio živ latinski jezik, kršćanska religija i romanski identitet. Zato je u pravu Walter Phol kada, analizirajući pojam Romani, kaže da, *ako se ove rasute i nejedinstvene grupe »barbariziranih nebarbara« ovdje globalno nazivaju Romani, pod tim se ne može razumjeti nikakav zatvoreni narod s jakim identitetom.*²⁶⁰ U etničkom smislu poslije VI. stoljeća kršćanske ere on je problematičan i za Karpatsku dolinu i njezino šire područje,²⁶¹ iako su u zatvorenim naseljima te grupe romanskih provincijalaca preživjele do današnjega dana kao što su *Retoromani* i *Rumunji*.²⁶² Jesu li Vlasi dokaz opstojnosti srednjovjekovnih potomaka provincijanog romaniteta, kako su se nazivali na germanskom Zapadu i grčkom Istoku, to je već pitanje koje se odnosi na problem etnogeneze. Međutim, treba istaknuti daje područje koje se smatra mjestom nji-

²⁵⁶ C. Jireček, *L'eredita di Roma nelle citta della Dalmazia durante il medioevo*, vol. I, (Roma, 1984.), str. 67, *Atti e Memorie della Societa Dalmatadi Storia Patria*, vol. IX, a cure di Mario Capaldo.

²⁵⁷ J. Szüchs, *AHASH* 18/2 (1972.), str. 245.

²⁵⁸ Na istome mjestu.

²⁵⁹ O ovom transformirajućem procesu iz rimske zajednice u neolatinske etnije, vidi opširnije: R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen Gentes*, Graz, 1961, J. Szüchs, *AHASH* 18/1-1 (1972.), str. 1-38, 3-4 (1972.), str. 245-266; Harald Petrikovits, nav. dj, str. 101-132. Međutim, teško je prihvatiti stajalište Petra S. Nasurela (*BF* VII./1979, str. 99), koji kaže da su Vlasi bez svojeg pisma državno-političkog teritorija imali svijest o svojem dalekom »rimskom« ili »latinskom« porijeklu. A dajući im strano etničko ime u obliku »Vlah«, oni su se od njih izdvojili. Jer Grci su se u to doba nazivali »Rhomei«, stanovnici Novoga Rima.

²⁶⁰ W. Pohl, nav. dj, str. 419, n. 62.

²⁶¹ Na istome mjestu.

²⁶² Isto, str. 232.

hova etničkog formiranja, a to je područje Besa, to jest Rodopa,²⁶³ bilo daleko od bilo kakvog utjecanja rimske kulture i civilizacije, a još više od latinskog jezika.²⁶⁴

Bizantski autori o porijeklu Vlaha

Svakako je povijesna tradicija, koju u sebi sadržava navedeni pojam, prisutna u djelima nekih bizantskih autora koji smatraju da su Vlasi neolatinski etnikon, odnosno potomci starih italskih kolona na Balkanu. Međutim, izuzevši Konstantina Porfirogeneta, koji za taj neolatinski etnikon upotrebljava naziv *Romani*, drugi bizantski autori koji govore o njihovu porijeklu uvijek upotrebljavaju etnonim Vlah.

Ivan Kinamos (1143.-1206.),²⁶⁵ govoreći o vojnim pripremama Manojla Komnena za bitku godine 1167., o Vlasima koji su bili regrutirani u jedinicama izvjesnog Leona (poznatog pod nadimkom Vatatzes) izričito kaže da su porijeklom iz Italije, odnosno da su potomci starih kolona iz Italije.²⁶⁶ Da su Vlasi zaseban

" W. Tomaschek, Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung, (Wien, 1980. - reprint), str. 72 ss; D. Detaschew, nav. dj., str. 57-59.

²⁶⁴ Milutin V. Garašanin, Praistorijske kulture Pomoravlja i Istočne Srbije. Narodni Muzej Niš, (Niš, 1971.), str. 18, 26; Isti: Praistorija na tlu SR Srbije, II., (Beograd, 1973.), str. 553-554; Miroslava Marković, Einheimische Bevölkerung und römische Städte in der Provinz Obermoesien, u: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms in Spiegel der neueren Forschung. Ffrrg. von Hildegard Temporini und Wolfgang Haase. II. Prinzipat. VI. (Berlin-New York, 1977.), str. 843,845. (dalje: ANRW); H. Mihaescu, La langue latine dans le Sud-est de l'Europe, Bucuresti-Paris, 1978.; R. Katičić, Die Balkanprovinzen..., str. 113; B. Gerov, Die lateinisch-griechische Sprachgrenze auf der Balkanhalbinsel u: Die Sprache im römischen Reich der Kaiserzeit..., str. 147-165.

²⁶⁵ K. Krumbacher, nav. dj., str. 279-281; M. E. Colonna, nav. dj., I., str. 19-20; Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica I.²/1958., str. 324-328; G. Ostrogorski, nav. dj, str. 332.

²⁶⁶ Ioannis Cinnami, Epitome VI., 3, str. 260:... Aeovta 8e iiva Baxät^riv ejciK^noiv exepcDÖev o"TrpaTët>u.a eJiayo^Evov aXXo TE av^vov Kai 8E Kai BXäcöv toVbv öuaJiov. Ol TÖv ei; *TzaXiaq* änoiKoi, *TtäXai* Eivai >.EyovTai.

(FHDR III./1975., str. 238, n. 6); P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 97; A. Armbruster, nav. dj., str. 24 ss. Glede pitanja tko su Vlasi postoje proturječna mišljenja, i to osobito kod rumunjskih znanstvenika. Tako ih D. Onciul, Originale Principapelor Romae (Bucaresti, 1899.), str. 28-29,151-153 (koje mi nije bilo dostupno) smješta sjeverno od Dunava, dotle N. Jorga, Geschichte des rumänischen Volkes, (Gotha, 1905.), str. 96, smatra da ih treba smjestiti na prostoru između Pinda i Tesalije. Međutim, E. Stanescu, Les «BX&xoi » de Kinamos et Choniates et la presence militaire byzantine au nord du Danube sous les Comnènes, u: RESEE IX./3 (1971.), str. 590; Isti: Byzance et les pays romains..., str. 407-408, jest neodređen i zadovoljava se konstelacijom da su oni bili sastavni dijelovi bizantske vojske ili su pak bili u službi Bizanta i kao takvi su sudjelovali na jednom odgovarajućem teritoriju današnje Rumunjske, na području Crnoga mora. Moguće je da je to današnja Dobrudža, južno od Dunava (v. R. L. Wolff, nav. dj., str. 180, n. 37; St. Brezeanu, RESEE XXV./3 (1987.), str. 187, n. 11).

narod s posebnim etničkim crtama i potomci rimskih kolona na Balkanu, smatra i Ivan Apokaukas (+ oko 1235.), metropolita iz Naupakta.²⁶⁷

Riječ je o jednom aktu iz godine 1221. mjeseca listopada, 15 indikcije, prosljeđenom od crkvene kancelarije. U tom se aktu govori kako je kći izvjesnog Simeona Sguropulosa bila silovana, premlaćena i ranjena. Opisujući detalje događaja, među ostalim, kaže se da se osoba koja je učinila to djelo zove AVRILINIS CONSTANTIN, koji je rimski kolon (Rhomaion apoikos), i zapisivač nastavlja da *ovaj narod današnji čovjek zove Vlasi*.TM

Za razliku od navedenih mišljenja, Ivan iz obitelji Kekaumenos, koji je inače jedan od vrsnih poznavatelja vlaha iz Tesalije, odakle je i sam bio, govoreći o porijeklu Vlaha, kaže da su oni tzv. *Dačani i Besi koji su prije živjeli uz Dunav i Sau, koja se rijeka danas zove Sava, gdje sada žive Srbi, i to na nepristupačnim i divljim mjestima. Time ohrabrivani oni su hinili ljubav i pokornost kao pod starim rimskim carevima i izlazili iz svojih utvrđenih mjesta te pljačkali rimske provincije. Eto zbog čega su ih (sc. rimski carevi, Z. M.) razbjescivši se, uništiti. Odatle su se povukli i raspršili po čitavom Epiru i Makedoniji, a većina se njih nastanila u Helladi*.²⁶⁹ Iz ovoga se jasno daje razlučiti dvoslojnost u etnogenetskom procesu Vlaha: autohtoni Besi i došljački element Dačani. Zapravo, to je područje Dacije Aureliana, Haemusa i

²⁶⁷ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica I.*²/1958, str. 315-316; G. Ostrogorski, nav. dj, 336.

²⁶⁸ BA.&xouc, TOUTO TO ye voc, 6 raivoc, covopaaev aveporcoc,.

(N. A. Bees, *Unedierte Schriftstücke aus der Kanzlei Johannes des Metropoliten von Naupaktos in Aetolien, Eingeleitet von Helene Bees*. Seferlis, u: *Byzantinische-neugriechische Jahrbücher XXI./1977.*, str. 60-62, Brief 5, r. 21-22; St. Brzeanu, *RESEE XXV./3* (1987.), str. 206. P. S. Nasturel (*BF VII./1979.*), str. 95 smatra da se iz imena navedene osobe AVRILINIS može zaključiti da se radi o vremenu rimskoga cara Aurelijana (270.-275.) koji seje, napustivši Dakiju s jednim dijelom stanovništva, naselio u donjem dijelu Dunava. Inače, naziv »rimski koloni« posvjedočen je u mnogim bizantskim i latinskim tekstovima srednjega vijeka (v. A. Armbruster, nav. dj, str. 17-41; P. S. Nasturel, *Vlacho-balcanica...*, str. 232).

Istog je mišljenja i papa Inocent III. (1198.-1216.), koji u pismu Kalojana naziva ne samo carem Bugara i Vlaha nego kaže: «(...) ut sicut genere, sic sis etiam imitatione Romanus et populus terre tue, *qui de sanguine Romanorum se asserit descendisse...* (potcrtao, Z. M.) (I. Dujčev, *Inocentii PP III epistolae ad Bulgariae historiam pertinentes...*, nr. II, XV, XVIII, XXX..., str. 25, vidi još: 21, 24, 28, 32, 50; A. Armbruster, nav. dj, str. 31). Iz ovoga papinog podatka jasno se može zaključiti daje u doba Asenida bilo »Bugara«, Latina odnosno Vlaha (N. Banescu, *Une probleme d'histoire medievale: Creation et caractere du Second Empire bulgare* (1185), Bucaresti, 1943.; R. L. Wolff, nav. dj, str. 167 ss; P. S. Nasturel, *BF VII./1979*, str. 97; *Isti: Vlacho-balcanica...*, str. 233; E. Stanescu, *RESEE XXV./3* (1987.), str. 213).

²⁶⁹ Kekaumen, *Strategikon*, p. 269-270; FHDR HI/1975., str. 40, n. 9: *Οvxoι yāp* eicnv oi *Χey6\ievoi* A&KOU Kai *Becoi*. COKOW 5e npōrepov rcXnaiov *xov* Aavoubioi) ranapov Kai to β Eāot>, öv vuv reorapöv φαβav Ka>.oüuev, evöa Sepβoi apicDC, OIKOVÖIV, ev o^Dpoic, Kai 8i)0^BaTOic, TOKOIC. TOÜTOIC, öappobvtec; imeKptvovTO *ayaTtnv* Kai öouXcovic *npöc, xovq* äp^aioTEpcuc, TCOV 'Pcopaiwv Bam^eic, Kai e^epxöpevoi TÖV öx^opwpdTeov eXe'i^ovTo täc, XWpac, TCOV 'Pwpaiuv. ööev äyavaKTf|o~avTfC, rat' *avx&v*, tbc, eip-prai, SiepOeipav avtotq. oi Kai e^eX.66vTE5 *x&v* eKetae 8ieo"7capT|0^av ev itään, 'Hjieipco Kai MaKeSovia, oi 8e 7tX.eiovec, aüxwv cpKnaav xnv *'EXX&ba*.

Rhodopa. Kekaumen podsjeća na rat cara Trajana protiv Decebala, kojom prilikom su pokoreni Dačani i na njihovo preseljavanje na lijevu obalu Dunava, kada je stvorena Dacia Ripensis, kao stoje kasnije u drugoj polovici III. stoljeća kršćanske ere stvorena Dacia Aureliana. Međutim, što se tiče Besa, koje smatra precima Vlaha, iako su u njegovo vrijeme potpuno nestali, može mu se vjerovati.²⁷⁰ To pomicanje Vlaha prema jugu Balkanskog poluotoka jest posljedica dolaska Slavena, a povijesna tradicija mu služi za poistovjećivanje Vlaha XI. stoljeća s Dačanima i Besima Daciae Aurelianae.²⁷¹ Uostalom, Kekaumenov podatak odnosi se samo na jednu frakciju etničkih Vlaha. To se vidi i iz načina njegova izražavanja kada kaže daje većina Vlaha živjela u Heladi, tj. Tesaliji. A to su Vlasi koji su živjeli unutar granica Bizantskog Carstva, čime se isključuje teritorij današnje Rumunjske.²⁷²

O dačkom porijeklu balkanskih Vlaha, iako dosta suzdržano, govori i Laonik Chalkokondyles, dakako, u duhu arhaiziranja imena naroda i zemalja.²⁷³ U tom smislu treba shvatiti i to kada kaže dara *Vlasi došli iz Dakije prema Pindu. To Ivrdi na osnovi istog jezika kojim govore Vlasi na Pindu i Dačani, koji su njihova braća. A jezik Dačana je sličan talijanskom, ali toliko iskvaren da ga sami Talijani teško razumiju. Kako su oni došli sa sličnim jezikom i tu se nastanili, kaže da nije uspio saznati od nikoga i nijedna osoba koju je znao ne sjeća se toga.*TM

Unatoč svim nedosljednostima bizantskih autora kada pišu o Vlasima kao potomcima neolatinskog, odnosno italskog porijekla, ipak je činjenica - što se

²⁷⁰ Govoreći o ovoj povijesnoj činjenici, Kekaumen se je koristio djelom Diona Cassija koji se kod njega spominje kao Dion Atenski (M. Gyóni, RHC 23 (1945.), n. s. (1945.), str. 171; G. Cankova-Petkova, LB 6 (1963.), str. 94, n. 5; A. G. Lazarou, nav. dj., str. 88; A. Armbruster, nav. dj., str. 19-22).

²⁷¹ Joannis Lucii, De regno Dalmatiae et Croatiae, lib. VI., cap. V: De Vlachis, Amstelodami 1666., str. 271-274; W. Tomaschek, Zur Kunde der Haemus-Halbinsel..., str. 58-64; A. Armbruster, nav. dj., str. 29-34, 159-162; P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 94, smatra da ovaj egzodus Vlaha sa sjevera prema jugu nije nastao kao posljedica provale Slavena, kao što proizlazi iz Kekaumenovog teksta. S njegovim se mišljenjem slaže i St. Brezeanu, RESEE XXV./3 (1987.), str. 211. Međutim, E. Stanescu, RESEE VI./3 (1986.), str. 436, smatra da su ih potisnuli Ugri. Slično se mišljenje nalazi i u djelu nekog franjevca ili dominikanca (v. Romania Foreign Sources on the Romanians, Bucharest, 1992., str. 45), ali poznato kao Anonymi Descriptio Europae Orientalis, Cracoviae, 1916., str. 12-13: (...) *sed tandem ab Ungaria inde expulsi ad partes Mos fugierunt.* (potertao: Z. M.). (O problemu autora ovoga djela vidi opširnije: A. Armbruster, nav. dj., str. 33 ss). No poput Ivana Zoznare, Lexicon, p. 1495; FHDR IV/1982., str. 66, identificira Vlahe južne Makedonije i Tesalije s Panoncima (St. Brezeanu, RESEE XXV./3 (1987.), str. 211). Da su Vlasi bili »pastores et coloni« govori nam i Simon de Keza, kao što je već napomenuto (v. Romania Foreign sources..., str. 33).

²⁷² M. Gyóni, RHC, n. s. 23 (1945.), str. 171; P. Lemerle, Prolégomènes à une édition critique et commentée des »Conseils et Recits« de Kékaumenos, (Bruxelles, 1960.), str. 75; P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 94; Isti: Vlacho-balcanica..., str. 231.

²⁷³ U duhu arhaiziranja imena naroda i zemalja upotrebljava pojam »dački« (v. Hans Ditten, Bemerkungen zu Laonikos Chalkokondylos Nachrichten über die Länder und Völker an den europäischen Küsten des Schwarzen Meers, u: Klio, 43-45/1965., str. 205-224).

²⁷⁴ L. Chalcocondyli 31 D(1), 35; 78 B; FHDR IV/1982., str. 452, n. 2; 454, n. 6; A. Armbruster, nav. dj., str. 52-56.

uočava na prvi pogled - da se svi ti podaci odnose na Vlahe Balkana, odnosno njegova glavnog područja koje se pružalo između Rodopa, Haemusa (sc. Balkana, Stara planina, Z. M.) i desne obale Dunava. Iako ti autori, govoreći o etničkom porijeklu Vlaha tog područja, kažu da su *rimski koloni* odnosno *Apoikos Rhomaion*, ipak se nigdje za njih ne upotrebljava pojam *Romani* u etničkom značenju. Dok za onaj etnički element na priobalnom području o kojima govori car Konstantin Porfirogenet u svome djelu *De administrando imperio* izričito kaže - bez obzira na to koliko povijesne istine ima u njegovoj konotaciji, da ih je car Dioklecijan preselio na to područje - da su *Romanoi*, tj. *Romani*?²⁷⁵

Stoga se samo po sebi nameće pitanje: tko su ti *Romani*?

Uzme li se u obzir činjenica da se navedeni podaci Konstantina Porfirogeneta vremenski odnose na X. stoljeće, dakle na vrijeme kada se ime Vlah kao etnonim pojavljuje u svojoj punoj povijesnoj zbilji, a odnosi se na populaciju spomenutog balkanskog prostora, onda se nameće zaključak da se tu zapravo radi o dvjema različitim etnokulturnim populacijama.

Bez obzira na moguću činjenicu da je caru Konstantinu Porfirogenetu bila nejasna etnografska slika unutrašnjosti Balkana, ipak se može reći da djelo Konstantina Porfirogeneta, kao i geografski prostor koji on opisuje, nije bilo nepoznato kasnijim bizantskim autorima koji pišu o Vlasima. Kako su ti autori bili u funkciji političke ideologije Bizantskog Carstva, osjećali su se dužnima u svojim djelima opravdavati politiku svojih careva na Balkanu. S druge strane, poznato je da su njihova djela bila namijenjena i intelektualnoj javnosti njihova vremena, stoga bi bilo nejasno da tu povijesnu tradiciju ne potvrđuju i pojmom *Romani*, koji se odnosi na populaciju priobalnog područja. Shvatljivo je što oni to ne čine, jer se tu radi o dvjema etnički različitim populacijama.

U prilog ovome ide i podatak popa Dukljanina, koji, pišući u drugoj polovici XII. stoljeća o bugarskim osvajanjima Dalmacije, kaže: *Bugari osvojiše čitavu provinciju Latina, koji su se u ono doba nazivali Romani, a sada se pak zovu Morovlahi, tj. Nigri Latini.*²⁷⁶

²⁷⁵ Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, str. 67, 84-94.

²⁷⁶ Presbyter Diocletis *Regnum Slavorum*, str. 478: »Bulgari cepereunt totam provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Morovlahi, hos est Nigri Latini vocantur« (ed. J. G. Schwandtner, u: *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, III, Vienna, 1778; A. Armbruster, nav. dj., str. 23. Iz ovoga se jasno vidi daje popu Dukljaninu bila poznata demografska situacija njegova područja (v. P. S. Nasurel, *BF VIL/1979*, str. 97; *Isti: Vlacho-balcanica...*, str. 232-233; A. Armbruster, nav. dj., str. 28-29. Ovo se u potpunosti slaže s onim što kaže Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju*, cap. XXXI, XXXV, kada govori o zemlji Hrvata i Dukljana. Car, ustvari, izričito razlikuje 'Pcopávo-uc, ('Pwpávoi) a koji se odnose na dalmatinske Romane, od 'Pcūpcáotx; koji se odnosi na Bizantince (v. N. pl. Tomašić, *Konstantin Porfirogenet, O upravljanju carstvom*, str. 67, n. 241 i str. 84, n. 339; C. Jireček, *Leredita di Roma...*, str. 67; K. Jireček-J. Radonić, *Istorija Srba*, II, str. 29). Međutim, prema Vladislavu Popoviću, *Albanija u kasnoj antici (L'Albanie pendant la basse antiquité)*, u: *Iliri i Albanci...*, str. 234, 272, n. 76), Konstantin Porfirogenet jasno naglašava da su Rimljani iz južnih dalmatinskih provincija pobjegli pred Avarima u Dalmaciju, pod kojom svakako razumijeva neke priobalne gradove i otoke, a Jadran Fer-

Zanimljivo je da je M. Adolf Armbruster, a s njime i poznati rumunjski povjesničari, svakako u duhu rumunjske historiografije, na osnovi ovoga podatka nastojao dokazati romansko, odnosno latinsko porijeklo Vlaha južnog Podunavlja.²⁷⁷

Unatoč nedostatnim podacima, ipak se, prema mojem mišljenju, potpuno razlikuje etnosocijalna struktura Romana jadranskog priobalnog područja, iz kojih su nastali Morlaci, koji se naziv prvi put javlja tek u drugoj polovici XII. stoljeća,²⁷⁸ od Vlaha proprie dicti balkanskih prostora. Razlika se između njih očituje i u samim narodnim nazivima: Morlaci i Torlaci. I dok su Morlaci izaziti Romani koji su svojim jezikom govorili još u XVI. stoljeću, a koji su, po *meni, predstavnici starohrvatskih Romana*,²⁷⁹ *Torlaci su oni koji niti govore čisto srpski ni bit-*

luga, Drač i njegova oblast od VII. do početka XIII. vijeka, Glas SANU, 343,1986., str. 69, ističe da slovenske najezde nisu imale za posljedicu samo pojavu novih etničkih grupa na Balkanu već i jačanje starog stanovništva (Rimljana odnosno Romana) u primorju.

²⁷⁷ M. Adolf Armbruster, nav. dj., str. 17[^]11, 255-268; St. Brezeanu, RESEE XXV./3 (1987.), str. 209.

²⁷⁸ Zapravo prije 1300. godine u Dalmaciji nema spomena o Vlasima. O tome nam izričito kaže i Ivan Lucius- »*Vlachorum nomen ante annum 1300 in Dalmaticis monumentis non reperitur*« (potcrtao: Z. M.) (J. Lucius, nav. dj., lib. VI., cap. V, pag. 281). Prvi se put na području današnje Dalmacije spominju tek 1332. godine »kao vojnici hrvatskog bana Mladena II Šubića u bitci kod Blizne, nedaleko Trogira« (Dr. o. Dominik Mandić, Postanak Vlaha prema novim poviestnim istraživanjima, u: Hrvaska misao, 18-19, Buenos Aires, 1956., str. 35) (dalje: HM).

Neki smatraju da ime Morlak znači Vlasi s mora, slavenski »more« pobrkalo se s grčkim »mavros« (»crn«), stoje očito paraetimološki način tumačenja imena (v. P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 97, n. 21); dotle Cicerone Poghirc, Romanisation linguistique et culturelle..., u: Les Aroumains..., str. 11, to ime tumači s »Latini sa sjevera«. Za takvo tumačenje autor se odlučuje zbog staroindoeuropskog značenja imena boja s konotacijama geografskih strana, a to je »Crno« Sjever, »Bijelo« Jug, »Crveno« Istok i »Zeleno« ili »Plavo« Zapad, koja su značenja prisutna u mitovima, narodnim pričama i heraldici, dotle Dr. o. Dominik Mandić, ime izvodi od afričkih Maura, što je zanimljivo, ali teško prihvatljivo (Dr. o. Dominik Mandić, HM, 18-19/1956., str. 25 ss).

²⁷⁹ *Cini mi se da je prikladniji izraz »Starohrvatski Romani« nego li »Starohrvatski Vlasi«, kako ih je tretirala dosadašnja bilo hrvatska historiografija odnosno jugoslavenska historiografija. Uostalom, određene dokaze ovoj konotaciji nalazim i u izlaganju Ivana Lučića, koji kaže da, kada su Slaveni zaposjeli Ilirik i pokorivši Romane koji su se tu nalazili, slavno ime Roman postat će sluga Slavenima. Vlah će kasnije značiti sluga i njime će se nazivati svi ljudi slavenskog roda koji se bave pastirskim životom: »Cum igitur ipsi Slavi Illyricum occupaverunt Romanosque inibi incolentes in servitute redegerint, inclitum illud nomen Romanum apud Slavos senile evasit, et Vlah sen>um significare, quod deinde ad ejusdem Slavicæ quoque gentispastoriliae, infimæque conditionis homines externum fuit« (J. Ludi, nav. dj., Lib. VI., cap. V., str. 284). Uostalom i K. Jireček, makar u drugom kontekstu, priznaje različitost primorskih Romana od onih na Balkanu kako po porijeku tako i po jeziku, pa nastavlja: Ovi ostaci starih Rimljana, zbogsusretstva svakodnevnog saobraćaja, uticali su, u kulturnom pogledu na Slavene u Dalmaciji više nego Grci (K. Jireček-J. Radonić, Istorija Srba U1952., str. 88). Upravo ovakva konstatacija daje mi za pravo da Morlake, te predstavnike rimskih struktura, smatram za starohrvatske Romane, čiji se je dio, i to osobito onaj koji se je bavio stočarstvom lijevom stoljeća u suživotu*

garski, kako izrijekom kaže Vuk Stefanović Karadžić,²⁸⁰ iako im ne želi priznati njihov pravi etnički identitet, a to je vlaški. Jer područje tih Torlaka je upravo ono na kojem su živjeli - i danas žive pod srpskim etničkim imenom Vlasi - a to je područje jugoistočne i sjeveroistočne Srbije.²⁸¹

Da bi se što bolje shvatilo tko su ti dalmatinski Romani o kojima govore car Konstantin Porfirogenet i pop Dukljanin, neophodno je razmotriti na politiku dodjeljivanja građanskog prava od rimskih careva.

Naime, nedvojbeno je da je politika rimskih careva dodjeljivanjem *ius romanum*, *ius Latii maius et minus*, *ius Italicum*, te *ius municipale* uzrokovale političko-pravnu i kulturnu promjenu u različitim provincijama Rimskoga Carstva. Istina je i to da romanizacija, čiji je pojam u prvom redu javnopravnoga karaktera i koji je obuhvaćao uzak sloj aristokracije, i to uglavnom u novoosnovanim kolonijama i municipijima, za razliku od, rekao bih, *romaniteta* (njem Romertum), odnosno *latiniteta*, koji je zahvaćao šire gradske slojeve. Poznato je, međutim, da na priobalnom području Jadranskog mora već zarana, zapravo još od doba G. J. Cezara,²⁸² osnovane kolonije, te u Daciji u kojoj je, kako reče Eutropije, bilo kolona iz *čitavog rimskog svijeta*,²⁸³ što je i shvatljivo da je proces latinizacije bio

s pridošlim Vlasima s balkanskih područja, vlahizirao, pa tako je i poistovjećen s vlaškim elementom, za razliku od urbanih struktura koje su se s vremenom kroatizirale, makar uz očuvanje još dugo svojeg jezika. Time se svakako ne isključuju interakcijski etnokulturni procesi starohrvatskih Romana i pridošlih Vlaha.

²⁸⁰ Srpski Rječnik istumačen njemačkim i latinskim rječima. Skupio ga i na svijet izdao Vuk Stefanović-Karadžić. Četvrto državno izdanje, (Beograd, 1935.), str. 168; dotle Petar Skok (Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. III./1973, str. 484) također kaže, poput Vuka S. Karadžića, narod »koji ne govori ni srpski ni bugarski«. A u »Narodna Enciklopedija Srpsko-hrvatsko-slovenačka«, IV. (Zagreb, 1929.), str. 842, piše: Torlak je brijeg na cesti, koja vodi iz Beograda na Avalu. To je ime dobilo po porijeklu stanovništva koje je naseljeno iz istočne Srbije iz Svrlijga (dakle, iz čisto vlaškog područja, Z. M.) za vrijeme Karađorđa, postoje beogradski pašaluk bio raseljen.

²⁸¹ Branimir Gušić smatra, što mi se čini veoma prihvatljivim, da su Morlaci nastali iliroromanskom simbiozom prožeti jakim paleomediteranskim i slavenskim elementima (v. Branimir Gušić, Wer sind die Morlaken im adriatischen Raum?, u: Balcanica, IV. (Beograd, 1973.), str. 463.

²⁸² Friedrich Vittinghoff, Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus, Wiesbaden, 1952.; Isti: Munizipalisierung des lateinischen Donau-Balkanraums. Methodische Bemerkungen, u: ANRW II. 6/1977, str. 3-51; G. Alföldy, Caesarische und augusteische Kolonien in der Provinz Dalmatien, u: AAASH 10/1962, str. 357-365; Isti: Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien. Mit einem Beitrag von András Mocsy, (Budapest, 1965.), str. 68-84 s; Mate Suić, Antički grad u Istočnom Jadranu, (Zagreb, 1976.), str. 30, 34, 56, 61, 118, 295; Zef Mirdita, A propos de la romanisation des Dardaniens, u: Iiiria V/2, (Tirana, 1976.), str. 143-150; Isti: La romanisation et la probleme du **Substrat** de la Dardanie a l'epoque romaine, u: Recherches Albanologiques 3-1986, (Prishtina, 1988.), str. 153-159.

²⁸³ Eutrop. VIII, 6, 2.

veoma intenzivan,²⁸⁴ iako ni tu nije tekao bez otpora,²⁸⁵ kao uostalom i svuda po provincijama Rimskoga Carstva.²⁸⁶

Ali za razliku od *Romana*, odnosno *Monaka*, koji su, može se slobodno reći, bili potisnuti iz javnopravnog života urbanih sredina Hrvatskoga Kraljevstva, te se uglavnom bave trgovinom, stočarstvom i drugim mlječnim proizvodima, Vlasi na Balkanu jesu značajan čimbenik u vrijeme osnivanja *Drugoga bugarskog carstva*. Zapravo, u to su doba oni razarajući čimbenik etnički heterogenoga Bizantskog Carstva, čiji su se temelji poprilično uzdrмали. Stoga, iako su ih smatrali potomcima rimskih kolona, što se svakako odnosi na one socijalne strukture koje su rimski carevi - Trajan i Aurelijan - preselili na desnu obalu Dunava, odakle su se širili prema jugu, oni su u očima bizantskih vladara, vojskovođa, dvorskih povjesničara ili monaških kroničara bili *drugi* koje treba pokoriti ili kažnjavati.

U tom kontekstu svrha sintagme *rimski koloni* više je podsjećanje na geopolitički prostor Rimskoga Carstva, koje je trebalo obraniti i sačuvati, nego stvarna povijesna naznaka njihova etničkog porijekla. Jer, u razdoblju od X. do XV. stoljeća pojmom *Romani*, odnosno *Rhomeji* obuhvaćeni su svi narodi koji su se nalazili pod bizantskom vlašću bilo da je riječ o Albancima, Bugarima, Đurđijcima, Grecima, pa i Vlasima. Shvatljivo je onda zašto se iz tog pojma ne može razabrati određena aglomeracija s karakterističnim etničkim obilježjima. Ipak, jedno je sigurno, a to je da su etnički pojmovi *Arumun* i drugi koji se odnose na Vlahe plod pisane historiografije nekih balkanskih naroda bilo zbog nastojanja poricanja etničkog identiteta i samosvojnosti Vlaha ili pak radi pošto-poto dokazivanja autohtonosti dačko-romanskog porijekla. Valja istaknuti da u vremenu kada se Vlasi na Balkanu pojavljuju kao značajan politički čimbenik pojam *Romani* gubi svoju etnokulturnu konotaciju. Jer, za razliku od *Morlaka*, čije je uključivanje u zapadno kršćanstvo utjecalo ne samo na formiranje njihova mentaliteta nego i na očuvanje njihova romaniteta, odnosno latiniteta,²⁸⁷ Vlasi s balkanskih prostora uključeni su u pravoslavlje, koje im je ne samo poricalo etničku samosvojnost nego i njihov etnokulturni identitet.

Emil Condurachi, La romanizzazione della Dacia e della Scizia minore, u: *Daco-Romana antiqua*. Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1988, str. 135-170.

²⁸⁵ D. Protase, Les rapports entre Romains et Daces dans la province de Dacie, u: *Assimilation et résistance a la culture gréco-romaine dans le monde ancien*. Travaux du VIe Congrès International d'Études Classiques (Madrid, Septembre 1974), réunis et présentés par D. M. Pippidi, (Bucuresti-Paris, 1976), str. 493-500.

²⁸⁶ Luis Michelena, Lenguas indígenas y lengua clásica en Hispania, na istome mjestu, str. 41-51; José M. Blázquez, Rechazo y asimilación de la cultura romana en Hispania (Siglos IV y V), na istome mjestu, str. 63-89; M. Almagro-Basch, Resistencia y asimilación de elementos culturales del Mediterraneo oriental en la Iberia preromana, na istome mjestu, str. 117-130; P. A. Brunt, The Romanization of the Local Ruling Classes in the Roman empire, na istome mjestu, str. 161-173; Marcel Bénabon, Résistance et Romanisation en Afrique du Nord sous le Haut-Empire, na istome mjestu, str. 367-375; Guy Barrauol, La résistance des substrats préromains en Gaule meridional, na istome mjestu, str. 376-405.

²⁸⁷ Sebastián Mariner, La difusión del Cristianesimo como factor del latinisation, u: *Assimilation..*, str. 271-282.

Vlasi su etnos, odnosno gentes, barbari odnosno miksobarbari

No, unatoč isticanju rimske odnosno italske komponente porijekla svakako onih Vlaha čija su osnovica bili Dačani, ipak su Vlasi za bizantske autore bili drugi etnički element, i iako su živjeli unutar Bizantskog Carstva, te iako su pripadali pravoslavlju, oni ipak nisu pripadali uljudbenom svijetu bizantiniteta. Naime, ako se pod pojmom *bizantinitet* razumijeva pokoravanje jednom jedinom carskom autoritetu, koji je predstavljao živu sponu između dva Rima, pripadanje jednoj jedinstvenoj Pravoslavnoj crkvi, koja je čuvarica prave istine, te pripadanje helenskoj i helenističkoj kulturi,²⁸⁸ Vlasi svojim načinom života, socijalnim i gospodarstvenim ustrojstvima nikako se nisu uklapali u duh bizantiniteta, kojije ipak, iznad svega bio grčki i pravoslavni, kroz koje se oblike manifestirao *patriotizam* i *nacionalizam*.²⁹ Upravo zbog toga Vlasi su bili, iako pravoslavni, strano tijelo u strukturi Bizantskog Carstva. K tome, u doba kada Bizantsko Carstvo nastoji zadržati svoj geopolitički integritet, Vlasi postaju značajan čimbenik u pokretima koji su razarali taj integritet za svoju političku emancipaciju, stoje i uspjele stvaranjem *Dru-goga bugarskog carstva*.²⁹⁰ Upravo su zbog toga oni u očima bizantskih autora *ethnoi* odnosno *gentes*. Međutim, da bi se što zornije shvatilo što su pod tim pojmovima bizantski autori smatrali, potrebno je ukratko se upoznati s njihovim sadržajem u antici i kasnije u srednjem vijeku.

Obično se pojmovi *natio* i *ethnos* poistovjećuju. Prema Herodotu, karakteristika *ethnosa* bile bi *zajedništvo krvi i jezika, štovanje istih bogova, vjerskih žrtava odnosno praznika i istog načina života* ²⁹¹ dotle R. Festus pod pojmom *natio* shvaća rod

²⁸⁸ Julius Jüthner, *Hellenen und Barbaren*. Aus der Geschichte der Bewusstseins, Leipzig, 1923.; Kilian Lechner, *Hellenen und Barbaren im Weltbild als Ausdruck eines neuen Kulturbewusstseins*, (München, 1952.), str. 28 ss; Hans Ditten, *BAPBPOI, EAAHNEI und PO.MAIOI bei den letzten byzantinischen Geschichtsschreibern*, u: *BF IV./1972.*, str. 273-299.

²⁸⁹ Helene Ahrweiler, *L'ideologie politique de l'Empire Byzantine*, (Paris, 1975.), str. 25-29.

²⁹⁰ H. Ahrweiler, nav. dj, str. 50; E. Stanescu, *RESEE XXIV./2* (1986.), str. 139-144; St. Brezeanu, *RESEE XXV./3* (1987.), str. 213.

²⁹¹ Herodot VIII., 144: ... 8è TÔ 'EXXnviKÔv, èðv ou.aip.6v te Kai ôpôytaoaaov, Kai GEÛV iSp"ou.aTâ TE Koivà Kai Suo iai TE ôjið-upoTta, TÔV TtpoSôxaç yEvÉoGai 'AGnvaiovc *OVK* âv ÊË> êxoi.

(Herodoti *Historiarum libri IX*. edidit Henr. Rudolpf. Dietsch. Editio Altera curavit H. Kaltenberg I.—II. Editio Stereotypa. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri 1887., 1901.). Sukladno ovoj definiciji je i ona S. M. Shirokogorffa, *Psychomental complex of the Tungus*, (London, 1935.), str. 14, koji kaže »*da je ethnos grupa s više ili manje sličnih kulturnih kompleksa, istog jezika, istog vjerovanja, istog zajedničkog porijekla i endogame prakse*«. To svakako ne mora odgovarati stvarnosti. Jer još je sv. Augustin isticao daje kudikamo veći broj naroda nego jezika, jer i u Africi postoje više barbarskih koji govore istim jezikom: »*auctus est autem numerus gentium multa amplius, quam linguarum; nam et in Africa barbaros gentes in una lingua plurimas novimus*« (Aur. Augustinus, *De civitate Dei XV.*, 6); R. Wenskus, nav. dj., str. 215-221; W. E. Mühlemann, *Ethnogenie und Ethnogenese...*, str. 9-28.

*ljudi koji nisu došli od nekud, nego su se tu rodili.*²⁹² Slično, ako ne i isto, pojam natio definira i Izidor Sevilski kada kaže da je *to zajednica ljudi istoga porijekla, istoga jezika i istih običaja.*²⁹⁷ A u ranom srednjem vijeku pod pojmovima *gens* i *natio* shvaćao se je pojam *narod koji se je unutar različitih gnpta razlikovao jezikom i običajima.*²⁹⁴ Ove integracijske komponente - jezik i običaji - obuhvaćao je pojam *natio* i u razvijenom srednjem vijeku, tj. u XII.-XIV. stoljeću, naravno bez određenoga nacionalnog osjećaja.²⁹⁵ Osim navedenih sadržaja, ti su pojmovi u djelima bizantskih autora imali i ideološko-politička obilježja kojima se je izražavao različit etnokulturni identitet s određenim socijalnim i gospodarstvenim strukturama ne samo naroda istočne i zapadne Europe nego i onih koji su bili unutar Bizantskog Carstva. U tom su svijetu u očima bizantskih autora Vlasi *ethnos* bilo zbog njihove mnogobrojnosti - što jasno navodi na brojnost *Vlahija* - bilo pak zbog njihova političkog udjela u značajnim povijesnim trenucima, kao što je, na primjer, bio ustanak iz 1185. godine koji je razorno djelovao na uštrb cjelovitosti Bizantskog Carstva, I nema važnijeg datuma u povijesti Bizantskog Carstva da se Vlasi ne pojavljuju učinkovito bilo na strani Bizanta protiv barbarskih plemena, ili pak u savezništvu s drugim barbarskim narodima protiv Carstva. No, i onda kada se spominju sami ili pak u zajednici s drugim balkanskim narodima, kao s Albancima, Bugarima, Skitima, Srbima, Kumanima, Pečenezima i dr, i onda su za njih zaseban i od drugih različit narod. N. Choniata, inače, jedan od najboljih poznavatelja Vlaha i njihove ne samo prisutne nego i političke djelatnosti toga vremena, u svojoj *Historiji*, među ostalim, kaže da *se Bog veseli slobodi za bugarsku i vlašku naciju,*²⁹⁶ odnosno *da su iz obiju nacija, tj. Bugara i Vlaha.*²⁹⁷ On ih razlučuje od Skita i Kumana.²⁹⁸ Izdvajanje vlaške etnije od bugarske kod N. Choniate jasno

No ne treba zaboraviti da su Grci imali i druge pojmove kao što su: *koinonia* »zajednica« slobodnih građana, organizirani u »deme« koji su pravno-politički subjekt u »polisu« - gradu-državi.

²⁹² R. Festus: »nation est genus hominum qui non aliunde venerum, sed ibi nati sunt« (Thesaurus linguae latinae VI./2 (Lipsiae, 1925.-1934., col. 1842.-1848.).

²⁹³ Isid. Sevil., PL LXXXII./1878, col. 328-349.

²⁹⁴ Gerold Walser, Rom. das Reich und die fremden Völker in der Geschichtsschreibung der früheren Keiserzeit. Studeien zur Glaubenwürdigkeit des Tacitus, (Basel, 1951.), str. 72-85.

²⁹⁵ Vidi o tome opširnije: J. Szücs, AHASH 18/1 (1972.), str. 12 ss. Premda je pojam suvremene nacije po svome značenju i sdržaju sasvim drugo od srednjovjekovnoga (v. J. Szücs, isto, str. 10 ss); W Pohl, nav. dj, str. 15 s.

²⁹⁶ N. Choniatae, Historia I., 5, p. 485; FHDR III./1975., str. 256, n. 9:mq 6 9eo, zov hovXyüpmv κcū z&v BĀāxcav yevovq eXe-uGepiav tvÜ86κTICE.

²⁹⁷ Isti, I, 5, p. 485; FHDR III./1975, str. 256, n. 9:...eiq öv κoMoiC, z&v SaipovoWjirccov O"UVVT]9p0IK0TEC, Ef, EKCTEPOV) YEVOUC,....

²⁹⁸ Isti, II, 1, p. 518; FHDR III./1975, str. 264, n. 2: ...oi UEV Xia)0ai Kai BXäxoi....

Isti, III, 3, p. 561; FHDR III./1975, Str. 266, n. 14; I, 1, p. 600; FHDR III./1975., Str. 276, n. 18; II, 3, p. 643; FHDR HL/1975., str. 288, n. 20; III, 12, 823, 824; FHDR III./1975, str. 322, n. 29.

se vidi kada kaže da su Petar i Asen koji su *pokrenuli cijeli vlaški narod, bili istoga roda kao oni* (sc. Vlasi, Z. M.),²⁹⁹ odnosno *čitava se nacija* (sc. vlaška, Z. M.) *podigla na ustanak?*³⁰⁰ A na drugome mjestu govoreći o savezništvu Vlaha i Kumana odnosno Skita, jasno izdvaja Vlahe od drugih.³¹¹ Isto to čine i drugi bizantski autori.³¹² Vlasi su etnos i za Georgija Pachymera (1242-1310.),³¹³ a Nicifor Gregoras (1295.-1359.)³¹⁴ kaže da su etnos koji žive u unutrašnjosti carstva.³¹⁵

N. Choniata jasno ističe da Vlasi govore svojim jezikom. To se vidi iz opisa jedne epizode u kojoj se kaže da su nekog svećenika iz Haemusa (sc. Balkana, Zagore, Z. M.) zarobili Vlasi i moli Asena na njegovu jeziku, jer je taj svećenik

²⁹⁹ Isti, I., 4, p. 482; FHDR III./1975., str. 254, n. 8: Kal TO eGvoc, okov ávaaeíovavxei; néTroc, TIC, Kal 'Acáv óu.oyevéic, m i Tauxóajtopoi...

³⁰⁰ Isti, I., 5, p. 486; FHDR III./1975., str. 256, n. 9: ...okov TÓ yévoc, e[^]oatkrieEvTe? TÍOV OKYUSV *anavzeq* yívovTai

³⁰¹ FHDR, III, 1975, str. 257-290, 306, 312, 314, 318, 322, 326, 330.

³⁰² V. Theodor Skutariota iz druge polovice XIII. stoljeća, inače metropolit iz Kizikije i pristaša sjedinjenja, zbog čega je 1277. godine pošao k papi u Rim (v. Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica I.²/1958., str. 256 s), pisao je o Avarima, Hazarima, Bugarima, Pečenezima, Kumanima. Uostalom, i on izdvaja Vlahe od Skita, Kumana i Bugara (v. C. Sathas, Mesianike Bibliothekes, vol. VII., (Pariš-Venezia, 1894.), p. 386-422, 457; FHDR III./1975., str. 418[^]-28, n. 10-17, str. 434, n. 22), i izvjesni Efraim, nepoznati autor verificirane kronike iz 1313. godine, u kojoj govori o Avarima, Bugarima, Pečenezima, Uzima, Seldžucima i Ugrima (v. Gy. Moravcsik, nav. dj., I.71958., str. 256 s), govori i o Vlasima pod imenom Mysoi, ali i pod njihovim povijesnim imenom Vlasi u zajednici s Kumanima (Ephraimi monachi imperatorum et patriarcharum recensio interprete Angelo Maio, Bonnae, 1840., v. 5763-6068 ss; FHDR III./1975., str. 462, n. 3-468, n. 6); te Georgias Kodinos, poznat kao Pseudo-Kodynos iz prve polovice XIV. stoljeća (v. K. Krumbacher, nav. dj., str. 422-427; M. E. Colonna, nav. dj., str. 21-22; Gy. Moravcsik, nav. dj., I.²/1958., str. 276-277; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 444) u svome djelu «Experta de anticjuitatibus Constantinopolitanis»<<, p. 161,162; FHDR III./1975., str. 530) jasno izdvaja Vlahe Balkana (sc. Zagore, Z. M.) od Bugara i Kumana. A car Andronik III. Paleolog u svojoj Hrizovuli iz ožujks 1336. godine, kojom potvrđuje posjede Stagirske episkopije, zasebno spominje Vlahe, Bugare i Albance Sv. Miklosich-Müller, Acta et diplomata Graeca medii aevi, V, p. 271; FHDR I V/1982., str. 116, n. 6); te Ivan Katrarski, pisac iz XIV. stoljeća u pjesmi rugalici u kojoj se ruga filozofima Neofitima (v. K. Krumbacher, nav. dj., str. 780-781; Gy. Moravcsik, nav. dj., I.²/1958., str. 324), izričito izdvaja Vlahe i Albance, a spominje i Bulgaroalbanitovlahoi (v. Ivan Dujčev, B'lgarski dumi v'v vizantijski stihove ot XIV. vek. Proučvanija v'rhu b'lgarskoto Srednovokovie. »Sbornik na B'lgarskata Akademiia na naukite i izkustvata«, XLI., Sofija, 1945., str. 130-150; FHDR III./1975., str. 518, v. 51-54. Isto to čini i narodna pjesma »Poulologos« (vidi bilj. 232, str. 40).

³⁰³ Georgias Pachymeres, II., I., 37, p. 106 (Georgii Pachymeris de Michaelis et Andronico Paleologis libri XIII., rec. I. Bekkerus I.—II., Bonnae, 1835.); FHDR III./1975., str. 418, n. 5; K. Krumbacher, nav. dj., str. 288-291; M. E. Colonna, nav. dj., I., str. 93-95; Gy. Moravcsik, nav. dj., str. 280-282; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 334, 372.

³⁰⁴ K. Krumbacher, nav. dj., str. 393-398; M. E. Colonna, nav. dj., I., str. 58-60; Gy. Moravcsik, nav. dj., I.²(1958., str. 450-453; G. Ostrogorski, nav. dj., str. 393.

³⁰⁵ Nicephoros Gregoras, Historiae, II., p. 147.

poznavao njihov jezik.³⁰⁶ O postojanju toga vlaškog jezika imamo i podatak i u djelu Gregoria Nicifora, koji, putujući prema Skoplju 1327. godine,³⁰⁷ u Strumici prisustvuje uskrstnoj liturgiji. Slušajući to crkveno pjevanje, kaže da Myzi (sc. Vlasi, Z. M.) iz okolice pjevaju na svom barbarskom (sc. vlaškom, Z. M.) jeziku jedan himan koji nije miksobarbarski. Zapravo, ništa nema zajedničkoga sa miksolijskim ili miksofrigijskim. Dapače, čini se da je to pjesma slična pjesmama divljih planinskih pastira.³⁰⁸ L. Chalkokondvles, opisujući etnografiju Podunavlja, kaže da su Dačani, a pod time razumijeva Moldavce koji se nalaze u blizini Istrosa, pružaju do Lituanije i Sarmata. Oni su se smatrali kao jedan izabran i sposoban narod. Za razliku od onih koji govore jednim te istim jezikom, dio stanovnika gradova Transilvanije govori jezikom Peonaca, a drugi đlačkim koji je sličan s onim talijanskim.³⁰⁹

Dakako, taj je jezik za bizantske autore bio jezik barbara. To se vidi kada se govori o bogatom feudalcu Chrvosusu, koji je bio vlaške nacije,³¹⁰ a za kojega se kaže daje govorio svoj jezik, barbarski jezik ali i grčki. To je i shvatljivo kada se zna daje grčki jezik bio službeni, odnosno državni. To je bio jezik kulturnog i duhovnog stvaralaštva. Kako su Vlasi svoje duhovno stvaralaštvo prenosili usmenom predajom, te izražavali raznim simbolima koji su ondašnjem kulturnom bizantskom svijetu bili nepoznati, oni su za njih barbari, odnosno miksobarbari koji svojom djelatnošću nagrizaju integritet Bizantskog Carstva. U tom se smislu za Vlahe upotrebljava pojam *genos*, kojim se niti uključuju pravom smislu riječi, a niti isključuju iz bizantskog svijeta.³¹¹ *Aethnos* je koliko etnokulturnog toliko i političkoga karaktera, ali sa samosvojnim i zasebnim etničkim konotacijama.

Nakon rečenoga nameće se pitanje: kojoj kulturnoj tradiciji pripadaju ti balkanski Vlasi? Jer, iako su bilingvisti te iako pripadaju pravoslavnoj duhovnoj sferi, oni ipak ne pripadaju bizantinitetu. Zapravo u djelima bizantskih autora oni se spominju ili kao *barbari* odnosno *miksobarbari*, čije su naznake karakteristične za socijalno-političke strukture *etnie* i *gentes*.

Ti su pojmovi tijekom vremena od antike do kraja Bizantskog Carstva doživjeli evoluciju i involuciju.

³⁰⁶ N. Choniatae, *Historia*, I, 5, p. 617; FHDR HL/1975., str. 282, n. 19:...T6TE Se Ka1 TĆOV 8op-ua>.6TcovTtc, iepcov, eic, TOV Atpov af%ia\(\£>Toq a it a y o p e v o i ; , 8evTcu TOV' Aaav acpe6fjvai, 8i opocpcoviac, đc, i'Spic, ifc, TĆOV BXa^wv cpovfjc, eic, tXeov OCUTOV eKKKa^ovpevoc..

O postojanju zasebnog vlaškog jezika u vrijeme »Drugoga bugarskog carstva« vidi i: R. L. Wolff, nav. dj., str. 187.

³⁰⁷ G. Ostrogorski, nav. dj, str. 467.

³⁰⁸ Nicephori Gregorae, *Historia*, VIII, 14, p. 379. O tom pjevanju vidi: V. Jagić, Gradja za slovinsku narodnu poeziju, Rad JAZU, 37, 1876, str. 111 s; P. Matković, Rad JAZU, 42/1878, str. 153 s.

³⁰⁹ Laonici Chalcocondyles, 72 (D), 78 (B); FHDR IV./1982./str. 454, n. 6. E. Stanescu, *Byzance et les pays...*, str. 428-429.

³¹⁰ N. Choniate, *Historia*, II, 3, p. 643, 644; FHDR III./1975, str. 288, n. 20.

³¹¹ K. Lechner, nav. dj, str. 74-75.

Još od najstarijih vremena, počevši od Homera,³¹² pa Herodota³¹³ riječ *Barbaros* je značila čovjeka koji govori nerazumljivim jezikom.³¹⁴ Kada se je, osobito nakon perzijskih ratova, iskristalizirala *nacionalna svijest*, odnosno *svijest o samom sebi*³¹⁵ Grka, onda pojam *Barbaros* stoji u korelaciji s pojmom *Hellènes*. Naime, dok Rimljani nisu bili uključeni u helenski kulturni krug, oni su za Grke barbari. A kada je Grčka nakon 147. prije Kr. postala jedna od rimskih kolonija, onda Rimljani nisu bili više *barbari* jer su bili uključeni u grčku kulturu. Nakon *Constitutio Antoniniana* 212. godine *kršćanske ere* kad svi slobodni građani u gradovima provincija Rimskoga Carstva dobivaju rimsko građansko pravo, pojam *barbari* upotrebljava se za narode izvan grčko-rimskoga kulturnoga kruga.³¹⁶ Kada kršćanstvo Milanskim ediktom 313. godine dobiva svoj javno-pravni legalitet, čime u javnosti izbija sukob između *poganstva i kršćanstva*, pojam *Hellenesgubi* kulturnu konotaciju i naprosto označava *poganstvo*.³¹⁷

Usporedo s tim pojmom u bizantskoj se literaturi od VI. do XIV. stoljeća javlja pojam *miksobarbaros*.³¹⁸ Kako je o tom pojmu, njegovu značenju i prostornom određenju podosta raspravljano,³¹⁹ ne bih se ovdje dulje zadržao na tome. Ali ipak treba reći da je on u klasičnom grčkom jeziku označavao *heleniziranogstranca* koji se pokorava vlastima helenskih zakona.³²⁰

³¹² II II., 867: ΝᾶαιΤις ορο Καρὸν φυρῖο-αΤο Βαρβαροποvcov.

»A gruborječne Karee povede Nasto« - prijevod T. Maretić, (Homeri Ilias editio Guilelmus Dindrof. Editio quinta correctior quam curavit C. Hentze. Paris I Iliadis I-XII. Editio stereotypa. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, 1937.).

³¹³ Herodot, I., 1.

³¹⁴ H. Werner, *Barbarus*, u: *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur* XXI. (1918.), str. 389-408, v. 392; H. Bentson, *Griechische Geschichte...*, str. 100.

³¹⁵ François Cahtelet, *La naissance de l'histoire. Argument 7. »Les édition de minuit«*, (Paris, 1962.), str. 55-56.

³¹⁶ K. Lechner, nav. dj., str. 74 ss; Hans Ditten, *BF IV/1972.*, str. 273 ss.

³¹⁷ K. Lechner, nav. dj., str. 7-37; H. Ditten, *BF IV./1972.*, str. 274. Inače u svom prvotnom značenju pojam »barbarus« upotrebljava se i u pravnim tekstovima (v. *Cod. Just. IV, 412; Nov. XXL*).

³¹⁸ Nicolae-Serban Tanasoca, *Les Mixobarbares et les formations politiques du XIe siecle*, u: *Revue Roumaine d'Histoire* XII./1 (1973.), str. 73 s (dalje: RRH); dotle E. Stanescu, *NEH IIL/1965.*, str. 45 ss, smatra da se taj pojam u bizantskoj literaturi pojavljuje tek u XI. stoljeću.

³¹⁹ Uz navedene bibliografije vidi još: V. Tapkova-Zaimova, *Les »MLEOBAPBAPOI«* str. 615-619.

³²⁰ Pod tim pojmom Hesychie razumijeva ljude koji nisu bili niti Grci a niti barbari, nego jedni i drugi (ap. E. Etienne, *Thesaurus Graecae linguae*, (Paris, 1833., s. v.). Platon, hvaleći građane Atene, među ostalim, kaže da su njezini stanovnici Heleni daleko od svog miješanja s barbarima (...) Mi živimo kod čistih Helena, a ne kod miksobarbara... (Platon, *Menexenos VII, 245 C E*). Zapravo, prema Platonu, ova helenska čistoća Atenjana koja je ostvarila aristokratski politički sustav kao prirodnu posljedicu iste rase po rođenju ooyovia predodredila ih je da budu jednaki pred zakonima iaovoula, iaoraAum. Međutim, tiranija koja

Međutim, kako je područje Donjeg Dunava odnosno Paristriona bila dodirna zona raznih naroda na kojem su se, kako kaže Mihael Attaliata, govorili svi jezici,³²¹ E. Stanescu smatra da su pod tim pojmom u XI. stoljeću bizantski autori shvatili jednu novu etničku, lingvističku i političku stvarnost. Kako za tu stvarnost nisu imali prikladniji naziv, onda su je izražavali pojmom miksobarbaros.³²²

Do XIV. stoljeća tim se pojmom u bizantskih autora označavaju uglavnom Kumani, Turci i Pečenezi, koji su za Anu Komnenu helenizirani barbari na pograničnim područjima Bizantskog Carstva.³²³ Tek u XIV. stoljeću taj pojam obuhvaća i Vlahe. Naime, Nicifor Gregorie, govoreći o građanskom ratu iz godine 1341.-1347, kaže da su u četama Vlaha Momčila, koji je bio saveznik Ivana Kantakuzena, bili ljudi prema načinu života miksobarbari.³²⁴ Također i Ivan Katraris³²⁵ u jednoj od svojih pjesama govori o nekom Neofitu *nakazi i miksobarbaru* koji je po etničkoj pripadnosti bio Vlah, a po vanjskom izgledu Albanac, a općenito je bio *Bulgaroalbanitovlah*?³²⁶

je plod nejednakosti i pomanjkanja homogenosti jednog naroda ne može se uspostaviti u Ateni (Plat. Menexenos VI, 237 B-C i VIII. 238 E-239 A), a stanovnici grada Kdreja, atenski stanovnici Karije, jesu miksobarbari (Xenophontis Historia Graeca II, 1, 15; Xenophontis Historia Graeca recensuit Otto Kelle. editio minor. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri 1908.; Helenska historija. Uvod, prijevod i napomene Milena Dušanić, »Matica srpska«, Novi Sad, 1980, str. 56). Vidi opširnije: Barbaras, u: Thesaurus Graecae linguae II./1833, col. 119-121. O grčkim izvodima s prefiksom-mix, općenito sa značenjem hibrid, odnosno pokvarenost u antičkoj literaturi vidi opširnije u: Nicolae-Serban Tanasoca, R RH XII./1 (1973.), str. 68 ss.

³²¹ Michaelis Attaliatae Historia, p. 204; FHDR III./1975, str. 72, n. 7: 'EOp-uUeuo Se Kai TO Jtapd "IaTrov KaxoiKOWv pii;opdppapov. 7tapdKeivToa yap TTJ o%Qr\ TOUTOD *noXkai* Kal peydXoarToXeic,, ex: 7tdar[C, yX(oaar)c, o"uvn,yuivov e/oDaou TeXijGoc.

³²² E. Stanescu, Ryzance et les pays..., str. 404. A na drugome mjestu pod tim pojmom on vidi jedno obilježje između »polubarbarstva« i »barbarstva« koje bi značenje imalo i u ranoj antici (v. E. Stanescu, NEH, III./1965, str. 51, n. 1).

³²³ Ana Comnene, Alexiade VII, IX, 3 ^; X, II, 7; X. IV, 10; XI, II, 7; XIV, III, 1; XI, II, 9; XV, II, 3; XV, V, 2; XV, VI, 2. Česta upotreba ovoga pojma u Aleksijadi pokazuje »znanstvenu« preciznost same Ane Komnene, konzervativni ksenofobni mentalitet (v. Nicolae-Serban Tanasoca, R RH XII./1 (1973.), str. 71, n. 59); N. Choniatae, Historia, p. 273.

³²⁴ Nicephori Gregoriae XIV, 4, 5, str. 704.

³²⁵ 1. Dujčev, B'lgarski dumi v'v vizantijski stihove ot XIV vek, str. 130-150; Gy. Moravcsik, Bizantinoturcica I./1958, str. 324.

³²⁶ Joannis O Katraris 25, v. 51-54; FHDR III./1975, str. 518, r. 25, 51-54:

pi^opdp(3apov TI Tepac,

Tijv pev yevvr|v e of BA.dxoc,

'AA.paviTr|c, Se Tijv oyiv

Toft Se CKspaToc, TTJV Beonv

BovXyapaXPaviToPA.dxoi;.

O »Bulgaroalbaniblahos« vidi bilj. 242, str. 43.

Konačno u *Janinskoj Kronici* za godinu 6908, odnosno 29. listopada 1399. godine, iako se izričito ne spominje pojam mikso barbaros, ipak se odnosi na njega kada govori o izvjesnom Bongosu Serboalbanitobulgarovlahos.³²⁷

Navedeni primjeri jasno govore da su mikso barbari za bizantske autore površno helenizirani stranci koji se nalaze na području Bizantskog Carstva, odnosno etničkog miješanja.³²⁸ Dapače, kada se uzme u obzir da taj pojam upotrebljavaju uglavnom bizantski autori, neprijateljski nastrojeni prema strancima, prožeti duhom arhaizacije etnonima u retoričkoj funkciji s pjeorativnim sadržajem, onda jasno određuje i konzervativni mentalitet tih autora tradicionalnog duha.³²⁹ Bez obzira na sve nijanse koje se odražavaju u bizantskih autora kada se služe ovim pojmom, on je u sebi predstavljao ne samo određeni stupanj evolucije nego i involucije između Rhomejaca i Barbari, odnosno plurinacionalnu etničku mješavinu na području Bizantskog Carstva ali izvan okvira i duha bizantske kulture i civilizacije.³³⁰

Svakako da, kada je riječ o Vlasima, onda pojmovi barbar i mikso barbar unatoč činjenici što ih upotrebljavaju puristi, prožeti arhaizirajućim konzervativnim mentalitetom, oni ipak odražavaju etnopolitičku stvarnost bizantske države.

Treba se prisjetiti da su Vlasi još potkraj XII. stoljeća pa nadalje postali značajan vojno-politički čimbenik, što svakako nije moglo ostati bez odraza na svijest intelektualaca toga doba. Zapravo još od uspješnog ustanka 1185.-1186. godine, kada nastaj *Drago bugarsko carstvo*, strah od Vlaha, koji je odraz nepovjerenja prema njima, ne jenjava. Kako se oni suprotstavljaju carskoj vlasti i time stvaraju balkanski blok, oni su barbari ne samo u očima političke vlasti nego i onih koji su s intelektualnog i ideološko-političkog stajališta trebali opravdavati djelatnost te središnje carske vlasti.³³¹ Osobito to dolazi do izražaja u XIV i XV. stoljeću, kada Bizantsko Carstvo doživljava svoju agoniju i gubi svoj utjecaj kako na političkom tako i vjerskom planu, bivajući tako primorano priznati novonastale etnokulturne entitete. Drugim riječima, svi su oni u odnosu na *bizantinitet*, bez obzira na pravoslavlje kao zajednički oblik duhovnog izražavanja, *drugi* odnosno *barbari*. To se jasno očituje i kod Ivana Kanabutzesa, greciziranog Talijana koji 1430.

³²⁷ L. J. Vranousis, *zpoiicov 'Icoavvivcov*, 41; FHDR IV./1982, str. 348, n. 9.

³²⁸ Nicolae-Serban Tanasoca, RRH XII./1 (1973.), str. 70-73. Premda V. Tapka-Zaimova pojam »mikso barbaros« ne povezuje s etničkom kategorijom, ona ipak ne poriče opstojnost Vlaha na području donjeg Podunavlja (v. V. Tapkova-Zaimova, nav. dj, str. 616).

³²⁹ Nicolae-Serban Tanasoca, RRH XII./1 (1973.), str. 73-74.

³³⁰ Tomashek, Zur Kunde der Hamus-Halbinsel, II, str. 49; E. Stanescu, RESEE XXIV./2 (1986.), str. 140; V. Tapkova-Zaimova, nav. dj, str. 615.

³³¹ Zanimljivo je istaknuti da za N. Choniatu ustanak iz 1185.-1186. godine nije bio oslobodilački rat, nego je to bio odrazjedne »apostazije«, ustanak jednoga »barbarskog« naroda koji je do onda pripadao bizantskoj carskoj vlasti (v. L. Mavromantis, EB, 4/1985, str. 38).

godine, pišući komentar o djelu Dionisa Halikarnaškog,³³² definirajući pojam barbar kao sinonim alteriteta daje sljedeće naznake: *nacionalitet, jezik, političko uređenje, odgoj ali ne i vjera. Jer za njega barbari su Albanci, Bugari, Rusi, Vlasi i drugi narodi*, iako imaju istu vjeru i isto krštenje. Upravo kao što su za Helene bili barbari svi oni koji nisu pripadali njima i *helenskom jeziku*.³³³ Iz ovoga se jasno vidi da su Vlasi u očima bizantskih autora *drugi* u odnosu na *bizantinitet* ne samo u kulturnom nego općenito i u političkom smislu. To je ne samo odraz ideološkog stajališta bizantskih autora nego i etnopolitička stvarnost Bizantskog Carstva, koje je već na izmaku.

Crkvena organizacija i kršćanstvo balkanskih Vlaha

No, iako su ti *barbari* označeni kao neprijatelji Bizantskog Carstva,³³⁴ a u *barbare* se ubrajaju i Vlasi; te iako su bili kršćani, nameće se pitanje kakvog je po značaju sadržaja bilo njihovo kršćanstvo. Ali prije negoli se odgovori na to, potrebno je razmotriti institucionalnu crkvenu organizaciju balkanskih Vlaha.

Nakon stoje Bazilije II. 1014. godine potukao bugarskog cara Samujla, čime se je oslobodio opasnosti koja mu je prijetila sa sjevera, pripojio je 1018. godine te dijelove Bizantskom Carstvu. Suočen i s pojavom Vlaha, koji su se borili protiv Bizanta, a koji su bili rasprostranjeni po čitavoj Bugarskoj, koja je postala jedna od bizantskih tema, on je nastojao staviti ih pod svoju vlast.³³⁵ Tako Bazilije II. Bugarubojica 1020. godine izdaje hrizovulju kojom nastoji ponovno regulirati prostrani teritorij ohridske arhiepiskopije. U toj se hrizovulji, među ostalim, čita: *isto tako, svi gradovi koji su bili zaboravljeni poveljom mojeg visočanstva bit će ipak povrnuti vlasti istoga sakrosanctnog arhiepiskopa koji će pobirati crkveni porez od*

Ioannis Canabutzae magistri ad principem Aeni et Samothraces in Dionysium Halicarnasensem Commentarius, ed. M. Lehnerdt, Lipsyae, 1890.; K. Krumbacher, nav. dj., str. 561; Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica I.²/1958., str. 320-321.

³³³ Joannes Kanabutzes, p. 35,13-25:... Xéyouev ôti xô pàpPapov oûSèv voeíxai rcepi xfjç jítaxEcoç, *àXXà* voeíxai 5ià xô yévoç Kat xfv ykúxxav Kai xfv xâ^iv xfjç **7tokixeiaç** Kai xfv jtaiSeixnv. 'Hp.eíç yàp Xpíaxiavoi ôvxeç Kai ulav niaviv êxovxeç Kai êv fSâjtíciu,a u,exà *noXX&v* è8vúv ÓΚΚÇ PapPâpouç êÇouev Kai X.éyouev xouç BouXyàpoDÇ, xouç BXàxouç, xouç 'AXPavíxaç, xouç To-dcouç Kai **Ka6e!**:fjç xà *axXa* êGvn. Ootco Kai oi "*EXXr|vEq* uíav 7ÚCTXiv êxovxeç uexà xœv ôuæç návxaç ôooi aa av êÇæ xou yévoev aùxôn Kai xfjç yXcoaariç xfjç éXX.r|viKfjç è|câXovv PapfSâpoDÇ.

³³⁴ Ivan Dujčev, Byzantinoturcica, u: Medioevo Bizantino-Slavo, vol. III., (Roma, 1971.), str. 560 s.

³³⁵ P. S. Nasturel, Vlacho-balcanina..., str. 224 s; Isti: Les Valaques de l'espace byzantin..., u: Les Aroumains..., str. 69.

svih pa i od Vlaha koji žive raspršeni po čitavoj Bugarskoj i Turaka³³⁶.?područja Vardara koji su u unutrašnjosti granica bugarskih.³³⁷

Važnost ove carske diplome je višestruka, iako neki sumnjaju u njezinu autentičnost.³³⁸

U njoj se jasno opisuje teritorij koji spada u nadležnost ohridske arhiepiskopije, a to su čitava Srbija, Bugarska, Makedonija i jugoistočna Albanija.³³⁹ Nadalje, u njoj se prvi put spominju vlaški vjernici koji su raštrkani na čitavom području te arhiepiskopije, tako reći na čitavom Balkanu. Za njih osniva i zasebnu episkopiju, poznatu kao vlaška episkopija, koju Mathias Gyóni lokalizira na području Babune, sjeverno od Prilepa u blizini Velesa, gdje se nalaze dva sela s imenom Gornji i Donji Vranovci, a ta se episkopija naziva *Vreanotes*TM što se svakako prije može identificirati s *Vranjem*. Razlog osnivanja ove episkopije, koja je postojala pod ohriskom dijecezom još od 1087. do 1183. godine, a i u doba srpskih vladara

U XI. i XIV. stoljeću »Vardarski Turci« su zapravo narod turskoga etničkoga karaktera koji kao takvi figuriraju u bizantskim izvorima. Ali tko su ovi Turci, pitanje je još otvoreno (v. Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica I.*²/1958, str. 43-44; R. Janin, *Les Turcs Vardariotes*, u: *Echos d'Orient. Revue bimestrielle de Theologie, de Droit Canonique, de Liturgie, d'Archéologie, d'Histoire et de Géographie Orientales*, 29 (1930.), 436-449.

³³⁷ ..Kai ðaa etepa •üJteX.eitpöriaav Káotpa EKTÖC, TWW oiYiXXÁcov tñc, BaaiAeiac, pov, t a m a Katéxeiv TÖV ainöv aytcoTaxov ápxiñtífo"K07tov Kai X.apBaveiv xö KavoviKÖv aúxtov 7távTC0v Kai ává n&aav BovXyapíav BXáxcov Kai twv jtepi töv BapSapeiov ToupKČ0v, ocoi EVTÖC, Boa)XyapiKČ)ñv ðpcov eiai...

H. Geizer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverszeichnisse der oerientalischen Kirche II*, u: *BZ II*. (1893.), str. 46.

³³⁸ Oni koji sumnjaju u autentičnost ove carske diplome ističu daje to falsifikat iz 14. stoljeća kako bi se opravdala crkvena politika cara Dušana. Međutim, ako bi se to prihvatilo, ipak je teško povjerovati u falsificiranje svih dijelova koji se spominju u njoj. Unatoč tome ne bi bilo neosnovano prihvatiti li se mišljenje da su se u 14. st. koristili sadržaji starijih diploma u sastavljanju novih (v. E. Stanescu, *RESEE VI./3* (1968.), str. 428, n. 73).

³³⁹ H. Geizer, *BZ II*. (1893.), str. 41^42; Franz Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches. I. Teil. München und Berlin, 1924, Ns 806-808*; L. de Thalloczy-C. Jireček-M. Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia I*, (Wien, 1913.), str. 15-16, Ns 58-59; Mathias Gyóni, *LEveché vlaque de l'Archêve' bulgare d'Achris au XII^c-XIII^c siecles*, u: *ESR I/1948*, str. 150-152; B. Granić, *Kirchenrechtliche Glossen zu den vom Kaiser Basileios II. dem autokephalen Erzbistum von Achrida ver-zlichen Privilegeien*, u: *Byzantion XIII./1937*, str. 395-415; G. Ostrogorski, *nav. dj.*, str. 215; P. S. Nasturel, *Vlacho-balcanica...*, str. 235.

³⁴⁰ M. Gyóni, *ESR I./1948*, str. 231-233; P. S. Nasturel, *Les Valaques de l'espace byzantin...*, u: *Les Aroumains...*, str. 71; *Isti: Le Christianisme romain a l'époque des invasions barbares (Considerations et faits nouveaux)*, u: *Buletinul Bibliotecii Romane, IX. (XV)*, s. n. Freiburg im Brisgau, 1984, str. 233-234 (nije mi bio dostupan); *Fontes Fraecae historiae Bulgaricae, VIII./1968*, str. 105, (dalje: FGBH). Dominik Mandić (HM, 18-19/1956, str. 21) ovu je episkopiju smatrao sličnom misionarskim biskupima odnosno »narodnim biskupima« na Zapadu, kakav je bio napd. »biskup Hrvata« (»episeopus Croatorum«) iz prve polovice XI. do druge polovice XII. stoljeća.

u XIV. stoljeću, nije bio toliko vjerske naravi - iako to nije beznačajno, jer su postojali i svećenici te vlaške episkopije³⁴¹ - koliko ekonomske naravi.

Riječ je o crkvenom porezu *kanonikonu*, koji su vjernici morali plaćati radi uzdržavanja episkopa i popova.³⁴² Uz tu episkopiju u XIV. i XV. stoljeću spominje se i nekoliko drugih vlaških episkopija, kao što je ona u Lerini (Florini) u Grčkoj ili u Prilepu, a spominje se 1335. godine. Spominje se i episkopija ona Doménikosa u Valachiji (Thesaliji), koju je s položaja sufragana Elasona Andronik II. Paleolog podignuo u rang metropolije, da se 1513. godine spoji s metropolijom Elasona.³⁴³ Ivan Katrares spominje nekoga vlašskog monaha Neofita.³⁴⁴ Drugi se pak Neofit, vlašskog roda, spominje kao biskup Grebena, na granici Epira i Tesalije, koji je umro 1481. godine.³⁴⁵ Nadalje iguman iz Dlyukusada, Euthymie, vlašškoga roda 1348. godine bio je arhimandrit i protosindel manastira Valahije (sc. Thesalije, Z. M.).³⁴⁶

No, ipak, samo se po sebi nameće pitanje: zašto se do 1020. godine ne spominje nijedna vlaška biskupija? Općenito se smatra da razlog tome treba tražiti u činjenici što su Bugari nasilno nametnuli Vlasima kršćanstvo istočnog obreda i slavenski jezik. Po svoj su prilici prije toga pripadali kršćanstvu zapadnog obreda,³⁴⁷ možda arijanskog ili semarijanskog tipa. To se može zaključiti po tome

³⁴¹ Naime, u crkvi sv. Klimenta Ohridskog otkrivenje rukopis na grčkom jeziku iz XI. stoljeća u kojem se nalazi i ova rečenica: 'Icoavriç ipepeuç Tfjç CCYKOTOCTIIC èmo-icojnijç TÔ>V BXá%(£>v. »Ivan, svećenik presvete episkopije Vlaha« (kod P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 101-102; Isti: Vlacho-balcanica..., str. 236.

³⁴² Diogenes A. Xanatalos, Beiträge zur Wirtschaft- und Sozialgeschichte Makedoniens im Mittelalter hauptsächlich auf Grund der Briefe des Erzbischofs Theophilactos von Achrida. Diss. München, 1937., str. 38-39; B. Granić, Byzantion XIII./1937., str. 413-415; M. Gyóni, ESRI./1948., str. 154, n. 10, FGH B VI./1965., str. 47; P. S. Nasturel, BF VII./1979., str. 101-102. Vlasi su zapravo izbjegavali plaćati crkvenu desetinu i na drugim područjima. To se vidi iz pritužbe krbavskog biskupa iz godine 1396., koji, među ostalim, kaže da Vlasi (a ovdje se radi o vlahiziranim Morlacima) nisu plaćali desetinu ni njemu, a niti njegovim predšasnicima: »Murlacho nullam decinam solvunt nec tempore meorum predecessorum solverunt« (potcrtao, Z. M.) (Farlati, Ulyricum Sacrum IV, 96; S. Dragomir, Vlahii si Morlacii, Cluj, 1924., str. 715; D. Mandić, HM, 18-19/1956., str. 40, n. 23).

³⁴³ P. S. Nasturel, Le Crhistianisme..., str. 233-234; Isti: Les Valaques de l'espace..., u: Les Aroumains..., str. 71.

³⁴⁴ Vidi bilj. 326.

³⁴⁵ P. Schreiner, Die Byzantinischen Kleinchroniken I., (Wien, 1975.), str. 654; II. (Wien, 1977.), str. 525; P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace u: Les Aroumains..., str. 73.

³⁴⁶ J. Darouzes, Les regestes des actes du Patriarcat de Constantople, IV. (1377-1410.), Paris, 1979., I/6, 66 (nije mi bio dostupan); P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace byzantina..., u: Les Aroumains..., str. 74.

³⁴⁷ Jaques Zeiller, L'expansion du christianisme dans la péninsule des Balkans du Ier au Ve siècle, u: RIEB I. (1934.-1935.), str. 414-419; Isti: Les premiers siècles chrétiens en Thrace, en Macédoine, en Grèce et a Constantinople, u: Byzantion, 3 (1926.), str. 215-231; J. Schrijnen, Le latin chrétien devenu langue comune, u: Revue des études Latines, 12 (1934.), str. 96-116; P. Lemerle, RH 211/78/2 (1954.), str. 265-308; Z. Mirdita, Das Christentum und seine Verbreitung in Dardanien, u: Balcánica IV/1973., str. 83-93; Isti: Alcuni aspetti del

što se je upravo na tom području arijanstvo, odnosno semarijanstvo i najduže održalo; a što se tiče obreda, onda se to može vidjeti na osnovi vjerske terminologije na njihovu jeziku.³⁴⁸ Međutim, iako im je nametnuto pravoslavlje, a s njim i nacionalni jezik dotičnih autokefalnih crkvi, oni su u svojim crkvama i liturgiji pjevali na vlaškom jeziku.³⁴⁹

No koliko je to njihovo pravoslavlje bilo ortodokсно, pitanje je za sebe.³⁵⁰ Ipak je poznato da se kod njih osjeća *prelamanje pravoslavne dogme i prakse s njihovim univerzalnim vrijednostima*.³⁵¹

Uzme li se u obzir Kekaumenovo kazivanje o tome da su Vlasi nevjerni - istina, riječ je o Vlasima Tesalije, Epira i Grčke - te bogumilstvo, ta za bizantske pisce-*mnogolika herez (hepolyeides hairesis)*, karaktistična za područje na kojima su živjeli balkanski Vlasi i čiji su bili izraziti predstavnici - a ta je hereza u raznim oblastima i raznim vjekovima nosila različite nazive³⁵² - shvatljivo je onda to njihovo *prelamanje pravoslavne dogme i prakse s njihovim univerzalnim vrijednostima*. Valja istaknuti da je religiozno kršćanstvo nomadskih struktura ispremiješano s elementima poganstva i praznovjerja.³⁵³ I koliko god su prostrana planinska područja bila daleko od kršćanstva, a u IX. stoljeću na Peloponezu još žive poganske

cristianesimo fra gli Albanesi in epoca bizantina, u: *Le minoranze etniche e linguistiche. Atti del 2s Congresso Internazionale. Piana degli Albanesi. 7/11 settembre 1988, vol. I, (Palermo, 1989.), str. 173-180.*

³⁴⁸ Vidi o tome opširnije: C. Poghiric, *Romanisation linguistique...*, u: *Les Aroumains...*, str. 26-29; P. S. Nasturel, *Les Valaques de l'espace byzantin...*, u: *Les Aroumains...*, str. 70; M. Gyöni, *EST L/1948*, str. 154, n. 9.

³⁴⁹ Vidi bilj. 308, str. 58.

³⁵⁰ O religiji i kršćanskim praznicima vidi opširnije: Dragoslav Antonijević, *Obredi i običaji balkanskih stočara*. SANU. Balkanološki institut. Posebna izdanja knj. 16, (Beograd, 1982.), str. 116-155.

³⁵¹ J. K. Campbell, *Honour, Family and Patronage*, (Oxford, 1964.), str. 353-354 (cit. kod D. Antonijević, nav. dj, str. 117). A papa Grgur IX. (1227.-1241.), u pismu kralju Beli IV. od 14. XI. 1234. godine, izričito kaže da Vlasi, iako se imenom smatraju kršćanima (...), imaju običaje i obrede koji su kršćanskom imenu neprijateljski (vidi bilj. 64, str. 12). Zanimljiv je podatak i židovskog rabina, Benjamina de Tudela, koji u svom putopisu, opisujući Vlahe, među ostalim, kaže: »(...) ne ispovijedaju niti kršćansku vjeru. Njihova imena židovskog su porijekla, pa neki čak i vele da bijahu Židovi koji narod nazivahu braćom« (Viajes de Benjamin de Tudela 1160-1173, ed. *Ignazio González Llubera, Madrid, 1918., str. 61 s.*)

³⁵² Aleksandar Solovjev, *Fundajajiti, Patareni i Kudugeri u vizantinskim izvorima*, u: *Zbornik radova knj. XXI. SAN. Vizantinološki institut knj. 1, (Beograd, 1952.), str. 125.* O Bogumilima vidi još opširnije: Ivan Dujčev, *I Bogomili ne4i paesi Slavi e la loro storia*, u: *Medioevo Bizantino-Slavo I, (Roma, 1965.), str. 251-282,* (s veoma bogatom bibliografijom); M. Miletić, I. »Krstjani« di Bosnia alla luce dei loro monumenti di pietra, *Orientalia Christiana analecta, n. 149, Roma, 1957.; Jaroslav Šidak, Studije o »Crkvi Bosanskoj« i Bogumilstvo, Zagreb, 1975.*

³⁵³ P. S. Nasturel, *Le Christianisme roumain a l'époque des invasions barbares...*, str. 234-238; Isti: *Les Valaque de l'espace byzantin...*, str. 70-71.

strukture,³⁵⁴ mišljenja sam, kao stoje već istaknuto, daje i to kršćanstvo bilo ipak arijanskog, odnosno semarijanskog karaktera. Na takav zaključak navodi i njihovo lako prelaženje iz jednog vjerskog sustava u drugi, konkretno iz kršćanskog u islam. Ovaj zaključak podupiru i heretička učenja te pokreti s različitim nazivima koji su bili prisutni na ovim područjima. Uostalom, razni heretički pokreti su odraz složene političke i socijalne stvarnosti na određenom prostoru i u određenom vremenu. To se jasno očituje u bogumilstvu, čijem je širenju na zapadnom dijelu Balkanskog poluotoka u doba Komnena pridonijelo ujedinjenje prostranih balkanskih teritorija.³⁵⁵

O širenju te hereze u Bizantskom Carstvu iscrpno nam govore Ana Komnena,³⁵⁶ Niceta Choniates³⁵⁷ i drugi.³⁵⁸ Dapače, bizantski autori nam govore i o kolonizaciji heretika na području Trakije u VIII. stoljeću, i to u više navrata.³⁵⁹ Sirenje bizantskog pravoslavlja smatralo se je neprijateljskim činom, zbog čega su Vlasi svojim bogumilstvom pojačavali svoje političko i socijalno neprijateljstvo prema bizantskoj carskoj vlasti.³⁶⁰ A ako se ovome doda da su se na području Balkana dugo održali elementi gnosticizma i njemu slični,³⁶¹ onda je shvatljivo to vjersko prelamanje kod Vlaha. A kako su se pri tome u liturgiji služili svojim, a ne grčkim jezikom, iako su bili kršćani, oni su za bizantsko-konzervativni mentalitet bili barbari.³⁶²

Većje rečeno daje bogumilstvo bilo mnogolika herez. Kao jedan od oblika te hereze među Vlasima je hereza *Fundajajita*?™

Ne ulazeći u analizu sadržaja te hereze, važno je istaknuti da značenje imena dolazi od grčke riječi *founda* -*funda* sa značenjem *torba*. Zanimljivo je da se islamizirani Vlasi Dibre, Kičeva, Skoplja i Sar-planine zovu *Torbeši*.³⁶⁴ Kako to ime

³⁵⁴ P. S. Nasturel, *Les Valaques de l'espace byzantin...*, u: *Les Aroumains*, str. 71.

³⁵⁵ I. Dujčev, *I Bogomili...*, str. 281. Zapravo, prema mišljenju suvremenih povjesničara bogumilstvo se smatra kao »the first European link« (»prva europska karika«) tisućgodišnjeg lanca koji je počeo u III. stoljeću poslije Krista Manijevim propovijedanjem u Mezopotamiji i pripojeno se je Albigenzima u južnoj Francuskoj u XIII. stoljeću (I. Dujčev, nav. dj., str. 251-252).

³⁵⁶ Anne Comnene, *Alexiade III.*, (Paris, 1945.), str. 178,5-182, 23 (ed. B. X. Leib).

³⁵⁷ Niceta Choniatae, *Thesaurus Orthodoxiae*, u: PG CL, coli. 28c-29a.

³⁵⁸ I. Dujčev, nav. dj., str. 259; Alois Schmaus, *Der Neumanichäismus auf dem Balkan*, u: *Saeculum 2/2*, (München, 1951.), str. 277.

³⁵⁹ I. Dujčev, nav. dj., str. 265.

³⁶⁰ Isto, str. 266, 280.

³⁶¹ Isto, str. 263.

³⁶² Hans Ditten, *BF IV./1972.*, str. 287-298.

³⁶³ Gerhard Ficker, *Die Phundagiagiten. Ein Beitrag zur Ketzergeschichte des byzantinischen Mittelalters*, (Leipzig, 1908.), str. 1-86,129-277; I. Dujčev, nav. dj., str. 258.

³⁶⁴ A. Solovjev, nav. dj., str. 126.

semantički odgovara imenu *Fundajajiti*, smatram da su ti islamizirani Vlasi ostaci srednjovjekovnih Bogumila na navedenom području.

Drugi oblik bogumilstva na ovome području jesu *patareni*.³⁶⁵ O tome nam jasno govore i zaključci Sinode iz 1316. godine. *Tako je Crkveni zbor* - kaže Fr. Rački - *držan pod heraklejskim metropolitom i eksarhom sve Trakije i Makedonije sudio popu Garijanu, optuženom da je bio kod patarena i prihvatio krivu vjeru bogumilsku*.³⁶⁶ Bez obzira na sve kontroverze, bitno je da se maninejski izraz *Katari* na području Makedonije, odnosno području Vlaha zamijenio s imenom *patareni* i postao sinonim za bogumile.³⁶⁷

Sljedeći oblik bogumilstva u Vlaha u Makedoniji jesu *Kudugeri*, i to još početkom XV. stoljeća. Obično se smatra daje ovaj naziv sirijskog porijekla, koji je u XI. stoljeću bio oznaka za Druže.³⁶⁸ Ta hereza bila karakteristična ne samo za Vlahe u Makedoniji nego i za Vlahe u Hercegovini.³⁶⁹

Nisam ulazio u analizu doktriniranih sadržaja navedenih hereza. To uostalom i nije bila namjera ovoga rada. O tim fenomenima postoji veoma bogata literatura. Jer ti su heretički fenomeni, koliko god su značajni po svojim religioznim, doktrinarnim, socijalnim ili pak političkim aspektom, još više značajni i zbog recipročnih odnosa naroda različitih geografskih pa i kulturnih prostora, i to između Azije i Bizanta te i između Bizanta i balkanskih naroda.³⁷⁰ U tome je osobito bogumilstvo u svim svojim različitim oblicima imalo veoma značajnu ulogu. Zapravo taj vjerski sinkretizam kod pastirskih, odnosno nomadskih populacija, koje su sklone ne samo prirodnoj religiji nego i kojekakvim praznovjerjima, jasno se očituje u svojstvu mimikrije prema službenoj Pravoslavnoj crkvi, čija je bizantska dugotrajna i

³⁶⁵ Naziv »pataren« potiče od imena milanske četvrti Pataria, gdje su se prodavale stare stvari (PATES) i gdje se je skupljao milanski proletarijat (v. Glossarium mediae et infimae latinitatis conditum a Carolo du Fresne Domino Du Cange, VI./1886, str. 21, s. v. Patarinus; Fr. Rački, Bogumili i Patareni, Zagreb, 1931.²; J. Goetz, Kritische Beiträge zur Geschichte der Pataria. Archiv für Kulturgeschichte 12 (1914.), str. 17,164 ss; G. Schwartz, Die Herkunft des Namens Pataria, na istome mjestu, str. 402 s; A. Solovjev, nav. dj, str. 128. Međutim, I. Dujčev, smatra da to dolazi od riječi »Pater noster« po kojem su se sljedbenici ove hereze nazivali »Patareni«, »Patarini« kao narodni naziv (v. I. Dujčev, nav. dj, str. 277; Isti: Byzantino-slavica, 19 (1958.), str. 318-319; Isti: BZ, 51 (1958.), str. 214.

³⁶⁶ Fr. Rački, nav. dj, str. 489.

³⁶⁷ A. Solovjev, nav. dj, str. 126-130,145.

³⁶⁸ Du Cange, Glossarium mediae et infimae graecitatis, II, App. s. v. Koinov/epoc.; M. Miletić, nav. dj, str. 82, smatra daje ime Kuduger prvotno označavao monaha koji je nosio torbu, a onda je postao sinonim za heretika; Dragoljub Dragojlović, Kudugeri kod balkanskih naroda, u: Balcanica VIII./1977, str. 129-135.

³⁶⁹ J. Šidak, Crkva bosanska, (Zagreb, 1940.), str. 86; A. Solovjev, nav. dj, str. 135-144.

³⁷⁰ Definišući bogumilstvo, A. Schmaus kaže daje ono: »die letzte umfassende religiöse Ost-West Bewegung, die im Zeitalter der Kreuzzüge danach strebt, das in der Kirche organisierte Christentum durch eine Religion eigener, im Wesen dualistisch-gnostischer Prägung zu ersetzen« (A. Schmaus, Saeculum 2, 2 (1951.), str. 271.

složena liturgija, popraćena raznoraznim i nerazumljivim obrascima, bila neshvatljiva, pa i teško odnosno samo površno prihvatljiva.³⁷¹

Već analiza obreda i običaja tih pastoralnih populacija, bez obzira na posljedice navedenih dualističkih hereza, koje svakako nisu nebitne u stvaranju svjetonazora i religioznih predodžbi pokazuju opstojnost dvaju različitih sadržaja u njihovom kulturnom i duhovnom poimanju svijeta i čovjeka u njemu, a to je mediteranski i indoeuropski sadržaj. Za razliku od mediteranskog, koji je stariji i karakterističan za sedentarne kulture, indoeuropski je mlađi i karakterističan za kulture došljaka. To je prisutno u svakodnevnom životu Vlaha, što se može dokazati ako se makar i površno analiziraju određeni fenomeni kao što su svetost ognjišta, odnos prema gostu, značaj obiteljskog života i rodbinskih veza, patrijarhalni autoritet, uloga žene u obiteljskom životu i tako dalje. Sve se to odražava i u njihovom mitskom tumačenju i poimanju svijeta i života koji je odraz neprestanog sukobljavanja božanstva i demona. Upravo onako kao u predklasičnoj Grčkoj geometrijskog stila u umjetnosti.

Jasno je da se takav mentalitet teško može uključiti u jednu nametnutu crkvenu instituciju s točno utvrđenim liturgijskim kulturnim obredima. Vlasi su, istina, gradili crkvene objekte, štovali svece, a osobito sv. Nikolu. Ali sve je to bio samo odraz vanjskog predstavljanja bez stvarnoga vjerskog i crkvenog sadržaja. Jer, kako ističe Gustav VVeigand, Vlasi (Frašerioti)^{371a} imaju određenu averziju prema kleru i crkvi. Za njih je važnije da im dijete postane razbojnik, nego da se posveti duhovnom zvanju.³⁷² Stoga Kekaumenova konstatacija da su Vlasi nevjerni, bezbožni, nije imao samo retoričko izražavanje, nego odraz upravo navedene stvarnosti religiozne misli na ovim područjima. Navedena konstatacija Kekaumena nije usamljena u bizantskoj literaturi. Jer Nicifor-Gregorije (1295.-1359.) u doba provale barbara smatra Vlahe za narod kojemu se nikad nije moglo vjerovati.³⁷³ To potvrđuju i narodne poslovice naroda koji kohabitiraju s Vlasima, a koje se odnose na vjerolomnost vlašskog mentaliteta.

Političko-socijalne strukture balkanskih Vlaha i njihova ekonomska djelatnost

Što nam bizantski autori pružaju o političkim i socijalnim strukturama i ekonomskoj djelatnosti Vlaha? Može se slobodno reći, vrlo malo ili nimalo.

Srednjovjekovna historiografija tako reći, kako ističe G. Ostrogorski, nije posvećivala nikakav interes za unutarnju strukturu države, osobito za ekonomske

³⁷¹ I. Dujčev, nav. dj., str. 276.

^{371a} U Albaniji je dio njih islamiziran i to je poznata sekta Bektašija, a dio je ostao u pravoslavlju

³⁷² Gustav Weigand, Die Arumunen. Ethnogra phisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Voël der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren, II. (Leipzig, 1895.), str. 117.

³⁷³ Nicephors Gregorios Historiae II., str. 247; M. Gyóni, AAASH/I.-3-4 (1952.), str. 513.

okolnosti.³⁷⁴ No, unatoč tome na osnovi pojedinačnih podataka može se koliko-toliko dati određena, iako blijeda, slika socijalne, političke organizacije Vlaha i njihove ekonomske djelatnosti.

Osnovna institucija socijalne tipično vlaške organizacije bez sumnje je *katun*. Koliko god se o tome raspravljalo, ipak se o njegovoj strukturi i funkciji mišljenja dijametralno razilaze.³⁷⁵ Uzrok tome svakako treba tražiti u pristupu objašnjenja i shvaćanja pojma *vlah*. Naime, historiografija je nekih balkanskih naroda, pa i bivših jugoslavenskih zemalja, polazeći od romantičarskih stajališta Konstantina Jirečeka i Stojana Novakovića, kao što je već rečeno, poricala svaki etnički sadržaj pojmu *vlah*, smatrajući ga sinonimom za *pastira*. Jer, prema navedenim shvaćanjima, počevši još od XII. stoljeća, u tim je zemljama velika većina pastirskih zajednica slavizirana, odnosno grecizirana ili albanizirana. Shodno tome i socijalna institucija *katun* nije bila homogena, na krvnom srodstvu zasnovana, etnička i socijalna struktura,³⁷⁶ dotle je za većinu rumunjskih znan-

³⁷⁴ G. Ostrogorski, nav. dj, str. 436-437.

³⁷⁵ M. S. Filipović, Katun u našoj historiografiji, u: »Simpozijum o Srednjovjekovnom Katunu održan 24. i 25. novembra 1961. (Sarajevo, 1963.), str. 9-17.

³⁷⁶ M. S. Filipović, Struktura i organizacija srednjovjekovnih katuna, u: »Simpozijum o srednjovjekovnom katunu...«, str. 45-120. Međutim, Branislav Đurđev, Teritorijalizacija katunske organizacije do kraja XV. veka, u: »Simpozijum o srednjovjekovnom katunu...«, str. 143-170, smatra da su to u biti zajednice užeg srodstva; dok Nada Klaić misli da »termin katun može imati više značenja (...). On označava i prvi stočarski katun, kao i imanje jednog, recimo, vlašskog velikaša ili, barem plemića«, dotle Ivan Božić misli »da naziv katun ne bi značio teritorijalno prostranstvo, već način udruživanja« (Radovi. ANBH, knj. LXXXIII. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 22. Sarajevo, 1983, str. 171). Albanski, pak, medievista Selami Pulaha smatra da su to pastoralne zajednice u jakim rodbinskim odnosima i zovu se prema njihovim patronimima. On je, prema S. Pulahi, bio sezonskoga karaktera uvjetovan o ljetnoj paši. Pa zato su bili u stalnom pokretu (v. S. Pulaha, Kontribut për studimin e ngulitjes së Katuneve dhe krijimin e fiseve në Shqipërinë e Veriut në shekujt XV-XVI (Contribution à l'étude de la territorialisation des Katun et de la formation des Fis en Albanie du nord), u: Studime historike 1/1975. (Tiranë), str. 75-110, (dalje: SFf); Isti: Mbi gjallërimin e lidhjeve farefisnore në Shqipërinë e Veriut në shek. XVI-XVII (La reprise des liens gentilices et la formation des fis en Albanie du nord dans les XVI-XVII siècles, u: SH 2/1975, str. 121-145. Prema M. Sufflayu na albanskom su teritoriju nastala tri plemenska oblika, a u Crnoj Gori dva: to su »primarna«, a to su ilirska plemena koja su nastala tijekom rimske vladavine, te »sekundarna« prije XIV. stoljeća i to ukupno 13 albanskih plemena, a od kraja XIV. stoljeća u sjevernoj Albaniji kao posljedica turskih nasrtaja i nestanka postojećih državnica iz katuna nastaju plemena koje smatra za »tercijarna«; dotle kod Crnogoraca postoje dvije gentilne formacije, a prva su slavenska plemena iz vremena nakon njihova dolaska na Balkan i iz Katuna u XIV stoljeću nastaju nova plemena (v. M. Sufflay, AAAJE II./1924.), str. 198 ss; Isti: Srbi i Arbanasi, Beograd, 1925, str. 51-126). Daleko bi nas odvelo kada bih se zadržao i dalje na donošenju stajališta drugih srpskih, pa i ostalih autora koji su u vrijeme bivše Jugoslavije pisali o navedenim problemima. Osnovni je nedostatak svih tih razmišljanja da se pojmu »vlah«, što se tiče vremena sve do XVI. stoljeća, negira etničko značenje i sadržaj, što nikako, kao što se pokazalo i iz ovoga rada, nije prihvatljivo (v. Anca Tanasoca, Despre acceptiunile terminulu »vlah« in istoriografia iugoslava, u: Cercetari de istorie si civilisatie sudest european, III, 1968, Bucaresti, 1987.).

stvenika *katun*, kao osnovna socijalna institucija, bio karakterističan samo za Vlahu sjeverozapadnoga balkanskog područja, čiji su izdanak i Istrorumunji u Istri.³⁷⁷ Za ostale pak Vlahu na Balkanu ta se socijalna institucija nazivala/a/care, a sastojale su se od više srodnih obitelji pod vlašću *čelnika* ili *kihaje* (od turskog *kehaia*, albanski *qehaia čehaja*).³⁷⁸ To se jasno vidi iz podataka Kekaumena, koji govoreći o pripremama ustanka Vlaha protiv bizantske vlasti godine 1066., kaže *da ti Vlasi Tesalije zajedno s obiteljima od mjeseca travnja do rujna obitavaju na planinama Bugarske, a zimi u Tesaliji*.³⁷⁹ Ali i unatoč tome, ne može se poreći sličnost funkcije između *katuna* i *falcara*.³⁸⁰

Bez obzira na navedena različita mišljenja o karakteru i konotaciji socijalne institucije *katuna*, treba ipak naglasiti daje on poznat kod svih pastoralnih populacija i to kako kod Vlaha, Albanaca, Bugara i Grka, tako i kod Srba, u Crnoj Gori, Hercegovini, dalmatinskom primorju, na području Cetinske krajine i Velebita.³⁸¹

Pri tome svakako treba imati na umu daje pojam *katun* ostavio traga i u toponimiji. Tako se u srebrnoj buli despota Nicefora Duke iz 1266. godine mjeseca rujna, kojom Nikoli Maliasenu potvrđuje sve posjede manastira Macrinitissae,

³⁷⁷ August Kovačec, Jezik istarskih »Rumunja«, u: Annales. Anali za istarske in mediteranske studije - Annali di Studi istriani e mediterranei. 6. Séries historia et Sociologia 2., Koper, 1995., str. 69.

³⁷⁸ Th. Capidan, Romanii nomazi, u: Dacoromani, V/1927., str. 214-215 i 341-342; Isti: Les Macedo-Roumains. Esquisse historique et descriptive des populations Roumaines de la Péninsule balcanique, Bucarest, 1937., str. 43-46; Anca Tanasoca et Nicolae-Serban Tanasoca, Ancienneté et diffusion du »Catun« Vlaque dans la Péninsule balkanique au Moyen XX age, u: RESEE XXVII, 1-2 (1989.), str. 144. G. Weigand, opisujući pastoralnu zajednicu balkanskih Vlaha, a osobito Frašeriota, kaže daje »čelnik« *xeXiyvâç* još potkraj XIX. stoljeća bio glava zajednice koji je pod sobom imao grupu od 20 do 200 obitelji. Čelnik je upravljao traženjem pašnjaka, on je plaćao porez, carinske pristojbe itd. Članovi zajednice koji su mu bili podložni, bili su dužni već prema broju svojih ovaca davati izvjesna davanja. S druge strane većina stada (pokatkada i po desetak tisuća) bilo je njegovo vlasništvo. On je također imao funkciju suca i raspolagao je životom i smrću svojih podanika. (v. G. Weigand, nav. dj., L, str. 185-187).

³⁷⁹ Kekaumen, Strategikon, p. 258; FHDR III./1975., str. 32, n. 7:... *einôvxoç 8e Kai Jtpôç BXâxouç KOV etai xà Kxrvri i>i&v Kai ai yuvaîKeç vûv; aûxoi einov eiç tà opn BoiA-yapiaç omtoç yâp e^oucn xûrcov, ïva xà xcov B^a^cov Kxf|vr| Kai ai cpau,iA,iat aûxôn eiaiv ànâ 'AKOIKXIOV p.T)vôç êtoç XejtxepPpioi) unvâç èv 'b|yr|>.oiç ôpeoi Kai \v>xpoxâoiç XÔJIOIÇ.*

³⁸⁰ Th. Capidan, Romanii nomazi, u: Dacoromania V/1927., str. 231-232; Anca Tanasoca et Nicolae-Serban Tanasoca, RESEE XXVII/1-2 (1989.), str. 140-141. Ipak treba istaknuti da je vaj pojam posvjedočen i kod Meglenorumuna (v. Anca Tanasoca et Nicolae-Serban Tanasoca, RESEE XXVII./1-2 (1989.), str. 141). Riječ »falcare« doalzi od latinskog faix »srp«, »kosa«, a zapravo znači »dio zemljišta u obliku srpa« koje je po svoj prilici bilo zauzeto od grupe obitelji. Kako ova riječ nije postojala kao apelativ u jeziku Macedo-Rumuna, Th. Capidani smatra daje ova socijalna organizacija stara (v. Th. Capidan, Les Macedo-Roumains..., str. 43-44).

³⁸¹ Silviu Dragomir, Vlahii din nordul Peninsulei..., str. 114. Prema Petru Skoku, Etimološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika I.-III., Zagreb, 1971-1973., s. v. »Katun«, najstariji podatak za postojanje katuna bio je iz godine 1278.: »Miroslau blacus de Catono Ladovich«:

spominje Katun koji se nalazi na području Demetriade, u kraju gdje se nalazi mnogobrojna vlaška populacija. Isto se tako u Zlatnoj buli iz godine 1289, kojom car Andronik II. Paleolog potvrđuje posjede manastira Svete Marije Eleuzejske, spominje u Tesaliji Vlahokatun, nazvan također Praktikatus.³⁸² Takvih toponima ima i na području Albanije, kao što su Katuna, Katunet, Lakatuni i dr. Iz navedenih primjera, a osobito izonih s područja Tesalije, jasno se vidi daje ta socijalna institucija karakteristična upravo za vlaški etnički element na prostorima Balkanskog poluotoka.³⁸³

Ne ulazeći u problem etimologije riječi katun, za koju postoje mišljenja daje *ilirski, tračka, uraloaltajska, protubugarska?*³⁸⁴ odnosno paleobalkanski zajednički substrat rumunjskog i albanskog jezika koji je, zahvaljujući Vlasima, postao paleobalkanski³⁸⁵ ili pak predindoeuropski,³⁸⁶ valja ipak naglasiti da njezino prvo pojavljivanje u pisanim izvorima ne treba tražiti u srpskim kraljevskim poveljama, nego u djelima bizantskih autora.

Riječ je o jednom značajnom kodeksu u kojem se spominje događaj povezan sa Sv. Gorom Athos, koji je izvjesni monah Ivan Trachonites oko godine 1109. redigirao i čuva se u grčkom kodeksu 382 iz XV. stoljeća u manastiru Iviron. U tom se kodeksu nalaze pisma koja su razmijenjena između patrijarha Nikole (1084.-1118.) u vremenu između 1100.-1104. godine³⁸⁷ i cara, te ih je objavio Ph. Meyer.³⁸⁸ Ivan Trachonites, koji je bio *protos* Athosa, priča o imigraciji Vlaha na poluotok Athos u doba cara Aleksija I. Komnena i patrijarha Nikole. Tu su Vlasi došli s obiteljima i stadom. A što se broja Vlaha tiče on kaže: *Vlaha je u cijelosti bilo tristotine obitelji. Carje rekao da katuni pripadaju patrijarhu tako da je on često njima poželio nametnuti desetinu?*³⁸⁹

Dolazak tih tristotine obitelji Vlaha sa svojim stadom svakako je poremetio mir i red manastirskog života, a njihove su žene, iako odjevene kao muškarci, postala griješna prigoda i napast koja je monahe odvrćala od molitvenog i meditativnog života. Tu je, dakako, nastao razdor unutar monaške zajednice, zbog čega

³⁸² Miklosich-Müller IV, str. 31 (dalje: MM); MM V, str. 255; FHDR IV/1982, str. 112, n. 2; 114, n. 4 (Miklosich-Müller, Acta et diplomata Graeca mediae aevi, vol. IV (1871.), V. (1887.) (Wien).

³⁸³ Anca Tanasoca et Nicolae-Serban Tanasoca, RESEE XXVII./1-2 (1989.), str. 141.

³⁸⁴ Vidi o tome opširnije: Mathias Gyoni, ESR I./2 (1948.), str. 38, n. 1.

³⁸⁵ I. I. Russu, Etnogeneza romanilor, Bucuresti, 1981, str. 290-292; Anca Tanasoca et Nicolae-Serban Tanasoca, RESEE XXVII./1-2/(1989.), str. 142.

³⁸⁶ K. Oštir, Illyro-Thrakisches, AAAJE 1/12 (1923.), Beograd, str. 115.

³⁸⁷ M. Gyöni, ESR I./2 (1948.), str. 30 ss.

³⁸⁸ Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster grösstenteils zum ersten Male herausgegeben und mit Einleitung versehen von Ph. Meyer, Leipzig, 1894, st. 163-183; FHDR IV/1982, str. 51-59.

³⁸⁹ Die Haupturkunden, p. 164; FHDR IV/1982, str. 52: ΤριαΚ΄αΐαι γαρ σπαρταΐα νααυ αΐραβνec, οι ΒΧαχοι, 6 8e ΒααιΧ.ει>c, m-rowo«; e^eyEv etvai x& TtaTpiäpxTI wate Kai ÖEkttxiav 7toXAäKic, f|BouW|6ri EIC, aüxolx; Öetvai...

su se patrijarh i car umiješali u nemilu situaciju. U razmjeni pisama između cara i patrijarha vidi se da je bilo riječi o definitivnom utvrđivanju pravnog položaja Vlaha. Kako su ovi Vlasi bili organizirani u *katounai* pod vlašću patrijarha, car je onda odlučio da ih izuzme iz njihovih fiskalnih obveza. Iz ovoga se jasno vidi da je katun kao osnovna socijalna organizacija Vlaha bio poznat puno ranije u bizantskim izvorima negoli u srpskim carskim poveljama i daje takvih *katuna* na Helkidi bilo više, te da su početkom XII. stoljeća u Bizantu, kao i u Srbiji u XIII. stoljeću, carevi ustupali svoja fiskalna prava patrijarhu odnosno Crkvi.³⁹⁰

Katun kao osnovna socijalna institucija spominje se i u *Aktima manastira Lavre iz XII. stoljeća*. U inventaru tog manastira spominje se i nekoliko vlaških *katounai* s područja Moglena, koji su bili donacija arhonta Nicefora Kefalasa. U tim se, *Aktima* spominju i pašnjaci kojima raspolazu Vlasi na području Vodena.³⁹¹

Bez obzira na različitost u nazivim navedene socijalne institucije Vlaha, ona je, ipak, zajednička za sve Vlahe, to jest i Arumune, Meglenorumune, odnosno Vlahe sjeverozapadnoga balkanskog područja.³⁹² Ako se pojavljuje negdje drugdje izvan vlašskog etnogeografskog prostora - kao što je već spomenuto u Dalmaciji, i na području Morlaka - onda je to samo odraz migracija čiji fenomen nije bio stran ne samo na balkanskim prostorima.

Nositelji javnopravne i političke vlasti kod Vlaha bili su uglavnom bogati i viđeniji ljudi. To su svakako čelnici koji su bili rodovski glavari i koji su uz upravno-pravnu vlast pokatkada imali i vojničku, kao što se jasno vidi i kod Kekaumena,³⁹³ kada govori o pripremama ustanka Vlaha godine 1066, odnosno Niceta Choniata, kada govori o vlaškoj dinastiji Asenida koji su bili organizatori ustanka protiv bizantske vlasti 1185.-1186. godine.³⁹⁴

Uz *čelnike* u bizantskim se izvorima spominje i vlaški *arhont Georgije Pachymer govori o izvjesnom Taranosu, koji je 1259. godine bio arhont Tesalije, inače*

³⁹⁰ Anca Tanasoca et Nicolae-Serban Tanasoca, RESEE XXVII./1-2 (1989.), str. 143.

³⁹¹ Actes de Lavra, premere parti: des origines a 1204, édition diplomatique par P. Lemerle, A. Gouillon, N. Svoronos avec la collaboration de Denise Papachryssanthon, Paris, 1970.; Appendice II, gdje su citirani vlaški *katounai*, I, 46 (kod Anca Tanasoca et Nicolae-Serban Tanasoca, RESEE XXVII./1-2 (1989.), str. 144, n. 23).

³⁹² S. Dragomir, Vlahii..., str. 114; Anca Tanasoca et Nicolae-Serban Tanasoca, RESEE XXVII./1-2 (1989.), str. 144.

³⁹³ Kekaumenost Strategikon, p. 258; FHDR III./1975, str. 32, n. 7; M. Gyöni, Les premiers mentions historique des Vlaques des Mont Balkans, u. AAASH I./3-4 (1952.), str. 502, n. 39.

³⁹⁴ N. Choniatae Historia, I, 5, p. 485; FHDR III./1975, str. 254, n. 9. P. S. Nasturel donosi podatak o dobročiniteljici manastira sv. Ivana Prodromskog na planini Ménéséi blizu Sera (Makedonija). Taj je dokument iz godine 1344. ili 1345. i kaže daje Marseinga kupila jedan atelje za monahe. Pod ovim pojmom P. S. Nasturel razumijeva titulu njezina supruga. On to tumači kao *t s e l i n g a*, grčka riječ ženskoga roda i rumunjski pridjev *m a r e* »velik«. Iz toga zaključuje da je ona bila udana za velikog čelnika vlašskog porijekla. Uostalom, tekst spominje i jednog manastirskog proskathemena (v. pojmom P. S. Nasturel, Les Valaqued de l'espace..., u: Les Aroumain..., str. 63).

*tast Ivana Duke Anđela.*³⁹⁵ Po svojoj prilici posrijedi ista osoba ili imenjak Taranos, koji je u Epiru, u Tzermenikonu u arhontiji Hoteahovskoj imao svoju domenu i crkvu sv. Nikole.³⁹⁶

Pretpostavlja se da je pod srpskim utjecajem nastao pojam *vojvoda*, kako na području Dunava, ali i u južnim predjelima Balkanskog poluotoka. U prilog tome bio bi svakako toponim Voivonda (današnji Vasiliki, Z. M.), nedaleko do Meteora između Trikala i Kalambakia. U potvrdi tome P. S. Nasturel donosi i freske seoske crkve Vitsa u Epiru na kojima je predstavljena raskošna bizantska nošnja vrlo dostojnog vojvode Mihajla Therianosa i njegova sina Georgija, koji su 1412. godine sagradili crkvu posvećenu sv. Paraskevi Monodendrijskoj.³⁹⁷

Unatoč navedenim pravno-političkim funkcijama, unutar samih vlaških zajednica bizantska je vlast imala svoje političke predstavnike. Svi su barbari bilo zbog jezika ili pak uljudbenih odlika, a rečeno je da su Vlasi, za bizantsku vlast, bili barbari, potpadali pod bizantskoga provincijalnog stratega odnosno arhonta. Njih je imenovao sam bizantski car. Izrazit je primjer tome Nikoulitsa, o kojem na više mjesta govori i Kekaumen.³⁹⁸

Suvremeni su vlaholozi zaključili da su balkanski Vlasi bili organizirani u jednoj hijerarhiji pod određenim knezom pod kojim *suprimikiuri*, tj. činovnici u bizantskoj administraciji,³⁹⁹ kao i *allagatori*.^m

Već iz dosada rečenoga jasno proizlazi da su balkanski Vlasi, unatoč svome nomadstvu, sa socio-političkog aspekta veoma strukturirana zajednica. Različiti

³⁹⁵ Georgios Pachymeri I., I., 30, p. 83; FHDR III./1975., str. 442, n. 1: ... ÈΚΕΪΒΟÇ Kal γὰρ τῶν ΚΚΚ8' αὐτῶν τῆς τοῦ Ταπρῶα *Qvyaxpx* αὐεβν... Su v at ôç τῆς ΚΚῦ ὠνοç atpaTTiyeïv Kal jipoo"KTào"6ca.

³⁹⁶ Demetrios Chomatianos, LXXX., f. 155-156; FHDR IV./1982., str. 86: 'Ev ἐ-σέπεῦ xocpico ϩῆθ TTIV ἀpxovxiav ÔVTI TOV Xoteaxôpov), TÇepu,eviKG) 8è XeyopÉvq], vaôç àveynepuivoç èattv àvnpovE'ÛTCûv è-cûv km CTavipojiriylou TIVÔÇ TOË *npo èyiov* ἀpxiepéocç, elç ôvou.a èv Ayioiç Ttaxpôç TÏCÏV NiKoXàou

Jus Graecoromanum, cura J. zepi et P. Zepi, VII, Atena, 1931. (reprod. Scientia Aalen, Darmstadt, 1962.)

³⁹⁷ P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace..., u: Les Aroumains..., str. 63. »Vojvoda« kao vojni zapovjednik spominje se 1385. godine u svezi s Katunom Ročevićem koji Vlasima daje »Vojvodu« (v. Mladen Ančić, Gospodarski aspekti stočarstva Cetinskog Komitata u XIV. st., u: Acta historico-oeconomica Jugoslaviae, 14/1, (Zagreb, 1987.), str. 82, (dalje: AHOEJ).

³⁹⁸ Kekaumenost Strategikon, p. 252,254,256; FHDR III./1975., str. 26, n. 6, str. 28, n. 6; str. 30, n. 7; H. Ahrweiler, Recherche sur l'administration de l'Empire byzantin aux IX^c-XI^c siècles, u: Bulletin de Correspondance hellénique, 84/1960., str. 33, 38, 39; P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace byzantin..., u: Les Aroumains..., str. 52, 61.

³⁹⁹ Acta Zographiensa, p. 106, nr. 47; FHDR IV./1982., str. 306,307, n. 1, (Actes de Zographon, publié par W. Regel, E. Kurtz et B. Korablev, Petersburg, 1907.).

⁴⁰⁰ Kakva je bila njihova funkcija nije mi jasno. Međutim, N. Choniatae, Historia, p. 9; FHDR III./1975., str. 342, spominje Alloge, katun u Trakiji. Iz ovoga e, po meni, može zasigurno reći daje to bila određena funkcija u rodovskoj zajednici - katunu.

socijalni slojevi, osim u političkoj hijerarhiji, predstavljali su značajan čimbenik i u gospodarskom području. O tome ima nemalo podataka u djelima bizantskih autora.

Kekaumen, opisujući u detalje ustanak Vlaha protiv bizantske vlasti, iznosi jedan razgovor vođen početkom lipnja 1066. godine između Nikoulitse, stratega Hellade s predstavnicima Vlaha u Larisi, u kući Vlaha Berivoja,⁴¹¹ nastojeći ih odvratiti od njihovih namjera. Zasiurno je da se tu radi o nekom viđenom Vlaha, moguće i *čelniku*, iako se iz teksta ne može izričito zaključiti. Ali zato Ana Komnena, pišući o događajima iz godine 1094, u svojoj *Aleksijadi* izričito spominje izvjesnog Puidilu (Budilu), vlaškog plemića. Naime, kako su se Kumani pripremali napasti Jedrena (Adrianopolis), *Noću je* - kaže Ana Komnena - *došao izvjesni Poudilos, vlaški plemić koji je obavijestio* (sc. cara, Z. M.) *da su Kumani prešli Dunav.*⁴⁰² Ana Komnena kaže da je on bio *ekkritos*, tj. *izabran*, što podrazumijeva čovjeka iz viđene obitelji, odnosno, kako ističe M. Gyóny, bijaše *čelnik*, po svoj prilici vlasnik stada koji je ljetne pašnjake imao na istočnim predjelima planine Balkana, a zimi na desnoj obali Dunava.⁴⁰³ Zapravo iz ovoga se jasno može zaključiti da je Poudilo (Budilo) bio iz Paristriona (Dobruđa), lojalan Carigradu.

Na temelju navedenih podataka, P. S. Nasturel smatra da su Vlasi na području Dunava, konkretno Paristrionu, bili organizirani pod vlašću plemića, a možda i *juzija*.⁴⁰⁴ U bizantskim se izvorima susrećemo i s pojmom *prokritoj*, koji znači plemstvo.⁴⁰⁵

Svakako da u taj gornji društveni sloj balkanskih Vlaha ulaze i veliki zemljišni posjednici, koji su zasiurno imali ne samo određenu političko-pravnu, nego i vojnu funkciju. Neki od tih veleposjednika poznati su i imenima.

Jedan od njih je izvjesni Chrysos, za koga Niceta Choniates kaže da je bio vlaškog roda, da je govorio barbarski, a to je, kao što se vidjelo u bizantskoj terminologiji, vlaški jezik i da je Bizantincima zadavao velike neprilike. On je naime 1199. godine bio voda ustanka protiv Bizantskog Carstva.⁴⁰⁶ Drugi je pak izvjesni Ivanko, koji se je također suprotstavio carskoj vlasti, iako je bio oženio carevu

⁴⁰¹ Kekaumenos, Strategikon, p. 256; FHDR III./1975, str. 30, n. 7: ...είq ΤΙV oiiciav BepiPoov zov BXaxot>.

⁴⁰² Anna Comnene, Alexiade X, II, 6, 20-23; FHDR III./1975, str. 114, 12, 6: ΝWΤO; 8e KaTcc^aPovToc, Ilo\SiXo\ -nvoc, EKKpuoi) tébv BX.&xcov Kod TIV téov Kopavcov 8id zov AccvoupEcoc, 8ia7t£paioxnv anKajzilavzo^...

O mjestu gdje su Kumani prešli Dunav ima različitih mišljenja. Prema M. Gvoniui, AAASH 1/3^4 (1952.), str. 512-513, bio bi to tjesnac između planina Prjeslavska i Karnobadska, istočno od tjesnaca Kipka. To smatra i W. Tomaschek, Zur Kunde der Haemus-Halbinsel..., str. 484.

⁴¹¹³ M. Gyóny, AAASH 1/3-4 (1952.), str. 513-514.

⁴⁰⁴ P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace..., u: Les Aroumains..., str. 53.

⁴⁰⁵ Isto, str. 62.

⁴⁰⁶ Niceta Choniate Historia, II, 3, str. 643; III, 1, str. 665 ss; FHDR III./1975, str. 282.

nećakinju, zbog čega se je preimenovao u Aleksija.⁴⁰⁷

Vlasi su se dijelili na nekoliko socijalno-pravnih kategorija, u pravno-posjedovnom smislu oni su vlasnici pokrajina feudalaca, manastira ili zavisni od njih ili drugih crkvenih posjeda kod kojih im je socioekonomski položaj bio lakši nego kod svjetovnih gospodara,⁴⁰⁸ te robovi odnosno *pareki*, što podrazumijeva pridošlice bez građanskih prava; nadalje *proskathemenes*⁴⁰⁹ a to su socijalne strukture koje su se naselile na domeni crkvenog ili laičkog gospodara kojima su plaćali i najamninu.⁴¹⁰ Na nižoj socijalnoj ljestvici spominju se i *douloi*, »sluge«, odnosno *douloparoikoi*; moguće je ovdje riječ o slugama manastira Gore Athos ili pak na nekom veleposjedničkom imanju.⁴¹¹ U krizobuli cari Andronika II. Paleologa iz godine 1321. mjeseca lipnja, kojom se potvrđuju svi posjedi crkvi Joaninoca, spominju se i Vlasi *astrateutoi*.⁴¹² Po svojoj prilici radi se o osobama koje nisu bile vojni obveznici.

Premda navedene društvene i političke strukture jasno odražavaju raznorodnost gospodarskog privređivanja, ipak je nomadstvo osnovno obilježje života Vlaha,⁴¹³ bez stalnih naselja i pašnjaka. Svakako, to je ovisio o reljefu teritorija na kojemu su pasli stoku, klimatskim uvjetima ali i o političkim okolnostima. Međutim, oni koji su se svakih šest mjeseci premještali u cikličkoj izmjeni - proljeće-ljeto, te jesen-zima - prakticirali su transhumancu, odnosno polunomadstvo. Za oba oblika navedenog života, iako se ne može reći da je karakte-

⁴⁰⁷ Niceta Choniatae, Historia I., 4, p. 618, vidi i p. 509; FHDR III./1975., str. 282.

⁴⁰⁸ M. Gyôni, ESR I./2 (1948.), str. 39-40; D. A. Xanalatos, nav. dj., str. 62-63.

⁴⁰⁹ MM, IV, p. 351; FHDR IV/1982., str. 112,2. Demetrios Chomatianos, VII, LXXX, p. 155; FHDR IV/1982, str. 84. Prema P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace byzantin..., u: Les Aroumains..., str. 64, riječ *kathemenes* »nastanjeni ljudi« (bez prefiksa »pros«, koji označava kretanje) bili bi oni Vlasi koji su dugo vremena bili nastanjeni na određenom području ili su pak njihovi potomci (vidi još o tome: G. Ostrogorski, Problem iz istorije vizantijskog seljaštva, u: O vizantijskom feudalizmu, (Beograd, 1969.), »Prosvjeta«, sr. 392 s, 397, 400.

⁴¹⁰ Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster..., p. 163-169; FHDR IV/1982, str. 50-59; M. Gyôni, ESR I./2 (1948.), str. 32; P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace..., u: Les Aroumains..., str. 64; Mladen Ančić, AHOEJ 14/1 (Zagreb, 1987.), str. 74 ss.

⁴¹¹ ; P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace..., u: Les Aroumains..., str. 64 s; G. Ostrogorski, nav. dj, str. 401, 403.

⁴¹² MM V, p. 84; FHDR IV/1982, str. 116.

⁴¹³ Ovaj oblik života na ovim balkanskim prostorima bio je sadržaj književnog stvarlaštva od prve pisane riječi, pa kroz cijelu antiku (v. C. Hôeg, Les Saracatsans, une tribu précédeée d'une notice ethnographique. Paris-Copenhague, 1925.; M. Gyôni, Byzantinoslavica XII./1951, str. 39 ss. Općenito o pastoralnom životu Vlaha u bizantsko doba vidi još: E. Frances, Pastorii vlahi din imepriul bizantin in secculele XIII-XIV, u: Studii. Revista de istorie IX-II (1950), str. 139-146. *Zapravo transhumancu je karakteristična za područja Balkana još upratoriji odnosno u brončano i željezno doba* (v. M. Garašanin, Zur Frage der Transhumanz in der dinarischen Bronzezeit, Balcanica VIII./1977, str. 37-42; N. G. L. Hammond, Migrations and invasions in Greece and adjacentes Areas, New Jersey, 1976.

rističan samo za Vlahe, postoje značajni podaci u djelima bizantskih autora. Ovdje ću se zadržati samo na najizrazitijim primjerima.

Tako već više puta spomenuti Kekaumen u svome djelu *Strategikon* u potankostima opisuje ustanak Grka, Bugara i tesalskih Vlaha, uzrokovan nesnosnom fiskalnom politikom bizantskog cara Konstantina X. Duke (1059.-1067.).⁴¹⁴ U tom opisu nalazi se i jedan veoma značajan fragment koji izričito potvrđuje seminomadizam Vlaha.

Mjeseca lipnja 1066. godine strateg Helade Nikoulitsa vodi jedan poduži razgovor s predstavnicima ustanka s namjerom da ih odvraća od te zamisli. Razgovor se vodi u kući već spomenutog viđenog Vlaha, Berivoja. »I on reče Vlasima« - piše Kekaumen - »gdje su sada vaša stada i vaše žene?« - »U brdima Bugarske« - odgovorište oni. Jer takav je običaj Vlaha. Stada i njihove žene od mjeseca travnja do rujna nalaze se na planinama i to na najvišim. »A zar ćete onda biti oderani od ljudi s ravnice koji su očito na strani cara?« Čuvši sve to Vlasi, pokorište se njegovim riječima.⁴¹⁵

Područje o kojem je riječ, a koje je Kekaumen zasigurno poznao i osobno, nalazilo se u trokutu između gradova Larise, Trikala i Farsale, to je, dakle, područje triju rijeka Salamvrias, Bliuria i Farsalitikosa. Međutim, gdje su se točno nalazili pašnjaci njihove ljetne bačije, odnosno stanovi, teško je sa sigurnošću odgovoriti.⁴¹⁶

Sljedeći izvor koji govori o sezonskom nomadizmu potkraj XI. stoljeća je Aleksijada Ane Komnene.

Kako je u proljeće 1091. godine njezin otac, Aleksije I. Komnen bio opsjedan u Carigradu s kopna i mora, i to od Seldžuka-Turaka i Pečenega,⁴¹⁷ on zapovjedi cesaru Niceforu-Meliseni da što prije zauzme Aenos, mjesto na ušću Marice,⁴¹⁸ pa nastavlja: *da svoje regrute dijelom treba podići među Bugarima i nomadskim plemenima (obično u narodnom jeziku zvani Vlasi). ..*⁴¹⁹ Iz posljednje rečenice jasno se vidi daje Ana Komnena poznavala Vlahe i luči ih od ostalih naroda na Balkanu.⁴²⁰ A područje na kojem je obavljeno novačenje vojnika nalazi se na teritorijima tema Strumice, Soluna, Stare Bugarske, Drača, Helade i Nikopola.⁴²¹

⁴¹⁴ G. Ostrogorski, *Istorija Vizantije...*, str. 323, 347.

⁴¹⁵ Vidi bilj. 379. Izdavačai Kekaumenovog djela B. Wassiliewsky-V. Jernstedt (Petersburg, 1896, 6831-595) umjesto Vlah stavljaju Bugari. Međutim, ovdje sigurno nije riječ o Bugarima nego o Vlasima (v. M. Gyöni, *Byzantinoslavica* XII./1951, str. 34, n. 7).

⁴¹⁶ M. Gyöni, *Byzantinoslavica* XII./1951, str. 34.

⁴¹⁷ G. Ostrogorski, nav. dj., str. 339.

⁴¹⁸ B. Leib, *Komentar, Anne Comnene, Alexiade II, Texte établi et traduit*, Paris, 1943, str. 134, n. 1.

⁴¹⁹ Vidi bilješku 217.

⁴²⁰ M. Gyöni, *Byzantinoslavica* XII./1951, str. 35, s pravom ističe, da autorica, nakon što je pročitala naredbu o regrutaciji koju je trebao provesti Nicefor Melisen, nije oklijevala upotrijebiti stilizirani izraz koji se odnosi na vlaški narod, a to je nomadizam.

⁴²¹ M. Gvoni. isto. str. 36.

O transhumanci balkanskih Vlaha govore nam carska povelja Aleksija I. Komnena iz siječnja mjeseca i povelja carigradskog patrijarha Nikole (1084.-1111.), gotovo istog datuma kao i carska.⁴²²

Kako su ovi podaci iskorišteni prilikom raspravljanja o katunu, ovdje ću se zadržati još samo na nekim detaljima. Naime, iz teksta se teško može zaključiti jesu li ti Vlasi došli i nastanili se na području Gore Athos, i to na traženje monaha ili pak da bi izbjegli teške fiskalne namete. Ipak se s pravom pretpostavlja daje na to utjecao pravno-financijski i ekonomski čimbenik. To se vidi iz činjenice da se intervencijom patrijarha Nikole oni izuzimaju iz carskog fiskalnog režima, a, s druge strane, Vlasi su se u svojstvupar*oikoi*, proizvođači sir i druge mliječne proizvode, te meso, kruh, tkanine itd., osigurali za normalan svakodnevni život.

Međutim, kako su 1104. godine vlaški katuni bili i zbog moralnih razloga protjerani s područja Gore Athos, teško je zaključiti jesu li oni tu imali stalne pašnjake ili su se priviknuli na neku vrst sesilnog života.⁴²³ Prema M. Gyóniu, oni su bili *manastirske sluge - doulopdroikoi*⁴²⁴ koji su možda te pašnjake uzeli u zakup te su ih radom, odnosno uaturi, otplaćivali. Pretpostavlja se da su došli s područja planina Balkana, Rodopa i doline rijeke Marice, a o njihovoj prisutnosti na tim područjima obilno govore bizantski autori.⁴²⁵

U prilog cikličkoga kretanja vlaških transhumanca sa stadima i obiteljima s ravnica u planine i obratno govori *prostagma* Andronika I. Komnena iz godine 1184., kojom se Kumanima potvrđuje pravo pronijarstva na planini Moglen. U tome se spominju i bugarski i vlaški pareci, koji pripadaju manastiru Lavri, ali koji izbjegavaju plaćati manastiru utvrđene dadžbine.

Da su Vlasi značajan gospodarski čimbenik na imanjima manastira vidi se i iz pjesničkoga kazivanja monaha Teodora Prodroma⁴²⁶ iz XII. stoljeća. On u svojim pjesmama nemilosrdno kritizira raskalašeni i neobuzdani život u hrani, piću i odjeći, osobito igumana koji su uglavnom bili iz bogatih obitelji. Međutim, za razliku od tih monasi iz siromašnih obitelji kojem je sloju pripadao i sam pjesnik, ne samo da su se slabije i skromnije odijevali nego i slabije se hranili. Njegove su pjesme značajne jer se iz njih saznaje o proizvodima Vlaha i Vlahinja koji su bili poznati ne samo laičkom svijetu u Carigradu i širem području Sredozemlja nego i monasima i drugim crkvenim osobama.

Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster..., p. 274-275; FHDR IV./1982, str. 50-59; M. Gyóni, ESR *I.12* (1948.), str. 30-42.

⁴²¹ M. Gyóni, Byzantinoslavica XII./1951, str. 36 ss.

⁴²⁴ M. Gyóni, ESR I./2 (1948.), str. 32.

⁴²⁵ Isto, str. 39. Zanimljivo je da o nomadizmu tesalskih i pindskih Vlaha govori i španjolski rabin, Benjamin de Tudela, koji ih je, prolazeći ovim krajevima 1173. godine, upoznao, pa kaže. »stanovnici ovoga teritorija žive u planinama. Ovaj se narod poznaje po imenu Vlah. Sa stajališta brzine Vlasi se mogu usporediti s kozama. Oni silaze s planina da na području Grka pljačkaju. Nitko ih ne može sprečavati i nijedan od vladara nije ih još uspio zauzdati...« (vidi bilješku 206; M. Gyóni, Byzantinoslavica XII.11951., str. 37).

⁴²⁶ K. Krumbacher, nav. dj, str. 749-769, 804-806; Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica 1.2/1958., str. 326-329.

Opisujući listu jela bogatog ručka u manastiru, pjesnik nas upoznaje s raznolikom hranom, pa kaže:

*Otprilike četrnaest jaja i kretskog sira
najmanje četiri svježa sira i malo vlaškog sira;⁴¹⁷*

dotle u drugoj pjesmi u obliku monologa on razgovara sa svojim ogrtačem, na vlaškom poznat kao guna,⁴²⁸ pa pjeva:

*Moj ogrtaču, stari moj ogrtaču, stari i odrpan,
Moj ogrtaču, kada te je Vlahinja tkala
Mnoge je u te suze i teških uzdaha skrila.
To je dobro od tebe, ogrtaču, koji si moj posteljni pokrivač i moj ogrtač,
Tim više, ti si moja košulja, gle, i moja bluz...⁴²⁹*

Iako se u tim povijesnim pjesmama ne govori izričito o nomadizmu, ipak se u ta dva pjesnička kazivanja jasno govori o glavnom proizvodu Vlaha, o siru koji je bio posvuda poznat i tražen,⁴³⁰ te o vlaškim tkaninama iz koje se šila odjeća koju su uglavnom nosili ljudi nižih društvenih slojeva i pastira.⁴³¹

Poznato je daje u Bizantu porezni sustav bio veoma razrađen i primijenjen na nomade odnosno transhumance.

Naime, pored *dekdtosisa* ili *dekateia*, »desetine«, a koji je bio određen za svaku vrstu stoke, taj se porez plaćao i regionalno. Osim toga, oni su morali plaćati i posebnu dažbinu za pašnjake, poznatu kao *ennomion*, zatim za prelazak preko

⁴²⁷ P. 22, V. 198; FHDR III./1975., str. 188:

*Αχ>γα Κ&V SEKa TEa oapa Kai KpntiKOv ropit^iv
'A66fopa K&V Te a a pa Kai BXa%iK6v akv/ov.*

⁴²⁸ Ta je riječ prisutna i u današnjem albanskom jeziku i podrazumijeva grubu tkaninu napravljenu od kozje dlake, dužine do ispod koljena, bez rukava, s kapuljačom, tipično za stočare koji je nose tijekom nevremena - snijega ili kiše. Obično se zove »Guna e bariut« (»pastirski ogrtač«), v. Fjalor i gjuhes shqipe. I, 1981., Prishtine, »Rilindja«, str. 588, s. v.; P. S. Nasturel, *Prodromica*, u: *Bvzantina* 13/1985, str. 765.

⁴²⁹ P. 13, v. 361-365, 2; FHDR III./1975, str. 186, 2:

*Kéjta po\), Tid^iv KĆŦta pov>, TtaXio%aplia\opEVT|,
Kana pou, ov-cav OEBEKEV n. BX&xa va ci cpavn,
tloAAa SČKp-oa ae vEπiaEv Kal o-TEvafpo-bc, pEvć^ovc.,
'EOEV E^CO Kai 7tdjiX(opav, Karta, Kai aŦtavcbcpopiv,
'EoEvav Kai TtOKapiaov, EOEV Kai ETufSa^Tapiv.*

⁴³⁰ Mladen Ančić, *AHOEJ*, 14/1, (Zagreb, 1987.), str. 86 s.

⁴³¹ M. Gy6ni, *Bvzantinoslavica* XII./1951, str. 30, 39; P. S. Nasturel, *Les Valaques de l'espace...*, u: *Les Aroumains...*, str. 67.

državnih posjeda *topoi koinoi*, za torišta koja su se nalazila na tim posjedima *mandratikon*, a za prelazak svoga *stadaporiatikon*.⁴³¹

Transhumanca nije u potpunosti odražavala društveno-gospodarski život Vlaha. Bizantski autori, naime, u svojim djelima spominju postojanje gradova i sela,⁴³³ što pretpostavlja da seje stanovništvo tih naselja bavilo poljoprivredom, vinogradarstvom, trgovinom, transportom i drugim njima mogućim gospodarskim djelatnostima. Sve to navodi na zaključak da se Vlasi u bizantsko doba dijele u dvije kategorije: ekonomsku i vojničku.

I o vojničkoj kategoriji ima dosta podataka u bizantskih autora, koji omogućuju stvoriti sliku o Vlasima kao značajnom vojničkom čimbeniku ne samo u bizantskoj vojsci nego i kao samosvojnom vojničkom faktoru koji je i stvorio Drugo bizantsko carstvo.

Prisutnost Vlaha u bizantskoj vojsci datira još iz 579. godine s vojnim pohodom Komentiola protiv Avara. Oni sudjeluju i 1027. godine u pohodu Konstantina VIII. protiv Saracena na Siciliji,⁴³⁴ te 1082. i 1091. godine u pohodima Aleksija I. Komnena protiv Normana i Kumana.⁴³⁵ Nikola Jorga pak tvrdi da su Vlasi tijekom XII. stoljeća formirali privilegiranu vojsku.⁴³⁶

U svezi s tim zanimljiv je podatak Ivana Skilitse, a koji je preuzeo i Kadren, i govori o ustanku u Makedoniji 976. godine. Tom je prilikom, kako je već rečeno, ubijen David, stariji Samujlov brat od *strane nekih Vlaha putnika*.^{*37}

Kako se riječ *hodites* ne nalazi u Rječnicima Du Cangea i Sophoclesa srednjovekovnoga grčkog jezika, vjerojatno, je to iz klasičnog jezika sa značenjem koji *putuje, putnik*.⁴³⁸ Stoga se postavlja pitanje što se treba pod tim epitetom u so-

⁴³² D. A. Xanalantos, nav. dj., str. 41-42; M. Gyöni, ESR I./2 (1948.), str. 39-40; Isti: Byzantinoslavica XII./1951, str. 38-41.

⁴³³ Kimba Longu odnosno Cimpalung, selo između Strumice i Vardara (Cedren, II, 453; FHDR III./1975, str. 146, n. 26. O obliku imena ovoga lokaliteta postoje različita mišljenja (v. M. Gyöni, RHC 25, n. s. 6 (1947.), str. 155-173; P. S. Nasturel, Vlacho-balcanica., str. 243; »Ezava, vlaško selo koje se nalazi sasvim blizu Andronie«, kaže Ana Komnena (Alexiade V, V, 3,10; FHDR III./1975, str. 84, n. 4). Ima pokušaja da se ovo ime identificira s *današnjim selom* Nezeros, koje se nalazi u blizini planine Ossa, sjeverozapadno od Larisse (FHDR III./1975, Trikalu u kojima su živjeli Vlasi (v. Kekaumen, Strategikon, p. 254; FHDR III./1975., str. 26, n. 6).

⁴³⁴ M. Gyöni, AAASH I./2 (1951.), str. 235-242.

⁴³⁵ A. Rambaud, EEmpire grec au dixième siècle. Constantin Porphyrogenet, (Paris, 1870.), str. 261.

⁴³⁶ N. Jorga, Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen I, (Gotha, 1905.), str. 95.

⁴³⁷ Joannis Skylitza II, p. 457; Cedren II, 435; FHDR III./1975, str. 146,26. Joannes Thum prevodi s »vagantes« (Joannis Skylitzae Synopsis historiarum, 329,79-80); G. Ostrogorski, nav. dj, str. 286, 287, n. 1.

⁴³⁸ Grčko-hrvatski rječnik za škole. Po Bensler-Kaegijevu Grčko-njemačkom rječniku priredio Stjepan Senc, Zagreb, 1910, str. 645, s. v.

cio-povijesnom smislu razumjeti? Mnogi koji su se time bavili davali su različita značenja.⁴³⁹ No najplauzibilnije rješenje, čini mi se, dao je M. Gyöni.

On polazi od činjenice da u srednjovjekovnim poveljama XII. i XIII. stoljeća postoji riječ *kielator*, koja bi, prema Stojanu Novakoviću,⁴⁴⁰ stajala u svezi s novogrčkom riječju *kellari*, što podrazumijeva *odjelak određen za hranu, jelo i piće*, i sa *kelldris* sa značenjem *osoba koja time rukuje*, što podrazumijeva funkciju intendanta u vojsci. Ovu riječ M. Gyöni izvodi od latinskoga *calator*, *vodič konja sa samarom*, i nalazi se u odnosu s rumunjskom riječju *calator*, *putnik*. Stoga zaključuje da se u ovom slučaju radi o prodoru vlaščkoga srednjovjekovnog pojma u srpski jezik sa značenjem *vozač*, koji, po njemu, u potpunosti odgovara Skvlitzinom pojmu *hodites*. Prihvati li se ovo objašnjenje, onda su ti Vlasi na Balkanu imali značajnu ekonomsku ulogu. Znajući da su oni svoje konje koristili dva puta na godinu, i to prilikom odlaska i silaska s planina, pa su prema tome bili dobri poznavatelji putova i terena, oni su bili i karavandžije. Zasigurno su bili i naoružani.⁴⁴¹

No jesu li bili naoružani samo u slučaju pratitelja transporta ili su bili u određenoj vojnoj funkciji, i to kao pomoćne jedinice u bizantskoj vojsci s određenom namjenom, ostaje otvoreno pitanje.

Eugen Stanescu smatra da se ubojstvo Davida ne može tumačiti kao posljedica ratnog sukoba Vlaha i Bugara. On ih zapravo smatra kao *astrateutoi*, tj. ljude koji su bili izuzeti od vojne službe, za razliku od *vojnuka* koji su bili karakteristični za Vlahe Helade.

Ali ako se uzme u obzir činjenica da se značenje čuvar putova može poistovjetiti sa značenjem stare grčke riječi *hodios*, onda bi se prema A. G. Lazarou⁴⁴² radilo o običnim *banditima* koji su u slučaju pljački, zaštićeni svojim naoružanim grupama, bili sposobni izvršiti nakanjeno djelo i brzo se povući u planine. Bez obzira na to je li Bugarina Davida ubila regularna jedinica koja bi bila sastavljena od

»Vagabund« (R. Roesler, nav. dj, str. 107); »zločinac« (Lad. Jos. Pič, nav. dj, str. 51-55); »izolirane osobe« (P. Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche, Wien-Tescheu, 1883, str. 61,266); »putnici« (B. P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae, Introduction, str. XXXI.); »nomadi« (A. D. Xenopol, Une enigme historique. Les Romains au Moyen age, (Paris, 1885.), str. 40 (vidi o tome: E. Stanescu, RESEE VI./3 (1968.), str. 413); A. G. Lazarou, nav. dj, str. 68.

⁴⁴⁰ Stojan Novaković, Selo, str. 193, n. 69; Isti: Stara srpska vojska, (Beograd, 1993.), str. 131-132. A na drugome mjestu opširno govori o Vlasima sprovodnicima, pratiteljima, transporterima - »kiriđijama« koji sus vremenom formirali i udruženje »kiriđija«.

⁴⁴¹ M. Gyöni, RHC 25 (1947.), n. s. VI./2, str. 167; Isti: Byzantinoslavica XII./1951, str. 38-39; P. S. Nasturel, Vlacho-balcanica..., str. 228 s. Funkciju ovih Vlaha kiriđija prihvaća i M. S. Filipović, Struktura i organizacija srednjovjekovnog katuna..., str. 76, jer po njemu to odgovara rumunjskoj riječi »calator«, a poziva se na S. Dragomir, Vlahu nordul Péninsule..., str. 111; dotle K. Jireček kaže daje značenje tog pojma nepoznato, premda se može povezati s rumunjskom riječju *calator* »putnik« od *cale*, lat. *callis* »put«, »staza« (K. Jireček-J. Radonić, Istorija Srba II, str. 98, n. 10).

⁴⁴² E. Stanescu, RESEE VI./3 (1968.), str. 432, 437.

Vlaha, što je vrlo vjerojatno,⁴⁴³ ili pak banditi - pljačkaši, ipak je prisutnost Vlaha u bizantskoj vojsci bila stvarnost.⁴⁴⁴ Vojna djelatnost Vlaha potvrđena je još 1066. godine, u vrijeme ustanka tesalskih Vlaha protiv nesnosne fiskalne politike koju je provodio Isak Anđel radi pompozne proslave svoje ženidbe s kćeri ugarskoga kralja.⁴⁴⁵ Nadalje vojna djelatnost Vlaha u bizantskoj vojsci potvrđena je i za cara Aleksija I. Komnena u bici protiv Pečenega, koja je bila 29. travnja 1091. godine na podnožju Lebniona. U toj bici bilo je regrutirano oko 5000 Vlaha koji su pridonijeli velikoj pobjedi bizantske vojske nad Pečenezima.⁴⁴⁶

U namjeri podčinjavanja Ugarske i njezina pripajanja Bizantskom Carstvu, Manojlo I. Komnen (1143.-1180.)⁴⁴⁷ poduzima velike i detaljne vojne pripreme i akcije. O tome Kinamos kaže sljedeće: *Izvjesci Leon, čiji nadimak bijaše Batatzes, mobilizirajući s druge strane značajne vojne jedinice Vlaha, koji su, kaže se, koloni koji su nekada došli iz Italije i imali za zadatak da napadnu Ugarsku (kroničar kaže: Hune, Z. M.), polazeći iz susjednih dijelova Crnoga mora odakle apsolutno još nitko nije napao...*⁴⁴⁸

Iz navedenog se teksta nameću dva pitanja: 1. Odakle su ti Vlasi? i 2. Što treba shvatiti pod pojmom *homilos*?

Prema W. Tomascheku, J. Lad. Piču, N. Jorgi, E. Stanescu i još nekima, oni bi bili sa sjevernog područja Dunava; dok drugi, kao R. Roesler, J. Jung. N. Banescu, Gy. Moravcsik i dr, smatraju da su to Vlasi s južnog područja Dunava.⁴⁴⁹

Istina, u svome kazivanju bizantski kroničar nije točan kada je riječ o regrutiranju te brojne vlaške jedinice od strane Leona Batatzesa. Ali ističe da je on

" A. G. Lazarou, nav. dj, str. 68 s.

⁴⁴⁴ V. Bogrea, Sur les *BXâxoi* δὲξου de Cedrenus, Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale 7 (1920.), str. 20, (nije mi bilo dostupno).

⁴⁴⁵ Cedren, str. 259-260; FHDR III./1975., str. 32, n. 7; P. S. Nasturel, Les Valaques de l'espace., u: Les Aroumains..., str. 69; Isti: Vlacho-balcanica..., str. 225; Isti: Valaques, Coumans et Byzantins sous le règne de Manuel Comnene, u: Byzantina 1/1969, str. 179.

⁴⁴⁶ M. Gyöni, AAASH L/3-4 (1952.), str. 49 ss; Isti: BZ 44 (1951.), str. 243, n. 1; G. Ostrogorski, nav. dj, str. 339. Zanimljivo je da P. S. Nasturel, tu bitku datira godinom 1092, (v. P. S. Nasturel, Byzantina 1/1969, str. 179).

⁴⁴⁷ P. Dôlger, ungar in der byzantinischen Reichspolitik, u: AECO 8 (1942.), fasc. 3-4, str. 5 ss; G. Ostrogorski, nav. dj, str. 363; P. S. Nasturel, Byzantina 1/1969, str. 177 ss; Isti: Les Valaques de l'espace., u: Les Aroumains..., str. 69; Isti: Vlacho-balcanica..., str. 236 s; E. Stanescu, les »BXâ;coi « de Kinnamos et Choniates et la présence militaire Byzantine au Nord du Danube sous les Comnènes, u: RESEE IX./3 (1971.), str. 588 ss.

⁴⁴⁸ Joannis Cinnami, Epitome VI, 3, p. 260; FHDR III./1975, p. 238, n. 6: Αέονχα 8έ xivct **BoxâτTiv** ÊTÛKÂ.τ0'iv èxépc0ev o'xpâxet>u.a **ÉTtayôuEvov àXXo** xe ov%vbn KOÛ 8è iccd BXâxwv noXvv ðu,i|ov. oî xcôv il, 'IxaHaç CXTCOIKOI, **nâXai** efvca Xéyovxai, ÊK XWV jcpôç xâ> **Eii^elvcp KaXo-uuvco TCÔVXCO xcopicov èu.poAeiv ÊKÉXevaev** eic xijv **OùvviK-rjv**, ô6ev ou8eic OÛSËTCOXE xoû raxvoç aitovoç è7iÉ8pap.e xoúxoic.

⁴⁴⁹ E. Stanescu, RESEE IX:/3 (1971.), str. 588 ss; P. S. Nasturel, Byzantina 1/1969, str. 178 s; Isti: Vlacho-balcanica..., str. 238; A. G. Lazarou, nav. dj, str. 93, n. 44.

pošao s područja Crnoga mora. To se jasno vidi ako se njegov tekst pomno čita, dakako, uz gramatičku analizu. Nema dvojbe da su ti Vlasi bili regrutirani na pograničnim područjima Bizantskog Carstva, i to na južnim područjima Dunava, a nipošto na sjevernim. To je učinjeno i u vrijeme sicilijanske ekspedicije za Bazilija II. 1027. godine. Jer, kako s pravom ističe P. S. Nasturel, L. Batatzes je za takav odlučujući zahvat morao imati kompletne jedinice, i to su u ovom slučaju trebale biti alpske jedinice.⁴⁵⁰ Na takav zaključak upućuje i činjenica da su Vlasi bili dobri poznavatelji terena, te da su bili dobri poznavatelji običaja i zakona Vlaha s druge strane Dunava. U tom svojstvu oni su služili i kao izviđači.⁴⁵¹ A ja bih rekao da su to bile paravojne jedinice, upravo onako kao što su služili Osmanlijama u vojnim osvajanjima balkanskih područja. Jednom riječju, one nisu bile regularne vojne jedinice, nego više ili manje homogeno sastavljene jedinice, na što upućuje i sam pojam *homilos*.⁴⁵²

Ratno umijeće i značaja vojnički čimbenik Vlasi su pokazali i u vrijeme ustanka 1185.-1186, kada su zajedno s Bugarima, vođeni Petrom i Asenom, vlašškoga roda, srušili Bizantsko Carstvo i osnovali Drugo bugarsko carstvo, o čemu nam opširno govori Niceta Choniates, istina s dosta žala i mržnje prema njima. Svakako je riječ o Vlasima s Balkana, odnosno Haemusa.⁴⁵³ Uostalom ne treba zaboraviti da su Vlasi bili čuvari planina i utvrda Balkana.⁴⁵⁴

Nakon pada Latinskog Carstva (1204.-1282.) i dolaskom dinastije Paleologa na vlast počinje razdoblje restauracije carstva. Na Balkanskom poluotoku dolazi do sukoba s Bugarskom i Epirskim despotatom, dok se Srbija počinje širiti prema jugu. Na istoku pak Seldžuci postaju sve prisutniji na granicama Carstva, koje nisu obranjene zbog neplaćanja vojske. Turci su već 1300. godine zagospodarili čitavom Malom Azijom. Sučen s ovim nedaćama, Bizant traži pomoć od Rogera de Florja, katalonskog vojskovođe. Katalonci pobjeđuju Turke u Maloj Aziji. Međutim, nsataje neodrživo stanje. Naime, ti najamnici u ostvarivanju svojih namjera nisu pravili razlike između Turaka i Bizantinaca. Tom se preokretu Katalonaca suprotstavio prijestolonasljednik Mihajlo IX. Mjeseca travnja 1305. godine, Roger de Flor je ubijen u samome carskom dvoru, i tako dolazi do žestoke bitke kod

⁴⁵⁰ P. S. Nasturel, *Byzantina* 1/1969, str. 178-179, n. 42; *Isti Vlacho-balcanica...*, str. 238; *Isti: BF VII./1979*, str. 103-104; *Isti: Les Valaques de l'espace...*, u: *Les Aroumains...*, str. 69.

⁴⁵¹ P. S. Nasturel: *Vlacho-balcanica...*, str. 237.

O značenju ovoga pojma ne postoji ujednačeno mišljenje. Prema E. Stanescu, *RESEE IX./3* (1971.), str. 588; *Isti: Byzance et les pays roumains...*, str. 408, značilo bi »forte signification militaire«, pri čemu se P. S. Nasturel ne slaže u potpunosti (v. P. S. Nasturel, *Vlacho-balcanica...*, str. 236; *Isti: BF VII./1979*, str. 102 s).

⁴⁵³ Niceta Choniatae, *Historia*, i, 5, p. 485; *FHDR III./1975*, str. 254 ss; P. S. Nasturel, *Vlacho-balcanica...*, str. 224 ss.

⁴⁵⁴ P. S. Nasturel, *Vlacho-balcanica...*, str. 225; *Isti: BF VII./1979*, str. 99-100; *Isti: Les Valaques de l'espace...*, u: *Les Aroumains...*, pag. 53, 69.

Apru u Trakiji. Začudo na strani Bizantinaca bore se Alani, Turci⁴⁵⁵ te, kako saznajemo od Georgia Pachvera, i Vlasi.⁴⁵⁶

Zahvaljujući i svojoj vojnoj ulozi, Vlasi su uživali raznorazne povlastice, i to osobito u turskoj vojsci. Istina, oni su se žestoko borili protiv Turaka prilikom osvajanja Tesalije od strane Murata II. (1421.-1452.),⁴⁵⁷ upravo Vlasi Tesalije su ijedna od udarnih snaga u osvajanju Carigrada od strane Turaka 1453. godine.⁴⁵⁸

Turci su kao naknadu za vojnu službu Vlasima dodjeljivali privilegirani položaj, priznajući im njihove samoupravne institucije, oslobađanje od plaćanja poreza. Te privilegije su dodjeljivali Muhamed II. i Bajazit II. Vlasima Braničeva (1467.), Bosne (1489.) i Hercegovine (1477. i 1489.).⁴⁵⁹ Da bi se obranila od Turaka, Habsburška je Monarhija u XVI. stvorila obrambeni vojni sustav, poznat kao Vojna krajina, u koji, počevši od 1535. godine, dovodi Vlahe sa svim njihovim obiteljima, popovima, a kao naknadu im priznaje njihova autonomna prava.⁴⁶⁰

Z U S A M M E N F A S S U N G

DIE BALKANWALACHEN IM LICHT DER DATEN BYZANTINISCHER AUTOREN

Auf Grund einer aufmerksamen Analyse von Urkunden und Gesetzen serbischer mittelalterlicher Herrscher, westlicher Chronisten und päpstlicher Urkunden gelangt der Autor im ersten Teil der Arbeit zum Schluß, daß es sich bei den Walachen um ein selbständiges ethnisches Element handelt. Obwohl ihnen dies abgesprochen wurde, wobei hier die Orthodoxe Kirche und das jeweilige Land, in dem sie gelebt haben, eine bedeu-

⁴⁵⁵ G. Ostrogorski, nav. dj, str. 446-461; Zdravko Pljakov, Die bulgarisch-byzantinischen Beziehungen Anfang des 14 Jahrhunderts (1300 bis Mitte 1305), u: BHR, 3/1990, str. 41-15.

⁴⁵⁶ Georgii Pachymeris II, VI, 32, p. 549; FHDR III./1975, str. 452, n. 9. Zanimljivo je da G. Ostrogorski ne spominje Vlahe kao pomoćne odrede vojske Mihajla IX.

⁴⁵⁷ Ioannis Cantacuzeni, II, 91-92; G. Ostrogorski, nav. dj, str. 519; Joseph von Hammer, Historija turskog (Osmanskog) Carstva, I, (Zagreb, 1979.), str. 129 s.

⁴⁵⁸ A. Elissen, *Analekten der Mittel- und Neugriechischen Literatur*, 3, (Leipzig, 1858.), str. 211-212; Matei Cazacu, *Les Valaques dans les Balkans occidentaux...*, u: *Les Roumains...*, str. 86.

N. Beldiceanu et Iren Beldiceanu Steinher, *Quatre de Mehmed II concernant les Valaques des Balkans slaves*, u: *Südost-Forschungen XXIV./1965.-1966*, str. 103-118; N. Beldiceanu, *La region de Timok-Morava dans les documents de Mehmed II et de Selim II*, u: *Revue des etudes Roumaines*, III.-IV./1957, str. 111-129; Isti: *Sur les Valaques des Balkans slaves a l'epoque ottoman (1450-1550)*, u: *Revue des etudes islamiques*, 1966, str. 83-132; Isti: *Les Valaques de Bosnie a la fin du XVe siecle et leurs institutions*, u: *Turcica*, VII./1975, p. 122-134; P. S. Nasurel, *BF VII./1979*, str. 106; M. Cazacu, nav. dj, str. 86-87.

⁴⁶⁰ Mirko Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881*, (Zagreb, 1981.), str. 11-21; M. Cazacu, nav. dj, str. 88.

tende Rolle spielten, bleibt in dieser ethnohistorischen und ethnopolitischen Kohabitation mit den Balkanvölkern ihre Geschichte weiterhin ein Paradigma. Trotz der Tatsache, daß ihre Geschichte die Folge der Symbiose und Akulturation ist, die zur ungeschriebenen Geschichte unter den Völkern wird, mit denen sie leben, konstatiert der Autor, daß sich ihre ethnopsychologische Eigenständigkeit trotz allem erhalten hat. Dies zeigt sich unter anderem in ihrer Mentalität, die nichts anderes ist, als eine durch die historische Wirklichkeit vorgegebene Struktur. Denn, wie der Autor weiter feststellt, so sehr die Walachen auch dazu neigen, sich im Zusammenleben mit anderen unterschiedlichen Ethnien anzupassen, so ist doch ihre Mentalität allem dem gegenüber widerstandsfähig, was ihrer Denkweise, ihrer Auffassung von Natur und Gesellschaft, wo sie leben, nicht entspricht. Und dies ist eigentlich das wesentliche Merkmal der »pastoralen«, bzw. »Viehzüchter-Stämme«, deren Lebenssubsistenz im Nomadentum, bzw. in der Transhumanz besteht.

Im zweiten Teil der Arbeit beschäftigt sich der Autor mit der Beschreibung der Walachen bei den mittelalterlichen Chronisten, Historikern und anderen Autoren. Der Autor betont, daß die Bedeutung des Inhalts der Angaben in den oben angeführten Quellen natürlich auch vom Charakter des Werkes und der geistigen und intellektuellen Haltung der einzelnen Autoren abhängig ist. Andererseits hebt der Autor die Tatsache hervor, daß immer, wenn byzantinische Autoren von den Walachen schreiben, diese es immer in der Methode der Dichothomisierung, bzw. Differenzierung »wir« und »sie« tun. In diesem Zugang der Alterität zeigt sich auch das ideologische und politische Profil des Byzantinischen Kaiserreiches. Dies ist auch der Fall bei dem Phänomen der Archaisierung von Ethnonymen. All dies hatte der Rechtfertigung der Eroberungspolitik des Byzantinischen Kaiserreiches zu dienen, die als natürliche Erbe des Römischen Reiches galt. Obwohl die byzantinischen Autoren die Dichothomisierung benutzen, ist dennoch ihre Beschreibung des geistigen Profils anderer Völker, mit denen sie in Berührung kamen oder Zusammenstöße hatten (wie z.B. die, daß die »Walachen ein völlig nutzloses und unordentliches Volk sind (...), daß von ihnen nie einer und niemanden gegenüber Wort gehalten hat«), ein Bild der Bedeutung und der Mentalität jener Völker im gegebenen Raum und zu jener Zeit.

Obwohl die Walachen auf einem geographisch großen Raum zwischen Donau, Schwarzem Meer, Mittelmeer, Egeäis und Adria verprengt leben, ist der Autor in seiner Arbeit auf die Balkanhalbinsel konzentriert, weil sich ja auch die Angaben der byzantinischen Autoren in der Hauptsache auf diesem Raum beziehen. Und trotz allem sind die Walachen hier, wie auch in den serbischen und lateinischen Quellen immer individualisiert, ein eigenständiges Ethnos, das sich von anderen Ethnien unterscheidet.

Allgemein herrscht die Annahme vor, daß die Walachen erst im 10. Jh. und zwar im Zusammenhang mit der Ermordung von Samuilos Bruder, David, im Jahre 976 beim Ort »Schöne Eichen« im Bereich von Kastoria und Prespa erwähnt werden. Der byzantinische Chronist, Ivan Skilica, spricht über dieses Ereignis. Aber nach Meinung des Autors handelt es sich bei diesem Jahr um einen terminus post quem, als die Walachen die geschichtliche Szene als organisierter Faktor betreten. Denn nach Meinung des Autors treten sie noch zur Zeit des Kaisers Justinian I. (527-565) - auf Sinai - in Erscheinung. Aber während des Ansiedlungsprozesses, als verschiedene Völker auf den Balkan kommen, sich mischen und verschmelzen, was vom 4. bis zum 10. Jh. dauert, sind die Walachen für historische Ereignisse anonym. Aber dieses Schweigen der byzantinischen Autoren über die Walachen bis zum 10. Jh. stellt keinen Beweis für deren erst spätere Realität in diesem Raum dar. Der Autor sagt, dies sei einzig eine Beweis dafür, daß die Byzantiner nur über jene Völker geschrieben haben, mit denen die Politik von Byzanz zu tun hatte oder in Auseinandersetzungen verwickelt war. Es ist also der erwähnte Mord, laut unserem Autor kein Zufall, sondern ein Beweis dafür, daß die Walachen in diesem Gebiet gelebt haben, daß sie sich damals wie heute unter anderem mit Warentransport beschäftigten.

Ohne Rücksicht auf die wichtigste und vornehmliche Erwerbsrichtung der Walachen, die auch ab dem 11. Jh. das Nomadentum, bzw. die Transhumanz ist, ist die Bezeichnung Walache nicht allgemeinen Charakters, ohne wirtschaftliche-berufliche Konnotation, wie dies jene meinen, die den Walachen jegliche ethnische Eigenständigkeit absprechen, sie hat vielmehr bis zum 16. Jh. bei den byzantinischen Autoren - und nicht nur bei denen - einen ethnischen Charakter.

In der weiteren Betrachtung gelangt der Autor zum Schluß, daß es unter den Balkanwalachen ethnische Unterschiede gibt, wobei es nach seinen Angaben Vlachi proprie dicti gibt, die in ihrer ethnischen Struktur aus dem Küstengebiet der Adria stammen und unter dem Namen Romani bekannt sind. Denn, obwohl einige der byzantinischen Autoren vom ethnischen Ursprung, bzw. der Abstammung der Walachen der Balkanhalbinsel sagen, daß diese »römische Kolonisten«, bzw. »apojkos Rhomaion« seien, wird dennoch nirgendwo bei ihrer Bezeichnung in ethnischer Sicht der Begriff Romane (Römer) verwendet, dagegen sagt aber Konstantin Porphyrogenet über jenes Element in Dalmatien eindeutig, daß es sich um Romanen handle. Aus ihnen haben sich die Morlaken entwickelt, die erstmalig im 12. Jh. im Werke des Popen von Doklea Erwähnung finden. Daher meint der Autor, daß die Morlaken Vertreter römischer Strukturen sind. Nach dem Autor handelt es sich eigentlich um altkroatische Romanen, von denen ein Teil, insbesondere jener, der sich mit Viehzucht befaßte, im Laufe des Zusammenlebens mit den neu hinzugezogenen Walachen aus dem Balkan walachisiert wurde, so daß sie dem Walachenelement gleichgesetzt wurden; zu jener Zeit wurden die altkroatischen Romanen in den **Urbanen** Gebieten mit der Zeit kroatisiert, wobei sie trotzdem noch lange ihre romanische, bzw. lateinische Sprache beibehielten. Diese Vorgänge wurden natürlich stark vom Christentum beeinflusst. Denn im Unterschied zu den Morlaken, bzw. altkroatischen Romanen, die sich zum westlichen Christentum bekannten, was nicht nur die Bildung ihrer Mentalität beeinflusste, sondern auch die Erhaltung ihres Romanentums, bzw. ihrer Latinität, waren die Balkanwalachen in die Orthodoxie eingebunden, die ihnen jegliche ethnische Eigenständigkeit und auch ihre ethnokulturelle Identität absprach.

Nach den Angaben der byzantinischen Autoren sind die Walachen ein Ethnos, bzw. »Gentes«, »Barbari«, bzw. »Mixobarbari«. Dies ist nicht nur ein Abbild des Standpunktes der byzantinischen Autoren, sondern auch der ethnopolitischen Realität des im Untergehen befindlichen Byzantinischen Kaiserreiches in diesem Raum. Eigentlich sind in den Augen der byzantinischen Autoren nicht nur die Walachen »Barbaren«, bzw. »Mixobarbaren«, oder etwa im Vergleich zum Byzantinertum »anders«, es sind dies auch die Völker Westeuropas, die sich zum katholischen Christentum bekannten. Dies erstreckt sich nicht nur auf den Glauben und die Kultur, sondern gilt auch im politischen Sinn.

Obwohl die Balkanwalachen vor dem Eindringen der Türken orthodox waren, meint der Autor, daß diese Form des Christentums ihnen aufgezwungen war. Seiner Meinung nach hatten sie vorher dem westlichen Christentum angehört. Aber nach dem doktrinären Inhalt hatte es sich um Arianismus, bzw. Semiarianismus gehandelt. Basilius II. der Bulgarentöter, war, als er auf die gegen Byzanz kämpfenden Walachen, die über ganz Bulgarien verstreut lebten, traf, bestrebt, sie zu unterwerfen. So gründet er 1020 das »Walachenepiskopat«, das zum Ochrider Archiepiskopat gehört und ihm **Untertan** ist. Dieses »Walachenbistum« hatte seinen Sitz im heutigen Vranje im südöstlichen Serbien. Obwohl sie orthodox waren, lebten sie privat nach ihren ererbten, erkenntismäßigen Glaubenswerten des irdischen und natürlichen, und überirdischen, bzw. übernatürlichen Lebens. Daher stellte der Wechsel von einem Glaubenssystem zu einem anderen für sie kein moralisches Hindernis dar. So traten sie leicht zum Bogumilentum in allen seinen Erscheinungsformen über: sie wurden Fundajajer, Patarener, Kuduger, oder sie traten überhaupt zum Islam über.

Der Autor bearbeitet weiters die politische und soziale Struktur der Balkanwalachen und deren Wirtschaftsleben. Die grundlegende soziale Institution, die typisch ist für die Walachen des nordwestlichen Balkangebietes, und deren Abkömmlinge die Istroromanen in Istrien sind, ist das Katun, und bei den Walachen auf dem übrigen Balkan heißt diese Institution Falcare, die unter der Macht eines Vorstehers, bzw. Kihaië standen (aus dem Türkischen Kehaia, albanisch Qehaja (Tschaja)). Sie waren die Inhaber und Träger der öffentlichen, rechtlichen und politischen Macht der Walachen, und sie waren meist reiche und angesehene Menschen. Der Autor kommt zu dem Schluß, daß die Balkanwalachen trotz ihres Nomadentums soziopolitisch dennoch eine sehr gut strukturierte Gemeinschaft waren.

Da die Walachen auch in Städten lebten, waren ihre Erwerbzweige unterschiedlich: von der Milchverarbeitung, über Weberei und Wollerzeugung bis hin zu landwirtschaftlicher Produktion und Handel. Natürlich hing ihre Tätigkeit vom geographischen Relief des Territoriums ab, von klimatischen Bedingungen und politischen Umständen. Eine andere Sicht der Sozialstruktur und des Erwerbs der Balkanwalachen war auch die militärische Aktivität. Die Anwesenheit der Walachen im Militär von Byzanz kann, nach dem Autor, noch mit 579 datiert werden, und zwar im Zug des Komentiol gegen die Awaren. Tatsache ist, daß sie immer bewaffnet waren und als solche Karawannen begleiteten, sie waren so als Vlasi hodites bekannt, von denen Johannes Skilitza berichtet. Sie dienten auch als homilos, also als Gebirgsjäger, bzw. Spähtrupps.

Der Autor schließt, daß dank ihrer Rolle im Militär, die Walachen vom Balkan verschiedene Privilegien hatten, insbesondere im türkischen Heer. Obwohl sie bei der Einnahme Thessaliens durch Murat II. (1421-1452) heftig gegen die Türken gekämpft hatten, waren die Walachen Thessaliens dennoch einer der Stoßtrupps bei der Einnahme von Konstantinopel durch die Türken im Jahre 1453. Die Türken verliehen den Walachen als Entgelt für deren Militärdienst eine privilegierte Position, indem sie ihre Selbstverwaltungsinstitutionen anerkannten, ihnen Steuerfreiheit gewährten und andere Benefizien verliehen.

S U M M A R Y

BALKAN VLACHS IN BYZANTINE AUTHORS

On the basis of careful analysis of the charters and laws of the medieval Serbian rulers, and western chroniclers and papal documents, the author, in the first part of his paper, concludes that Vlachs were autochthonous ethnical element. Although Vlachs were denied their ethnical indigenoussness, in which an important part was played by the Orthodox churches of the nations and countries in which they lived, in that ethnohistorical and ethnopolitical cohabitation with the Balkan peoples they remained a separate ethnical element. In spite of the consequences of symbiosis and acculturation of peoples within which their unwritten past took place, the author states that their ethnopsychological originality was preserved. That was, however, manifested in their mentality, which was nothing else but the given structure of historical reality. For, the author states, no matter how much the Vlachs were ready to acclimatize to other, different, peoples, their mentality was resistant to everything which was not congruous with their way of thinking, understanding and interpreting the nature and society in which they lived. And that was actually the basic charac-

teristic of »pastoral« or »cattle-raising« tribes whose life subsistence was nomadism or transhumance.

In the second part of his paper the author describes the Vlachs on the basis of works of medieval chroniclers, historians and writers. The author points out that the meaning of the data from the above sources depends on the very character of the work and intellectual profile of its author. On the other side, the author emphasizes the fact that whenever Byzantine authors wrote about the Vlachs they used the method of dichotomization or differentiation as to »we« and »they«. Such approach reflects also ideological and political profile of Byzantine Empire. The same is with the phenomenon of archaizing the people's name. All that served the purpose of justifying the conquering policy of Byzantine Empire which considered itself as natural and legal heir to the Roman Empire. Although Byzantine authors used the method of dichotomization, yet their description of intellectual profiles of other peoples with whom they contacted or fought (like, for instance, that the Vlachs were a completely unreligious and disorderly people (...) and that none of them had ever kept his word) reflected the character and mentality of those peoples at that time and in those regions.

Although the Vlachs were scattered on a large territory between Danube, Black Sea, Mediterranean Sea, Aegean Sea and the Adriatic, the author focuses on the Balkan Peninsula, just as the data of Byzantine authors refer mostly to that territory. But, in spite of this, as in all Serbian and Latin sources, also in Byzantine sources the Vlachs were always individual, autochthonous people, different from all other peoples.

The usual opinion is that Vlachs were mentioned for the first time in the tenth century in connection with the murder of Samuel's brother David in 976 near the place called »Beautiful Oak-Trees« in Castoria and Prespa. This event was mentioned by Byzantine chronicler Ivan Skilica. But, according to the author's opinion, that year was »terminus post quem« when the Vlachs as an organized factor appeared on the historical scene. For they appeared, in fact, in author's opinion, as early as the reign of the emperor Justinian I (527-565) on Sinai. But in the process of arriving, mixing and fusing of various peoples and ethnical groups in the Balkans between the fourth and tenth centuries Vlachs remained anonymous for historical events. However, this silence of Byzantine authors about Vlachs until the tenth century was not a proof of their later existence in these regions. Because, says the author, it was only the proof that they had written only about those peoples with whom they had political connections or got into conflict. Therefore the mentioned murder, according to the author, was not an accidental event, but the proof that Vlachs did live in this territory, as they are still living, occupied, among other things, in transportation of goods.

Although the Vlachs' main economic activity since the eleventh century has been transhumance, yet the name Vlach is not of a general character, with an economic-professional connotation, as those who negate Vlachs' indigenoussness would wish it, but, at least until the 16th century, in Byzantine authors, and not only them, it was of an ethnic character.

In his further discussion the author concludes that there was an ethnic difference between Vlachs in the Balkans who were, according to the author, Vlachi proprie dicti, and ethnical structures on the Adriatic coast, known under the name of Romans. That is, although some Byzantine authors, dealing with the ethnical origin of Vlachs in the Balkans, wrote that they were »Roman colons« or »apojkos Rhomaion«, nowhere can be found the term »Romans« in an ethnical meaning. However, ethnical element in Dalmatia was called Romans by Constantine Porfirogenet (*De administrando imperio*, cap. XXX, XXXI). From these Romans originated Morlacs who were mentioned for the first time only in the second half of the 12th century in a work written by Priest of Dioclia. Therefore the author thinks that Morlacs were representatives of Rome's structures. In fact, in the author's opin-

ion, they were old Croatian Romans, a part of whom - especially those among them who were engaged in cattle breeding in that century living together with the newly arrived Vlachs from the Balkans - Vlachized, which also made them identified with the Vlach element. On the other hand, old Croatian Romans in the urban regions became Croatianized with time, although for a long time they had kept their Roman, or »Latin«, language. Christianity had its share in this too. For, contrary to the Morlaks, or early Croatian Romans who belonged to western Christianity which influenced not only formation of their mentality, but also preservation of their Romanity or Latinity, Balkan Vlachs belonged to the Orthodoxy which negated their ethnical indigenoussness and, moreover, their ethnocultural identity.

According to Byzantine authors Balkan Vlachs were »ethnos« or »gentes«, »barbarians« or »mixed barbarians«. This did not reflect only the views of Byzantine authors, but also ethnopolitical reality of the Byzantine Empire in these regions, an empire approaching its end. Actually, in the eyes of Byzantine authors not only Vlachs were »barbarians« or »mixed barbarians« or »others« in relation to Byzantism, but also peoples in western Europe who belonged to Catholic Christianity, and not only in religious cultural sense, but in political sense in general.

Although Balkan Vlachs before arrival of the Turks were of Orthodox religion, the author thinks that this form of Christianity was imposed upon them. In his opinion, in the beginning they belonged to Christianity of western ritual. But, as to its doctrinarian content, in the beginning it was Arianism or semi-Arianism. Basil II, murderer of Bulgarians, faced with the appearance of Vlachs who fought against Byzantium, and who were scattered all over Bulgaria, tried to subdue them. Thus in 1020 he formed »Vlach episcopacy« with the seat in the present-day Vranje, in south-eastern Serbia. Although Orthodox, they lived, privately, according to their inherited cognitive and religious values of natural and supernatural lives. Therefore transition from one religious system into another meant for them no moral barrier. They shifted easily into various forms of Bogumilism (Patarenes, Kudugers) or into Islam.

The author also discusses political and social structure of Balkan Vlachs and their economic activities.

The basic social institution, typical for Vlachs in north-western regions of the Balkans, a branch of whom were Istro-Roumanian in Istria, was Katun; for other Vlachs in the Balkans this institution was called Falcare, they were under the rule of the »Čelnik«, or »Kihai« (from Turkish »Kehaia«, Albanian »Qehaja«). They had public legal and political power among the Vlachs and they were mostly rich, eminent persons. The author concludes that Balkan Vlachs', in spite of their nomadic way of life, was a very structured community from the socio-political point of view.

As Vlachs lived in towns too, their economic activities were very diverse: dairying, wool production, agriculture, trade. Their economic activity depended, of course, on geographic relief of the territory, climate and political situation.

The other aspect of social structure, and economic activity of the Balkan Vlachs as well, was their military activity.

The presence of Vlachs in Byzantine army, according to the author, can be traced as far back as 579, the year of Komentiol's military expedition against the Avars. But the fact is that they were always armed and as such accompanied caravans, known as »Vlachs hodites« as Johannes Skilitza wrote. They also served as »homilos«, i.e. as the alpine units or scouts.

Owing to their military role, the author concludes, the Balkan Vlachs were granted many benefactions, especially in the Turkish army. Although they fought severely against

the Turks while the latter conquered Thessaly under Murât II (1421-1452), these same Vlachs in Thessaly were one of the shock forces in conquering Constantinople by Turks in 1453.

Turks granted Vlachs, as a compensation for their military service, privileged positions, recognizing their autonomous institutions, freeing them from paying taxes along with other benefits.